

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ –
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διπλωματική Εργασία

**«Μια Συγκριτική Ανάλυση της Διάρθρωσης των Αμυντικών
Προϋπολογισμών των Χωρών - Μελών του ΝΑΤΟ»**

Του
Χρήστου Χηνόπουλου

Επιβλέπων Καθηγητής: Χρήστος Νίκας

Νοέμβριος 2018

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτή την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Ημερομηνία: 19 Νοε 18

Χρήστος Χηνόπουλος

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Μια Συγκριτική Ανάλυση της Διάρθρωσης των Αμυντικών Προϋπολογισμών των Χωρών-Μελών του NATO

Περιεχόμενα

Περίληψη	6
Abstract	7
Εισαγωγή	8
Κεφάλαιο 1^ο: Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO)	10
1.1. Δομή και Συμβούλιο	10
1.2. Σκοπός και βασικές αρχές	11
1.3. Ιστορική ανάπτυξη	12
1.4. Οι χώρες μέλη του NATO	18
Κεφάλαιο 2^ο: Αμυντικός προϋπολογισμός και δαπάνες	21
2.1. Αμυντικός προϋπολογισμός-ορισμός	21
2.2. Αμυντικές δαπάνες –ορισμός	23
2.3. Σύθεση και διάρθρωση αμυντικών δαπανών	25
2.4. Προσδιοριστικοί παράγοντες καθορισμού αμυντικών δαπανών	26
2.5. Αμυντικές δαπάνες και ισχύς	31
Κεφάλαιο 3^ο: Σύγκριση Αμυντικού Προϋπολογισμού μεταξύ των χωρών του NATO	36
3.1. Εξέλιξη Αμυντικών Δαπανών NATO	36
3.1.1. Συνολικές αμυντικές δαπάνες	36
3.1.2. Αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ	39
3.1.3. Αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του εθνικού προϋπολογισμού	44
3.2. Ανάλυση και σύγκριση αμυντικών δαπανών ανα χώρα του NATO	47
3.2.1. Αμυντικές δαπάνες ανα χώρα σε τρέχουσες τιμές	47
3.2.2. Αμυντικές δαπάνες ανα χώρα του NATO, ως ποσοστό του ΑΕΠ	48
3.2.3. Σύθεση αμυντικών δαπανών χωρών NATO και σύγκριση χωρών	52
3.4. Αμυντικές δαπάνες Ελλάδας –Τουρκίας	60
3.5. Μελλοντικές εκτιμήσεις	71
Συμπεράσματα	74
Βιβλιογραφία	77

Περίληψη

Η παρούσα πτυχιακή εργασία μελετά την διάρθρωση των αμυντικών προϋπολογισμών και δαπανών, συγκριτικά μεταξύ των χωρών του NATO, με ιδιαίτερη έμφαση στην περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας. Το θέμα καλύπτεται σε θεωρητικό επίπεδο μέσα από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και της παράθεση πληθώρας στατιστικών στοιχείων σχετικά με την εξέλιξη των αμυντικών δαπανών στις χώρες του NATO. Η εργασία χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται βασικά στοιχεία για την Συμμαχία του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, όπως ο σκοπός και η δομή, οι βασικές αρχές λειτουργίας, η ιστορική του ανάπτυξη και οι χώρες-μέλη του. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο των αμυντικών προϋπολογισμών και δαπανών, όπου δίνονται ορισμοί για τον αμυντικό προϋπολογισμό και τις αμυντικές δαπάνες, περιγράφεται η βασική διάρθρωση των αμυντικών δαπανών, όπως προτείνεται από το NATO πρωτίστως, και δευτερευόντως από άλλες πηγές, ενώ γίνεται αναφορά στους προσδιοριστικούς παράγοντες των αμυντικών δαπανών τόσο γενικά, όσο και ιδιαίτερα για το NATO. Το τρίτο κεφάλαιο εστιάζει στην παρουσίαση και ανάλυση στατιστικών στοιχείων για τις αμυντικές δαπάνες και την διάρθρωση τους μεταξύ των χωρών του NATO. Μεταξύ άλλων παραθέτονται και σχολιάζονται στατιστικά στοιχεία για την πορεία των αμυντικών δαπανών του NATO στο σύνολο και για τις επιμέρους χώρες μέλη (σε τρέχουσες τιμές και ως ποσοστό του ΑΕΠ), καθώς και στοιχεία για την κατανομή των αμυντικών δαπανών μεταξύ στρατιωτικού προσωπικού, αμυντικού εξοπλισμού, αμυντικών υποδομών και λοιπών δαπανών. Στη συνέχεια η εργασία επικεντρώνεται στην περίπτωση των χωρών Ελλάδας - Τουρκίας όπου παραθέτονται τα σχετικά στατιστικά στοιχεία και σχολιάζονται οι παράγοντες που έχουν οδηγήσει τη ζήτηση για αμυντικές δαπάνες στις δύο χώρες, αλλά και η επίδραση των αμυντικών δαπανών στην οικονομική τους ανάπτυξη. Τα σημαντικότερα συμπεράσματα συνοψίζονται στην τελευταία ενότητα της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Abstract

This diploma thesis studies the structure of defense budgets and expenditures comparably between NATO countries, with particular emphasis on Greece and Turkey. The issue is covered theoretically by reviewing the literature and quoting statistics on the evolution of defense spending in NATO countries. The thesis is divided into three chapters. The first chapter presents key elements of the North Atlantic Treaty Alliance, such as its purpose and structure, its basic principles of operation, its historical development and its member countries. The second chapter presents the theoretical framework of defense budgets and expenditures, defining defense budgets and defense spending, describing the basic structure of defense spending, as proposed by NATO primarily and secondarily from other sources, while referring to determinants of defense spending both in general and in particular for NATO. The third chapter focuses on the presentation and analysis of defense expenditure statistics and their structure among NATO countries. Among other things, statistics on the course of defense expenditure by NATO as a whole and for individual member countries (at current prices and as a percentage of GDP) and data on the distribution of defense expenditure between military personnel, defense equipment, defense infrastructure and other costs. The work is then focused on the case of the Greek-Turkish countries, where the relevant statistics are quoted and the factors that have led to the demand for defense spending in the two countries, as well as the impact of defense spending on their economic development. The most important conclusions are summarized in the last section of this diploma thesis.

Εισαγωγή

Το NATO αποτελεί μια πολιτική και στρατιωτική οργάνωση που αποτελείται σήμερα από 29 χώρες μέλη της Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής (NATO, 2004). Αν και αρχικά δημιουργήθηκε με σκοπό την προάσπιση της ασφάλειας στην Ευρώπη με τη χρήση στρατιωτικών δυνάμεων και υποστήριξη από τις ΗΠΑ, ανάγκη που υπήρξε κυρίως κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, μετά το τέλος του αυτής της περιόδου η κατάσταση της ασφάλειας στην Ευρώπη έχει αλλάξει και ως εκ τούτου το NATO προέβη σε ορισμένα απαραίτητα βήματα έτσι ώστε να διασφαλίσει την περαιτέρω ανάπτυξη του και να προσαρμόσει την στρατηγική του με βάση τις τρέχουσες εξελίξεις. Το 2010, κατά τη Σύνοδο Κορυφής της Λισαβόνας, εγκρίθηκε η νέα Στρατηγική Αντίληψη, όπου αναγνωρίστηκε ότι πλέον μια συμβατική στρατιωτική εδαφική επίθεση απέναντι σε χώρες που είναι ενταγμένες στην συμμαχία του NATO είναι χαμηλή. Ωστόσο αυτή η αντίληψη, εξετάζοντας και τις εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών, αποδείχθηκε λανθασμένη και η Συμμαχία έπρεπε να λάβει μέτρα για να αντιστραφεί η αρνητική τάση και για να ενισχυθεί η ασφάλειά της (Belkin et al, 2014).

Στο πλαίσιο αυτό, η πλειοψηφία των χωρών μελών του NATO δεσμεύτηκαν να αυξήσουν τις αμυντικές τους δαπάνες, στο 2% του ΑΕΠ μέχρι το 2024, αλλά και να δαπανούν το 20% των αμυντικών τους δαπανών σε στρατιωτικό εξοπλισμό. Επί του παρόντος μόλις 4 από τις χώρες έχουν επιτύχει τον στόχο του 2% του ΑΕΠ και 7 χώρες τον στόχο του 20% για δαπάνες σε αμυντικό εξοπλισμό, αν και οι περισσότερες χώρες έχουν θεσπίσει εθνικά σχέδια και στρατηγικές για την επίτευξη των στόχων αυτών. Τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία είναι δύο χώρες που έχουν ήδη επιτύχει τον στόχο του 2%, αν και αυτές οι χώρες δεν είναι ούτε οι πλουσιότερες ούτε οι πιο ανθεκτικές σε οικονομικές και χρηματοπιστωτικές αναταράξεις, μεταξύ των χωρών του NATO. Ως εκ τούτου υπάρχουν επιπλέον παράγοντες που επηρεάζουν και αυξάνουν την ανάγκη των χωρών αυτών για αμυντικές δαπάνες, που δεν έχουν σχέση με την συμμαχία, κάνοντας τις δύο αυτές χώρες ένα ενδιαφέρον παράδειγμα ανάλυσης (Kollias et al, 2016).

Κεφάλαιο 1^ο: Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO)

1.1. Δομή και Συμβούλιο

Ο Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου (North Atlantic Treaty Organization – NATO) ή η Συμμαχία του Βόρειου Ατλαντικού είναι μια πολιτική και στρατιωτική οργάνωση που αποτελείται πλέον από είκοσι εννέα χώρες - μέλη της Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής ενώ η Συνθήκη της Ουάσινγκτον είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της λειτουργίας του. Η συνθήκη υπογράφηκε από τα 12 ιδρυτικά μέλη και περιλαμβάνει 14 άρθρα, όπου απαριθμούνται τις βασικές κύριες αρχές της οργάνωσης. Το NATO ιδρύθηκε ως οργάνωση συλλογικής άμυνας ενάντια στην αυξανόμενη δύναμη της Σοβιετικής Ένωσης. Καθώς οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης αισθάνθηκαν απειλούμενες από τις συμβατικές δυνατότητες της Σοβιετικής Ένωσης, ζήτησαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες να διατηρήσουν την πολιτική και στρατιωτική τους παρουσία στην Ευρώπη μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Το αποτέλεσμα των διαπραγματεύσεων μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και των ευρωπαϊκών χωρών ήταν η δημιουργία του NATO στις 4 Απριλίου 1949. Το NATO ήταν ο μοναδικός πολυεθνικός οργανισμός που δέσμευε θεσμικά τις ΗΠΑ στην ευρωπαϊκή ασφάλεια και με συγκεκριμένες εγγυήσεις ασφαλείας (NATO, 2004).

Το NATO από την ίδρυσή του, έχει υποστεί πολλές αλλαγές, στο πλαίσιο των προκλήσεων που αντιμετώπισε. Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης οδήγησε στην «επαναξιολόγηση» του ρόλου της Συμμαχίας. Όπως υποστηρίζει η Lindley - French (2006), ήταν σημαντικό να διατηρηθεί η συμμετοχή - παρουσία των Ηνωμένων Πολιτειών και των μη ευρωπαϊκών μελών (Καναδάς) στην Ευρώπη. Ένα άλλο σημαντικό σημείο καμπής στην ανάπτυξη του NATO ήταν οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου. Προκειμένου να προσαρμοστεί στις νέες προκλήσεις για την ασφάλεια, το NATO έχει διευρύνει την αποστολή του, έχει μεταρρυθμίσει όλες τις δομές του, έχει δημιουργήσει νέες εταιρικές σχέσεις και έχει αναπτύξει νέα εργαλεία για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων του (Κασκαρέλης, 2017).

Επί του παρόντος, το NATO αποτελείται από 29 κράτη μέλη και είναι ο ισχυρότερος περιφερειακός στρατιωτικός και πολιτικός οργανισμός στον κόσμο. Ο Νορβηγός Jens Stoltenberg είναι ο Γενικός Γραμματέας και τον Δεκέμβριο του 2017 η θητεία του παρατάθηκε έως το Σεπτέμβριο του 2020. Το ανώτατο όργανο λήψης αποφάσεων του NATO είναι το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο (North Atlantic Council), το οποίο αποτελείται από τους Αντιπροσώπους των Συμμαχικών χωρών (Representative Ambassadors). Η βασική δομή ολοκληρώνεται από τη Στρατιωτική Επιτροπή (Military Committee) η οποία αποτελείται από τους προϊσταμένους άμυνας των συμμαχικών χωρών και στους οποίους παρέχουν αναφορά η Λειτουργία των Συμμαχικών Διοικήσεων (Allied Command Operation) και η Συμμαχική Διοίκηση Μετασχηματισμού (Allied Transformation Command). Η οργανωτική δομή ολοκληρώνεται από το Διεθνές Επιτελείο (International Staff) και το Διεθνές Στρατιωτικό Επιτελείο (International Military Staff) (NATO, 2004).

1.2. Σκοπός και βασικές αρχές

Το NATO βασίζεται στη συλλογική άμυνα και την αμοιβαία συνδρομή μεταξύ των κρατών μελών. Η συλλογική άμυνα θεωρείται ως βασική αρχή ή ακρογωνιαίος λίθος της Συμμαχίας. Το δικαίωμα της αυτοάμυνας θεωρείται ως βασικό δικαίωμα κάθε κράτους και κατοχυρώνεται στο άρθρο 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (1945). Εάν εκδηλωθεί ένοπλη επίθεση εναντίον ενός από τα κράτη μέλη του NATO, κάθε κράτος μέλος θα το θεωρήσει ως πράξη βίας εναντίον όλων των κρατών μελών και θα εξετάσει εάν θα λάβει τα απαραίτητα μέτρα για να βοηθήσει τα κράτη μέλη που δέχθηκαν επίθεση. Ωστόσο είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι κάθε κράτος - μέλος της Συμμαχίας θα πρέπει να οικοδομήσει και να διαθέτει τις δικές του αμυντικές ικανότητες ενάντια σε ενδεχόμενη επίθεση. Η συλλογική υπεράσπιση των χωρών μελών του NATO κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 της Συνθήκης της Ουάσινγκτον. Η Συνθήκη δεσμεύει κάθε μέλος να μοιράζεται τον κίνδυνο, την ευθύνη και τα οφέλη της συλλογικής ασφάλειας. Αναφέρει επίσης ότι τα μέλη του NATO αποτελούν μια μοναδική κοινότητα αξιών που δεσμεύεται από τις αρχές της ατομικής ελευθερίας, της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου. Το άρθρο 5 έχει επικαλεστεί μόνο μία φορά μέχρι σήμερα, στις 12 Σεπτεμβρίου 2001 μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου το Βορειοατλαντικό

Συμβούλιο δήλωσε ότι η επίθεση στις 9/11 δεν ήταν μόνο επίθεση εναντίον των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά επίθεση εναντίον όλων των μελών του NATO (NATO, 2004).

Εκτός από τη συλλογική άμυνα, το NATO λειτουργεί επίσης ως «χώρος» συζήτησης για πολιτικά και στρατιωτικά ζητήματα ή απειλές σύμφωνα με το άρθρο 4. Το άρθρο 4 επιτρέπει σε κάθε κράτος μέλος να διαβουλευεται κυρίως με πολιτικά θέματα με τους εταίρους του. Το άρθρο 4 δίνει στο NATO την πολιτική του διάσταση και επίσης λόγω αυτής της αρχής το NATO χαρακτηρίζεται ως πολιτική - στρατιωτική οργάνωση (Κασκαρέλης, 2017).

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η κατάσταση της ασφάλειας στην Ευρώπη έχει αλλάξει και ως εκ τούτου το NATO προέβη σε ορισμένα απαραίτητα βήματα προκειμένου να διασφαλίσει την περαιτέρω ανάπτυξή του και να προσαρμόσει την πρόσφατα διαμορφωμένη κατάσταση. Υπήρξαν τρεις βασικές αλλαγές στην ευρωπαϊκή ασφάλεια: Πρώτον, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης μείωσε πρακτικά, αλλά όπως αποδείχτηκε, προσωρινά τη συμβατική απειλή που συνιστούσε για τη Δυτική Ευρώπη, δεύτερον, οι πρώην σοβιετικοί δορυφόροι (κράτη) στην περιοχή της Βαλτικής και στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη άρχισαν τη σταδιακή μετάβασή τους στις δημοκρατικές χώρες και την ενσωμάτωσή τους στις δομές του NATO και τρίτον, οι αναδυόμενες προκλήσεις ασφάλειας εκτός του εδάφους του NATO θεωρήθηκαν πλέον απειλή ασφαλείας για τα μέλη της Συμμαχίας ((NATO, 2004; Carpenter, 2013).

1.3. Ιστορική ανάπτυξη

Η ιστορική εξέλιξη της Συμμαχίας μπορεί να χωριστεί σε τέσσερις βασικές χρονολογικές περιόδους, με βάση χρονικές στιγμές ορόσημα στην ιστορία του, τα οποία είναι ο Ψυχρός Πόλεμος, η τρομοκρατική επίθεση της 9/11 στις ΗΠΑ και η πρόσφατη Ρωσική - Ουκρανική κρίση. Ως εκ τούτου οι τέσσερις ιστορικές περίοδοι εξέλιξης του NATO είναι η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου (1949-1989), η περίοδος μετά τον Ψυχρό Πόλεμο (1989-2001), η περίοδος της επίθεσης της 9/11 (2001-2014) και η τρέχουσα περίοδος της Ρωσικής - Ουκρανικής κρίσης (2014-εν εξελίξει) (Čizik και Novák, 2015).

Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου (1949-1989) μπορεί να χαρακτηριστεί από έναν μόνιμο ανταγωνισμό μεταξύ των δυτικών και ανατολικών συνασπισμών ή μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και των συμμάχων της και της Σοβιετικής Ένωσης και των δορυφόρων κρατών της. Η δημιουργία του ΝΑΤΟ μπορεί να χαρακτηριστεί καλύτερα ως «στρατηγική επανάσταση», επειδή οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης παραδέχθηκαν ανοιχτά ότι δεν μπόρεσαν να προστατευθούν στην περίπτωση στρατηγικής σοβιετικής επίθεσης στο έδαφος της Δυτικής Ευρώπης. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου δεν υπήρχε άμεση αντιπαράθεση μεταξύ των κυριότερων παραγόντων, των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης. Όλες οι αντιπαραθέσεις έλαβαν χώρα ως πόλεμοι (πόλεμος της Κορέας, Πόλεμος του Βιετνάμ κλπ.) στην ευρύτερη περιφέρεια τους και μεταξύ κρατών δορυφόρων. Το ΝΑΤΟ, όπως φαίνεται, εκπλήρωσε επιτυχώς το ρόλο του, αποτρέποντας τη Σοβιετική Ένωση από ανοιχτή αντιπαράθεση με τις χώρες της Δύσης και κυρίως στο έδαφος της Ευρώπης (ΝΑΤΟ, 2004; Μαρκαντωνάτος, 2010).

Περαιτέρω η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου μπορεί να χωριστεί σε τρεις επιμέρους περιόδους. Η πρώτη από αυτές είναι αυτή του στρατιωτικού ανταγωνισμού και της πυρηνικής αποτροπής. Στην αρχή του Ψυχρού Πολέμου, ο Κόκκινος Στρατός της Σοβιετικής Ένωσης, εξαιρουμένων των δορυφόρων κρατών του, αποτελούνταν από 100.000 άνδρες και είχε σταθεροποιηθεί – οργανωθεί σε περίπου 175 τμήματα γραμμών, οργανωμένα για μάχη και υποστηριζόμενα από ουσιαστικές αεροπορικές δυνάμεις, οι οποίες θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στην ένοπλη επίθεση εναντίον της Δυτικής Ευρώπης. Από την άλλη πλευρά, το πλεονέκτημα των συμβατικών δυνάμεων της Σοβιετικής Ένωσης στη Δύση αντισταθμίστηκε από τις δυνατότητες αποτροπής των πυρηνικών επιθέσεων από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτός ο ανταγωνισμός δημιούργησε ένα δίλημμα ασφάλειας, το οποίο αναφέρεται ως μια κατάσταση κατά την οποία οι πράξεις ενός κράτους που αποσκοπούν στην ενίσχυση της ασφάλειας του, όπως η αύξηση της στρατιωτικής του δύναμης ή η σύναψη συμμαχιών, μπορούν να οδηγήσουν άλλα κράτη να ανταποκριθούν με παρόμοια μέτρα, προκαλώντας αυξημένες εντάσεις που δημιουργούν συγκρούσεις, ακόμα και αν καμία πλευρά δεν το επιθυμεί (Μαρκαντωνάτος, 2010).

Στην δεύτερη επιμέρους περίοδο, ο Ψυχρός πόλεμος αντιπροσώπευε την ιδεολογική αντιπαράθεση μεταξύ του δυτικού και του ανατολικού μπλοκ ή μεταξύ των δημοκρατικών αξιών και του κομμουνισμού. Το δυτικό μπλοκ προωθούσε το

ελεύθερο εμπόριο, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη δημοκρατία και την ελευθερία του λόγου, ενώ το ανατολικό μπλοκ προωθούσε την κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία, τη συλλογική ιδιοκτησία και την κυριαρχία ενός κόμματος (Μαρκαντωνάτος, 2010).

Στην τρίτη περίοδο, ο Ψυχρός Πόλεμος χαρακτηρίζεται επίσης από την οικονομική απομόνωση του δυτικού και ανατολικού μπλοκ. Κάθε μπλοκ προσπάθησε να αποδυναμώσει τον αντίπαλό του με οικονομικές κυρώσεις και να υποστηρίξει τους συμμάχους ή τα κράτη δορυφόρους του. Οι Ηνωμένες Πολιτείες υποστήριζαν τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης με το λεγόμενο Σχέδιο Μάρσαλ που στόχευε να βοηθήσει την Ευρώπη να ανακάμψει μετά την καταστροφή του Β Παγκοσμίου Πολέμου, να βελτιώσει την ευρωπαϊκή βιομηχανία και να ενισχύσει τις οικονομίες της. Η σοβιετική εναλλακτική λύση στο Σχέδιο Μάρσαλ, ήταν το σχέδιο Molotov που αργότερα αποκαλέστηκε COMECON (Συμβούλιο Αμοιβαίας Οικονομικής Ανάπτυξης) και είχε ως στόχο την ανοικοδόμηση των χωρών του μπλοκ της Ανατολής. Ωστόσο, ο πραγματικός στόχος του COMECON ήταν να εμποδίσει τα σοβιετικά κράτη δορυφόρους να αναζητήσουν βοήθεια ή να στραφούν προς τη Δυτική Ευρώπη αποδυναμώνοντας έτσι την ισχύ της και πλήττοντας το κύρος της (Μαρκαντωνάτος, 2010).

Στην περίοδο μετά τον Ψυχρό Πόλεμο (1989-2001) με τη διάλυση Σοβιετική Ένωση το 1991 και το NATO έχασε τον κύριο συμβατικό εχθρό και στρατηγικό αντίπαλό του. Ως εκ τούτου, το NATO επικέντρωσε τις δραστηριότητές του στην ανάπτυξη συνεργασίας με τα κράτη δορυφόρους της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και στις προσπάθειες του προσέλκυσής τους για την ένταξή τους στον οργανισμό ή σε άλλους διεθνείς οργανισμούς, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και στη διεύρυνση της ζώνης ασφάλειας και σταθερότητας στην Ευρώπη. Η κύρια αλλαγή στην περίοδο αυτή ήταν η μετάβαση από την προσπάθεια διαφύλαξης του εδάφους των συμμαχικών χωρών από την σοβιετική απειλή, στην ευρύτερη υπεράσπιση των συμφερόντων ασφαλείας της Συμμαχίας κυρίως μέσω της διεύρυνσης (Robertson, 1999).

Πλέον χωρίς την απειλή του βασικού στρατιωτικού και πολιτικού αντιπάλου κατά την προηγούμενη ιστορική περίοδο, το NATO ήταν σε θέση να επαναπροσδιορίσει την έννοια της ασφάλειας, εστιάζοντας σε νέες απειλές στη διεθνή ασφάλεια, όπως η τρομοκρατία και τα όπλα μαζικής καταστροφής. Αυτό σήμαινε ότι το NATO ήταν

έτοιμο εκτός από την εδαφική υπεράσπιση των κρατών μελών του, να συμμετάσχει σε επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων εκτός των δικών του συνόρων για να αποτρέψει τις αυξανόμενες απειλές για τη Συμμαχία. Την περίοδο αυτή, το NATO συμμετείχε σε αποστολές εκτός των συνόρων του - για παράδειγμα μέσω της Πολυεθνικής Στρατιωτικής Δύναμης με ζώνη ευθύνης τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (IFOR) το 1995, της Δύναμης Σταθεροποίησης (SFOR) στη Βοσνία και Ερζεγοβίνη το 1996, ακολουθούμενη ακόμη από την Δύναμη Κοσσυφοπεδίου (KFOR) και πολλές άλλες αποστολές (Robertson, 1999).

Στην επόμενη ιστορική περίοδο του NATO, την περίοδο μετά την τρομοκρατική επίθεση της 9/11 (2001-2014) η οποία αποτέλεσε ορόσημο για την παγκόσμια ασφάλεια, η απειλή της τρομοκρατίας, η διάδοση των όπλων μαζικής καταστροφής και τα αδίστακτα κράτη και αποτυχημένα κράτη, έγιναν θέματα που συζητήθηκαν ευρέως στην πλειοψηφία των κρατών και διεθνών οργανισμών του NATO. Οι επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου έδωσαν την ώθηση για τον επόμενο γύρο μετασχηματισμού του NATO μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Ο κύριος μετασχηματισμός αυτής της περιόδου ήταν ότι το NATO έστρεψε ξανά την προσοχή του στην ενεργό συμμετοχή σε επιχειρήσεις εκτός της περιοχής της Συμμαχίας (εκτός της ευρωπαϊκής επικράτειας). Η πλειοψηφία των κρατών μελών του NATO προσάρμοσε τις δυνατότητές τους για τις επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων. Επιπλέον, το NATO μετέφερε τις προσπάθειές του από τις σχετικές σύντομες αεροπορικές επιθέσεις στις μακροχρόνιες επίγειες επιχειρήσεις μακριά από το έδαφός του. Το σχετικό ασφαλές περιβάλλον στην Ευρώπη επέτρεψε αυτές τις στρατηγικές αλλαγές, επειδή τα κράτη του NATO είχαν χάσει έναν μεγάλο στρατιωτικό αντίπαλο, αν και η κύρια απειλή για τη Συμμαχία εκείνη την εποχή προερχόταν από το Αφγανιστάν και την ευρύτερη Μέση Ανατολή. Για να είναι επιτυχής στις επιχειρήσεις σε ξένες περιοχές, το NATO χρειάστηκε να μεταρρυθμιστεί – μετασχηματιστεί προκειμένου να ενισχύσει τις επιχειρησιακές της ικανότητες. Οι εξωτερικές επιχειρήσεις συνέβαλαν επίσης στην καλύτερη διαλειτουργικότητα μεταξύ των κρατών μελών, τα οποία επιδίωξαν αποτελεσματικότερη συνεργασία (Μαρκαντωνάτος, 2010; Κασκαρέλης, 2017).

Το σημαντικότερο γεγονός της περιόδου αυτής, ήταν η Διεθνής Δύναμη Βοηθείας για την Ασφάλεια (ISAF) στο Αφγανιστάν, η οποία δρομολογήθηκε βάση του ψηφίσματος 1386 του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών τον Δεκέμβριο του 2001 (Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, 2001). Αρχικά, η αποστολή

της ISAF ήταν να τιμωρήσει την Αλ Κάιντα και τους συνεργάτες της για τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου και να νικήσει το καθεστώς των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν. Αργότερα, η αποστολή άλλαξε για να εξασφαλίσει την Καμπούλ και τα περίχωρά της από την Αλ Κάιντα και τους Ταλιμπάν. Το 2003, το NATO ανέλαβε δράση από τον ΟΗΕ (κατόπιν αιτήματος της κυβέρνησης του Αφγανιστάν) και η αποστολή της ISAF επεκτάθηκε σε όλη την επικράτεια του Αφγανιστάν. Ο βασικός στόχος της αποστολής ISAF ήταν να εκπαιδεύσει και να αναπτύξει τις δυνάμεις Εθνικής Ασφαλείας του Αφγανιστάν ώστε να είναι σε θέση να παρέχει ασφάλεια σε όλη την επικράτεια του Αφγανιστάν και να διασφαλίσει ότι το Αφγανιστάν δεν θα γίνει ξανά καταφύγιο τρομοκρατών μετά την αποχώρηση των δυνάμεων της συμμαχίας. Στην αποστολή IASF, συνεισέφεραν 48 έθνη, με 34.512 στρατεύματα το 2014. Μεταξύ των κορυφαίων συμμετεχόντων ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Μεγάλη Βρετανία, η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Γεωργία, η Ιορδανία, η Τουρκία και η Αυστραλία (Čizik και Novák, 2015).

Η τρέχουσα περίοδος, είναι αυτή της κρίσης στην Ανατολική Ευρώπη (2014-εν εξελίξει). Υπάρχουν τρεις βασικές αλλαγές σε αυτή την περίοδο, σε σχέση με την προηγούμενη. Πρώτον, η ρωσική επίθεση κατά της ουκρανικής επικράτειας και η προσάρτηση της χερσονήσου της Κριμαίας έδειξαν ότι η Ρωσία εξακολουθεί να αποτελεί απειλή για την ασφάλεια στην Ευρώπη και τη Συμμαχία. Δεύτερον, τα κράτη μέλη του NATO δεν μπόρεσαν να αντιδράσουν αποτελεσματικά σε αυτή την κατάσταση και δεν υπήρχε η λεγόμενη αποτελεσματική «κόκκινη γραμμή» στην πρώτη φάση της ρωσικής εισβολής. Τρίτον, τα περισσότερα από τα κράτη μέλη του NATO δεν διέθεταν επαρκείς στρατιωτικές ικανότητες για να υπερασπιστούν τα δικά τους εδάφη και η Κεντρική Ευρώπη δεν διέθετε στρατηγική υποδομή για να αντιμετωπίσει μια συμβατική χερσαία επίθεση. Η αντίληψη της σχετικής ασφάλειας στην Ευρώπη και η απουσία ισχυρού στρατιωτικού αντιπάλου κοντά στα σύνορα της Συμμαχίας επηρέασαν τις στρατιωτικές δαπάνες των περισσότερων κρατών μελών του NATO. Στην πλειονότητα των κρατών οι αμυντικοί προϋπολογισμοί μειώνονταν. Στην πραγματικότητα, η Συμμαχία ήταν απροετοίμαστη για μια επίθεση από τη Ρωσική πλευρά. Το 2010, κατά τη Σύνοδο Κορυφής της Λισαβόνας, εγκρίθηκε η νέα Στρατηγική Αντίληψη, όπου αναγνωρίστηκε και έγινε αποδεκτό ότι η συμβατική στρατιωτική επίθεση ενάντια στο έδαφος του NATO είναι πλέον χαμηλή. Ωστόσο αυτό αποδείχθηκε μια λανθασμένη αντίληψη και η Συμμαχία έπρεπε στη συνέχεια να

λάβει μέτρα για να αντιστραφεί αυτή η αρνητική τάση μείωσης των εξοπλισμών και αμυντικών δαπανών προκειμένου να ενισχυθεί η ασφάλεια της έναντι της απειλής που αποδεδείχθηκε ότι παρέμενε υπαρκτή (Belkin et al et al, 2014).

Στο πλαίσιο αυτό, η πλειοψηφία των χωρών μελών του NATO δεσμεύτηκαν να αυξήσουν τις αμυντικές δαπάνες. Πολλά μέλη του NATO ανακοίνωσαν, ακόμη και πριν από τη Σύνοδο Κορυφής του NATO, ότι θα δαπανήσουν περισσότερα για την άμυνα για να εξασφαλίσουν την επικράτεια της Συμμαχίας εναντίον της Ρωσίας. Μια ακόμα βασική αλλαγή της περιόδου αυτής ήταν η δημιουργία μιας νέας στρατηγικής στρατιωτικής υποδομής στην Κεντρική Ευρώπη και στις χώρες της Βαλτικής. Οι κοινές στρατιωτικές ασκήσεις που εφαρμόστηκαν στο πλαίσιο αυτό, είχαν σκοπό να ενισχύσουν τη διαλειτουργικότητα των ενόπλων δυνάμεων των κρατών μελών του NATO. Ως παράδειγμα της κοινής στρατιωτικής άσκησης, μπορεί να αναφερθεί η διεθνής άσκηση Ground Pepper, η οποία έλαβε χώρα στην περιοχή εκπαίδευσης της στρατιωτικής βάσης Lest στη Σλοβακία. Στόχος αυτής της προσπάθειας ήταν η ενίσχυση της διαλειτουργικότητας των στρατών, η οποία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους στόχους της Συμμαχίας μετά τη Σύνοδο Κορυφής της Ουαλίας. Η τρίτη βασική αλλαγή της περιόδου ήταν η ενίσχυση της στρατιωτικής παρουσίας των δυνάμεων της Συμμαχίας στην επικράτεια των ανατολικών μελών της. Στη Διακήρυξη της Διάσκεψης Κορυφής της Ουαλίας (2014) δηλώθηκε ότι τα μέτρα για την ενίσχυση της ασφάλειας της Συμμαχίας θα περιλαμβάνουν τη συνεχή αεροπορική, χερσαία και θαλάσσια παρουσία και ουσιαστική στρατιωτική δραστηριότητα στο ανατολικό τμήμα της Συμμαχίας. Ορισμένα από τα μέτρα που λήφθηκαν στο πλαίσιο αυτό ήταν η διάθεση έξι επιπλέον αεροπορικών εξόδων F-16 στην αποστολή αστυνόμευσης της Βαλτικής τον Μάρτιο και τον Απρίλιο του 2015, η ανάπτυξη αποσπάσματος με 12 αεροσκαφών F-16 και 300 ατόμων στην αεροπορική βάση Lask στην Πολωνία τον Μάρτιο του 2015, η ανάπτυξη 175 πεζοναυτών στη Ρουμανία για τη συμπλήρωση της δύναμης επιτήρησης - επέμβασης της Μαύρης Θάλασσας και η ανάπτυξη 150 αλεξιπτωτιστών στην Πολωνία, τη Λιθουανία, τη Λετονία και την Εσθονία (Belkin et al, 2014).

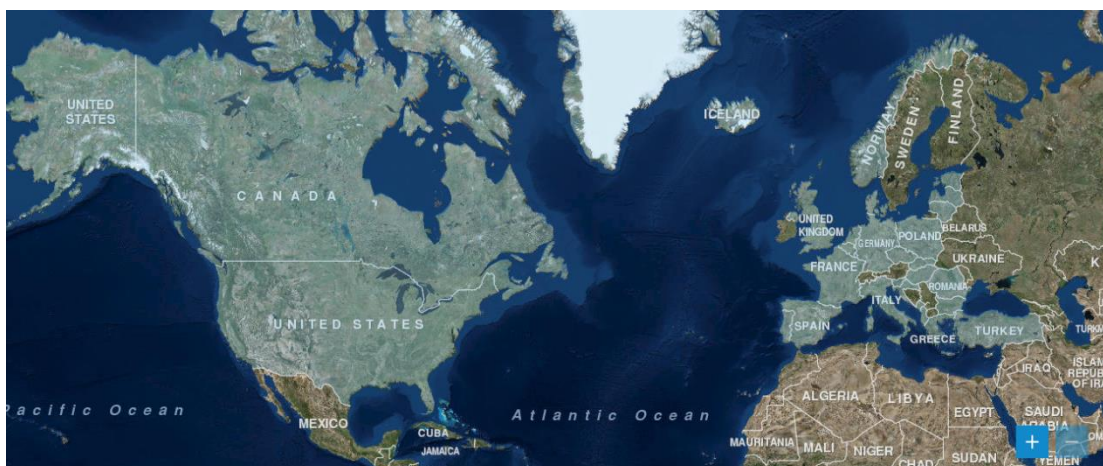
Η τέταρτη σημαντική εξέλιξη της περιόδου ήταν η δημιουργία της Δύναμης Υψηλής Ετοιμότητας του NATO (Very High Readiness Joint Task Force – VJTF), όπου τα κράτη μέλη του NATO δεσμεύτηκαν να ενισχύσουν τις Δυνάμεις Άμεσης Ανταπόκρισης του NATO, μέσα από την ανάπτυξη ομάδας δυνάμεων που θα

μπορούν να κινούνται γρήγορα και να ανταποκρίνονται σε πιθανές προκλήσεις και απειλές. Η δημιουργία της Δύναμης αυτής αποτελεί μέρος του νέου σχεδίου δράσης ετοιμότητας, το οποίο αποσκοπεί στην ενίσχυση της συλλογικής άμυνας των κρατών. Τέλος η πέμπτη και σημαντικότερη εξέλιξη είναι η δήλωση για την ενίσχυση της συνεργασίας του NATO με κράτη εκτός της Συμμαχίας, όπως η Μολδαβία στην Κεντρική Ασία και η γενικότερη διεύρυνση της Συμμαχίας. Στο πλαίσιο αυτό, στη Σύνοδο Κορυφής της Ουαλίας (2014), σημειώθηκε ότι οι πόρτες του NATO θα παραμείνουν ανοιχτές σε όλες τις ευρωπαϊκές δημοκρατικές χώρες, οι οποίες μοιράζονται τις αξίες της Συμμαχίας και είναι πρόθυμες και ικανές να αναλάβουν τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις της ένταξής τους σε αυτήν (Čizik και Novák, 2015).

1.4. Οι χώρες μέλη του NATO

Επί του παρόντος, το NATO αποτελείται από 29 ανεξάρτητες χώρες μέλη. Όταν αρχικά δημιουργήθηκε το NATO το 1949, αποτελούνταν από 12 ιδρυτικά μέλη, τα οποία ήταν το Βέλγιο, ο Καναδάς, η Δανία, η Γαλλία, η Ισλανδία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, η Ολλανδία, η Νορβηγία, η Πορτογαλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι ΗΠΑ. Το NATO διευρύνθηκε περαιτέρω το 1952 με την είσοδο της Ελλάδας και της Τουρκίας και μετέπειτα το 1952 με την είσοδο της Δυτικής Γερμανίας και το 1982 της Ισπανίας. Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την ενοποίηση του Γερμανικού κράτους το 1990, διεξήχθη μια συζήτηση στο NATO σχετικά με τη συνεχιζόμενη διεύρυνση προς ανατολάς. Στην περίοδο που ακολούθησε το NATO επεκτάθηκε, μέσα από τρεις συνολικά γύρους διεύρυνσης. Κατά τη Σύνοδο Κορυφής της Μαδρίτης το 1997, το NATO ξεκίνησε τον πρώτο γύρο της διεύρυνσης μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Την εποχή εκείνη, το Συμβούλιο του NATO κάλεσε μόνο τρεις χώρες: την Πολωνία, την Τσεχική Δημοκρατία και την Ουγγαρία, οι οποίες προσχώρησαν επισήμως στο NATO το 1999. Στον δεύτερο γύρο της διεύρυνσης, στη σύνοδο κορυφής της Πράγας το 2002, το NATO κάλεσε στη Συμμαχία τη Βουλγαρία, τη Λιθουανία, τη Λετονία, τη Σλοβακία, τη Ρουμανία και τη Σλοβενία, οι οποίες έγιναν μέλη το 2004. Κατά τον τρίτο γύρο της διεύρυνσης, στη διάσκεψη κορυφής του Βουκουρεστίου, το NATO συνέχισε να προσκαλεί νέα μέλη από τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, γεγονός που αποτελεί ένδειξη της σημαντικά βελτιωμένης σταθερότητας στην περιοχή αυτή. Το 2008, η Συμμαχία κάλεσε την Αλβανία και την

Κροατία και την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ). Ωστόσο, η ένταξη της ΠΓΔΜ στο NATO μπλοκαρίστηκε μονομερώς από την Ελλάδα, με μια δήλωση του Έλληνα πρωθυπουργού που εσφαλμένα θεωρήθηκε ως βέτο, παρόλο που η ΠΓΔΜ δεν είχε τις προϋποθέσεις για να εξεταστεί η υποψηφιότητά της, λόγω της διαμάχης για το συνταγματικό όνομα της χώρας της Μακεδονίας / ΠΓΔΜ (Κασκαρέλης, 2017).

Εικόνα 1.1. Χάρτης χωρών μελών του NATO

Πηγή: North Atlantic Treaty Organization, 2018

Η διεύρυνση του NATO αποτελεί ένα κρίσιμο εργαλείο για την εκ νέου οριοθέτηση - θέσπιση και διεύρυνση του πεδίου της ασφάλειας. Τα συμβαλλόμενα μέρη, όπως αναφέρεται στη Συνθήκη της Ουάσιγκτον μπορούν, με ομόφωνη συμφωνία, να καλέσουν οποιοδήποτε άλλο ευρωπαϊκό κράτος είναι σε θέση να προωθήσει τις αρχές λειτουργίας του NATO και να συμβάλει στην ασφάλεια της περιοχής του Βορείου Ατλαντικού. Έτσι, η Συνθήκη της Ουάσιγκτον δημιούργησε γεωγραφικούς περιορισμούς στα μελλοντικά μέλη του NATO. Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες προϋποθέσεις για τα κράτη που φιλοδοξούν να ενταχθούν στο NATO. Η τήρηση των δημοκρατικών αρχών είναι μία κρίσιμη και απαραίτητη προϋπόθεση για τα μέλη του NATO καθώς και για τα μελλοντικά μέλη του. Όπως αναφέρεται στο προοίμιο της Συνθήκης της Ουάσιγκτον οι χώρες πρέπει να είναι αποφασισμένες να διαφυλάξουν την ελευθερία, την κοινή κληρονομιά και τον πολιτισμό των λαών τους, που βασίζονται στις αρχές της δημοκρατίας, της ατομικής ελευθερίας και του κράτους

δικαίου. Οι αρχές αυτές επαναλαμβάνονται επίσης στη «Μελέτη Διεύρυνσης», η οποία δημοσιεύθηκε το 1995, στην οποία υπογραμμίστηκε το δημοκρατικό πολιτικό σύστημα, η οικονομία της αγοράς, τα ίσα δικαιώματα των μειονοτήτων και η δέσμευση για ειρηνική επίλυση των συγκρούσεων, ως βασικές προϋποθέσεις για τα μελλοντικά μέλη του NATO (Μαρκαντωνάτος, 2010; Hatzivassiliou και Triantaphyllou, 2017).

Παρ' όλα αυτά, πρέπει να σημειωθεί ότι οι δημοκρατικές συνθήκες για την ένταξη κάποιας χώρας στο NATO ή την παραμονή του σε αυτό, δεν ήταν πάντοτε ισχύουσες στην ιστορία του. Για παράδειγμα το 1949, η Πορτογαλία έγινε μέλος του NATO, αν και υπό την προεδρία του Antonio de Oliveira Salazar και της κορπορατιστικής αυταρχικής κυβέρνησης τους. Στην Ελλάδα το δημοκρατικό καθεστώς άλλαξε, ενώ η χώρα ήταν ήδη μέλος του NATO, κατά την περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας (1967-1974). Ωστόσο αυτές οι περιπτώσεις έχουν σημειωθεί ως εξαιρέσεις, λόγω των εξελίξεων στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου και την ανάγκη των δυο μεγάλων δυνάμεων της εποχής να διατηρήσου ανέπαφες ή και να διευρύνουν τις σφαίρες επιρροής τους. Οι δημοκρατικές αρχές αργότερα ήταν ζωτικής σημασίας προϋπόθεση για την ένταξη στο NATO και κυρίως μετά τον Ψυχρό Πόλεμο το επίπεδο των δημοκρατικών προτύπων διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην πρόσκληση νέων μελών το 1997 στην Ευρωατλαντική συμμαχία. Για παράδειγμα η Σλοβακία, η οποία αρχικά θεωρήθηκε ως υποψήφια «πρώτης γραμμής» με την Πολωνία, την Ουγγαρία και την Τσεχική Δημοκρατία, για την είσοδο στο NATO, τελικά αποκλείστηκε από τον πρώτο γύρο διεύρυνσης, εξαιτίας της έλλειψης εσωτερικών δημοκρατικών προτύπων κατά τη διάρκεια της κυβέρνησης του Vladimir Mečiar (Čizik και Novák, 2015).

Κεφάλαιο 2^ο: Αμυντικός προϋπολογισμός και δαπάνες

2.1. Αμυντικός προϋπολογισμός-ορισμός

Τα κράτη ανά τον κόσμο υπάρχουν, έχοντας ως βασική τους λειτουργία της διατήρηση της εδαφικής τους ακεραιότητας και της διασφάλιση της προστασίας των πολιτών τους. Τα κράτη αναμένεται και οφείλουν να παρέχουν στο σύνολο των πολιτών τους δημόσιες υπηρεσίες, όπως υποδομές, υγεία και εκπαίδευση. Ωστόσο, η παροχή άμυνας και ασφάλειας έχει επιπτώσεις στην επιβίωση του κράτους ως εδαφικής και πολιτικής οντότητας. Ως εκ τούτου, η δημόσια υπηρεσία ασφάλειας και άμυνας αποτελεί μέρος της ίδιας της ιδέας ενός κράτους (Gorbanova και Wawro, 2011).

Ο προϋπολογισμός στον τομέα της άμυνας είναι η διαδικασία κατανομής οικονομικών πόρων για τον εξοπλισμό του Υπουργείου Άμυνας, του προσωπικού, των υποδομών και των προγραμμάτων που σχετίζονται με την άμυνα κάθε χώρας. Ο αμυντικός προϋπολογισμός, παρέχει μια λεπτομερή εκτίμηση των προβλεπόμενων πόρων και των λειτουργικών δαπανών για το υπουργείο Άμυνας και τους συνδεδεμένους οργανισμούς του για μια καθορισμένη χρονική περίοδο. Σε ορισμένες χώρες περιλαμβάνεται επίσης η ξένη στρατιωτική βοήθεια και κάθε άλλη βοήθεια ασφαλείας. Οι προϋπολογισμοί για την άμυνα συμβάλλουν στη διασφάλιση ότι τα δημόσια κονδύλια προορίζονται για καθορισμένες δαπάνες με αυξημένη προτεραιότητα, τα κεφάλαια δαπανώνται υπεύθυνα και οι εγχώριες εκλογικές περιφέρειες, τα γειτονικά κράτη και άλλοι διεθνείς παράγοντες είναι κατάλληλα ενημερωμένοι για τις προθέσεις της εκάστοτε κυβέρνησης σε θέματα άμυνας (Gorbanova και Wawro, 2011).

Η διαδικασία της κατάρτισης του αμυντικού προϋπολογισμού λαμβάνει υπόψη πολλούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένου του στρατηγικού περιβάλλοντος, του επιπέδου των διαθέσιμων οικονομικών πόρων και της πιθανής συμμετοχής σε στρατιωτικές ή ειρηνευτικές επιχειρήσεις - αποστολές. Ωστόσο, παρόλο που οι παράγοντες αυτοί μπορούν να αλλάξουν γρήγορα, οι αμυντικές δυνατότητες

χρειάζονται συνήθως πολλά χρόνια για να αναπτυχθούν, καθώς η προμήθεια εξοπλισμού και η κατάρτιση του προσωπικού απαιτούν σημαντικές ποσότητες χρόνου και πόρων. Οι απρόσμενες διακυμάνσεις στον προϋπολογισμό μπορεί επίσης να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στα τρέχοντα προγράμματα δημιουργώντας στρεβλώσεις και ασυνέχειες. Για τους λόγους αυτούς, ενώ οι προϋπολογισμοί εγκρίνονται συνήθως ετησίως, πρέπει να ενσωματωθούν σε μια πολυετή διαδικασία προγραμματισμού, κατά προτίμηση συνδεδεμένη με μια πολιτική εθνικής ασφάλειας ή με μια Λευκή Βίβλο για την άμυνα, η οποία καθορίζει μια μακροπρόθεσμη στρατιωτική στρατηγική (DCAF, 2006).

Οι στρατηγικές εκτιμήσεις και οι περιορισμοί των πόρων είναι συνήθως οι κύριοι καθοριστικοί παράγοντες του αμυντικού προϋπολογισμού. Εντούτοις, υπάρχουν και κάποιοι παράγοντες που μπορεί επίσης να έχουν αντίκτυπο στην σχεδίαση των αμυντικών προϋπολογισμών. Ένας εξ' αυτών είναι και το υποχρεωτικό επίπεδο αμυντικών δαπανών. Σε ορισμένες χώρες, οι αμυντικές δαπάνες καθορίζονται σε ορισμένα επίπεδα σύμφωνα με έναν από τους ακόλουθους παράγοντες:

1) Ως ποσοστό των τρεχουσών αμυντικών δαπανών (αύξηση προϋπολογισμού).

2) Ως ποσοστό του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ).

3) Σύμφωνα με τις υποχρεώσεις των κρατών απέναντι στην συμμαχία (π.χ. όλα τα νέα κράτη μέλη του ΝΑΤΟ πρέπει να δεσμευτούν να δαπανήσουν το 2% του ΑΕΠ τους για την άμυνα).

4) Σύμφωνα με άλλα κριτήρια αναφοράς, όπως π.χ τα πόσα, τα οποία άλλα κράτη δαπανούν για την άμυνα, όλα υπολογιζόμενα είτε σε απόλυτες τιμές είτε κατά κεφαλή είτε ως ποσοστό του ΑΕΠ (Albalade et al, 2011).

Οι συμφωνίες ελέγχου όπλων, επηρεάζουν επίσης τον αμυντικό προϋπολογισμό. Όπως και με την αμυντική πολιτική και τον προγραμματισμό εν γένει, οι προϋπολογισμοί πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους, όλους τους σχετικούς μηχανισμούς ελέγχου των εξοπλισμών στους οποίους η χώρα είναι συμβαλλόμενο μέρος. Τέλος οι εναλλακτικές πηγές εισοδήματος έχουν επίσης αντίκτυπο στον αμυντικό προϋπολογισμό. Σε πολλές χώρες, ο στρατός εκμεταλλεύεται επιχειρήσεις που παράγουν έσοδα παράλληλα με τις συνήθεις λειτουργίες ασφαλείας τους. Για

παράδειγμα, ο στρατός μπορεί να έχει μερική ή ολική ιδιοκτησία στην εθνική αμυντική βιομηχανία ή σε άλλους τομείς της βιομηχανικής βάσης της χώρας. Αυτό δεν αποτελεί αναγκαστικά πρόβλημα για τη θέσπιση του αμυντικού προϋπολογισμού ή τον υπολογισμό των αμυντικών δαπανών, αλλά πρέπει τα έσοδα που παράγονται να ενσωματωθούν και να συμπεριληφθούν στο πλαίσιο του συνολικού στρατιωτικού προϋπολογισμού και να υπόκεινται στο ίδιο επίπεδο εποπτείας (Albalade et al, 2011).

2.2. Αμυντικές δαπάνες –ορισμός

Οι αμυντικές δαπάνες, σύμφωνα με τον Brzoska (1995), μπορούν πολύ απλά να οριστούν ως το κόστος διατήρησης του στρατιωτικού κατεστημένου σε πόλεμο και ειρήνη, ενώ σύμφωνα με τον Kumar (2017) είναι το ύψος των οικονομικών πόρων που διατίθενται από ένα έθνος για τη διατήρηση των ενόπλων δυνάμεων και άλλων βασικών υπηρεσιών για σκοπούς άμυνας.

Οι αμυντικές δαπάνες αποτελούν στην ουσία ένα μέτρο εισροών, στο οποίο συνυπολογίζονται οι πληρωμές για στρατιωτικό προσωπικό και άλλα άτομα που ασχολούνται με τις τακτικές ένοπλες δυνάμεις μιας συγκεκριμένης χώρας, τα αγαθά που αγοράζονται από τις ένοπλες δυνάμεις και οι υπηρεσίες που αγοράζονται από πολίτες, για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, συνήθως ένα έτος. Σε σχέση με άλλα οικονομικά μεγέθη, όπως το Ακαθάριστο Εγχώριο ή Εθνικό Προϊόν [ΑΕΠ ή οι Δαπάνες της Κεντρικής Κυβέρνησης (ΚΕΔ)], οι αμυντικές δαπάνες αποτελούν μέτρο του σχετικού βάρους του στρατιωτικού τομέα. Το κόστος εισροών - εσόδων του στρατιωτικού τομέα μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως το κόστος ευκαιρίας για δαπάνες σε άλλους, πολιτικούς τομείς (Brzoska, 1995).

Οι αμυντικές δαπάνες είναι μία από τις πιο σημαντικές συνιστώσες των δημοσίων δαπανών. Έτσι, η μελέτη των αμυντικών δαπανών είναι ένας σημαντικός τομέας της οικονομίας εν γένει και ειδικότερα της αμυντικής οικονομίας. Είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστούν οι αμυντικές δαπάνες, καθώς η σύνθεση τους ποικίλλει ανάλογα με τη χώρα και την οργάνωση της. Επιπλέον οι κυβερνήσεις είναι ελεύθερες να καθορίσουν τις αμυντικές δαπάνες σύμφωνα με τις δικές τους επιθυμίες και σκοπούς.

Ο επιλεγόμενος ορισμός αντικατοπτρίζεται στον εθνικό προϋπολογισμό ή στην κατάσταση δαπανών. Ωστόσο οι πρότυποι ορισμοί των αμυντικών δαπανών έχουν προταθεί από διεθνείς οργανισμούς που συμμετέχουν στη συλλογή σχετικών δεδομένων. Οι δύο ορισμοί που χρησιμοποιούνται ευρέως είναι αυτοί που έχουν προταθεί από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και το NATO (Brzoska, 1995; Kumar, 2017).

Σύμφωνα με το NATO, οι αμυντικές δαπάνες συνίστανται στις πληρωμές που πραγματοποιούνται από μια εθνική κυβέρνηση, ειδικά για την κάλυψη των αναγκών των ενόπλων δυνάμεων ή των δυνάμεων των συμμάχων. Στο πλαίσιο αυτό οι αμυντικές δαπάνες είναι ένα συνολικό μέτρο της οικονομικής επιβάρυνσης της λειτουργίας των Ενόπλων Δυνάμεων. Ο ορισμός του NATO έχει αναπτυχθεί πρωτίστως για εσωτερικούς σκοπούς αλλά έχει επίσης υιοθετηθεί ως βάση για άλλες σειρές δεδομένων, όπως αυτές του Διεθνούς Ινστιτούτου Ερευνών για την Ειρήνη της Στοκχόλμης (SIPRI) και του Οργανισμού για τον έλεγχο των όπλων και τον αφοπλισμό των Ηνωμένων Πολιτειών (US ACDA) (Kumar, 2017).

Σύμφωνα με τον ορισμό του ΔΝΤ οι αμυντικές δαπάνες είναι οι δαπάνες της στρατιωτικής άμυνας, η οποία συνίσταται στη διοίκηση – εκτέλεση – παροχή στρατιωτικών υποθέσεων και υπηρεσιών, στην εκμετάλλευση δυνάμεων ξηράς, θαλάσσης, αέρα και διαστήματος, τη λειτουργία της μηχανολογικής συντήρησης, των μεταφορών, της επικοινωνίας, των πληροφοριών, του προσωπικού και άλλων μη στρατιωτικών αμυντικών δυνάμεων, τη λειτουργία ή την υποστήριξη των αποθεματικών και των βοηθητικών δυνάμεων του αμυντικού οργανισμού. Στις παραπάνω δαπάνες περιλαμβάνονται και τα γραφεία στρατιωτικών επιθεωρητών που έχουν έδρα στο εξωτερικό. Ωστόσο από τις αμυντικές δαπάνες εξαιρούνται: αποστολές στρατιωτικής βοήθειας, στρατιωτικές σχολές και κολλέγια όπου τα προγράμματα σπουδών μοιάζουν με εκείνα των πολιτικών ιδρυμάτων, παρόλο που η παρουσία μπορεί να περιορίζεται στο στρατιωτικό προσωπικό και στις οικογένειές τους, και τα συνταξιοδοτικά συστήματα για το στρατιωτικό προσωπικό. Ο ορισμός του ΔΝΤ παρέχει τη βάση για διάφορα δημοσιευμένα δεδομένων από την Παγκόσμια Τράπεζα (όπως η Παγκόσμια Έκθεση για την Ανάπτυξη) και το ΔΝΤ (όπως οι Στατιστικές Δημοσιονομικών Οικονομικών). Είναι ένα στοιχείο των Στατιστικών Δημοσιονομικών Οικονομικών του ΔΝΤ και ως εκ τούτου είναι λιγότερο

προσανατολισμένο σε στρατιωτικές παραμέτρους, σε σχέση με τον ορισμό του NATO (CEPAL, 2005).

2.3. Σύνοψη και διάρθρωση αμυντικών δαπανών

Σύμφωνα με τον ορισμό του NATO, οι αμυντικές δαπάνες, είναι αυτές που γίνονται σε έναν από τους παρακάτω επτά τομείς (Dempsey, 2018):

[1] Δαπάνες για τις Ένοπλες Δυνάμεις και τις «Άλλες Δυνάμεις» (π.χ. εθνική αστυνομία, συνοριοφύλακες, δυνάμεις φρούρησης κλπ.). Οι δαπάνες για τις «Άλλες Δυνάμεις» που περιλαμβάνονται στις αμυντικές δαπάνες, είναι αυτές που αφορούν στρατιωτική εκπαίδευση, οι δαπάνες για εξοπλισμό στρατιωτικής δύναμης και οι δαπάνες υπό την άμεση στρατιωτική εξουσία σε επιχειρήσεις.

[2] Δαπάνες για συντάξεις σε στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό στρατιωτικών τμημάτων.

[3] Δαπάνες για ειρηνευτικές και ανθρωπιστικές αποστολές και για αποστολές ελέγχου όπλων (π.χ. καταστροφή όπλων, εξοπλισμού και πυρομαχικών και δαπάνες που συνδέονται με την επιθεώρηση και τον έλεγχο της καταστροφής του εξοπλισμού).

[4] Δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη για εξοπλισμό.

[5] Δαπάνες για το στρατιωτικό σκέλος των μικτών πολιτικό - στρατιωτικών δραστηριοτήτων, αλλά μόνο όταν αυτό το στρατιωτικό στοιχείο μπορεί να υπολογιστεί ή να εκτιμηθεί.

[6] Χρηματοδοτική βοήθεια για την υποστήριξη της Συμμαχίας του NATO.

[7] Δαπάνες για τις κοινές υποδομές του NATO (πχ NAMFI).

Το Διεθνές Ινστιτούτο Ερευνών για την Ειρήνη στη Στοκχόλμη παρέχει επίσης έναν ορισμό για τις αμυντικές δαπάνες, σύμφωνα με τον οποίο αυτές εμπίπτουν σε κάθε μια από τις παρακάτω κατηγορίες (SIPRI, 2018):

[1] Τρέχουσες και κεφαλαιουχικές δαπάνες για:

- a. Τις ένοπλες δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένων των ειρηνευτικών δυνάμεων.
- b. Τα Υπουργεία Άμυνας και άλλες κυβερνητικές υπηρεσίες που ασχολούνται με έργα και δραστηριότητες άμυνας.
- c. Τις παραστρατιωτικές δυνάμεις, όταν κρίνονται εκπαιδευμένες και εξοπλισμένες για στρατιωτικές επιχειρήσεις.
- d. Τις στρατιωτικές δραστηριότητες στον διάστημα.

[2] Δαπάνες για:

- a. Προσωπικό, συμπεριλαμβανομένων: όλων των δαπανών για το υφιστάμενο ενεργό προσωπικό, τόσο το στρατιωτικό όσο και το πολιτικό, συμπεριλαμβανομένων των συνταξιοδοτικών δαπανών για το στρατιωτικό προσωπικό, καθώς και των δαπανών για κοινωνικές υπηρεσίες για το προσωπικό και τις οικογένειές τους.
- b. Λειτουργίες και συντήρηση.
- c. Προμήθειες.
- d. Στρατιωτική έρευνα και ανάπτυξη
- e. Στρατιωτικές κατασκευές και
- f. Στρατιωτική βοήθεια.

Σύμφωνα με την ίδια πηγή, από τις αμυντικές δαπάνες εξαιρούνται οι δαπάνες για πολιτικής άμυνας, οι τρέχουσες δαπάνες για προηγούμενες στρατιωτικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένων των παροχών σε βετεράνους και απόστρατους και οι δαπάνες μετατροπής εγκαταστάσεων παραγωγής όπλων και καταστροφής όπλων (SIPRI, 2018).

2.4. Προσδιοριστικοί παράγοντες καθορισμού αμυντικών δαπανών

Από την αρχή του πολιτισμού, κάθε χώρα καταβάλλει συνεχείς προσπάθειες για να καταστήσει ένα καλά δομημένο και αποτελεσματικότερο αμυντικό σύστημα από τα άλλα έθνη ή κράτη. Έτσι, το μέγεθος και η μορφή των στρατιωτικών δαπανών μιας χώρας δεν εξαρτάται μόνο από το ΑΕγχΠ της ή τη χρηματοοικονομική της ικανότητα. Επιπλέον εξαρτάται από διάφορους άλλους παράγοντες. Όλοι αυτοί οι

παράγοντες μπορούν να χαρακτηριστούν μεταξύ άλλων ως οικονομικοί, μη οικονομικοί, εσωτερικοί, εξωτερικοί, πολιτικοί, γεωγραφικοί, γεωπολιτικοί και γεωστρατηγικοί. Όλοι αυτοί οι παράγοντες διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στον καθορισμό του μεγέθους και της σύνθεσης των στρατιωτικών δαπανών μιας χώρας (Nikolaidou, 2008; Kumar, 2017).

Ο Kumar (2017) ο οποίος μελετά τους προσδιοριστικούς παράγοντες του καθορισμού και της ζήτησης των αμυντικών δαπανών, καταλήγει σε ένα σύνολο 25 παραγόντων οι οποίοι είναι:

1) Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ), το οποίο στην ουσία εκφράζει την οικονομική κατάσταση μιας χώρας.

2) Ο γενικός προϋπολογισμός της κυβέρνησης.

3) Οι γραφειοκρατικές διαδικασίες όσον αφορά την κατανομή των στρατιωτικών δαπανών.

4) Η κυβερνητική πολιτική για την αμυντική παραγωγή.

5) Οι κατευθύνσεις και η σύνθεση του εξωτερικού εμπορίου.

6) Τα αποθεματικά συναλλάγματος (ισοζύγιο πληρωμών / εμπορικό ισοζύγιο).

7) Η εξωτερική βοήθεια και το εξωτερικό χρέος για στρατιωτικές δαπάνες (δηλαδή η βοήθεια που μια χώρα, δέχεται από άλλες στον τομέα της άμυνας).

8) Οι οικονομικές και άλλες κυρώσεις από διεθνείς θεσμούς και οργανώσεις.

9) Τα πρότυπα και η σύνθεση των αμυντικών δαπανών καθώς οι προηγούμενες στρατιωτικές δαπάνες.

10) Οι συνθήκες των υφιστάμενων αμυντικών συστημάτων (λειτουργικό κόστος / συντήρηση / τεχνολογία).

11) Το εμπόριο όπλων.

12) Το στρατιωτικό δόγμα και η ετοιμότητα (εμπειρία πολέμου, πολιτική προμηθειών).

13) Η ανάγκη για απόδειξη της κυρίαρχης θέσης των κρατών στην στρατιωτική ισχύ.

14) Η διάσταση των διεθνών συνόρων

15) Οι περιφερειακές και παγκόσμιες συγκρούσεις.

16) Η τρομοκρατία ή γενικότερα η ανάγκη εσωτερικής ασφάλειας.

17) Ο ρόλος του στρατού σε μη στρατιωτικές υποθέσεις.

18) Οι στρατιωτικές υπηρεσίες που απαιτούνται από άλλους τομείς της οικονομίας, όπως η διαχείριση καταστροφών.

19) Οι εξωτερικές πολιτικές ή αντίληψη επί των ενδεχόμενων απειλών.

20) Οι στρατιωτικές δαπάνες των αντίπαλων χωρών.

21) Οι σχέσεις με γειτονικές και άλλες χώρες του κόσμου.

22) Η συμμετοχή σε διεθνείς στρατιωτικές συμμαχίες και συμφωνίες (π.χ. συμμετοχή στο NATO, σε ειρηνευτικές δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών, κ.λπ.).

23) Η πολιτική αφοπλισμού ή απόκτησης οπλισμού.

24) Οι ιδεολογικές προτεραιότητες της κάθε εθνικής κυβέρνησης.

25) Η γεωπολιτική και γεωστρατηγική.

Όλοι οι παραπάνω παράγοντες θα μπορούσαν να επηρεάσουν άμεσα ή έμμεσα τις στρατιωτικές δαπάνες μιας χώρας (Kumar, 2017).

Διάφορες έρευνες που έχουν μελετήσει τους καθοριστικούς παράγοντες των αμυντικών δαπανών, έχουν αποδείξει ότι πράγματι πολλοί από τους παραπάνω παράγοντες, επηρεάζουν τη ζήτηση για αμυντικές δαπάνες στις διάφορες χώρες του κόσμου. Η Nikolaidou (2009) για παράδειγμα η οποία μελέτησε τους καθοριστικούς παράγοντες των αμυντικών δαπανών στις χώρες της ΕΕ-15 στην περίοδο 1961-2005, βρήκε σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Το εισόδημα είχε θετική και σημαντική επίδραση στη ζήτηση στρατιωτικών δαπανών στην Ελλάδα, την Πορτογαλία, τις Κάτω Χώρες, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιταλία, την Ισπανία και την Αυστρία και ασήμαντη επίδραση στην περίπτωση της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Σουηδίας, της

Δανίας και της Φινλανδίας. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι, όταν οι χώρες έχουν φτάσει σε ένα ορισμένο επίπεδο αμυντικών δαπανών, οι περαιτέρω αυξήσεις του εισοδήματος θα αφήσουν ανεπηρέαστες τις αμυντικές δαπάνες. Επίσης στην Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο και τη Σουηδία ο συντελεστής της μεταβλητής του πληθυσμού ήταν σημαντικά θετικός υποδηλώνοντας ότι η αύξηση του πληθυσμού οδηγεί σε αύξηση των στρατιωτικών δαπανών. Σε χώρες όπως το Λουξεμβούργο και η Σουηδία, η αύξηση των δαπανών της κυβέρνησης σε άλλους τομείς (υγεία, εκπαίδευση), οδήγησε σε μείωση των αμυντικών δαπανών, ενώ αντίθετα σε χώρες όπως η Ελλάδα και η Δανία, η αύξηση των κυβερνητικών δαπανών, συνδέθηκε επίσης με αύξηση των αμυντικών δαπανών. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι κάθε φορά που υπάρχουν αυξήσεις στις κυβερνητικές δαπάνες (μη-αμυντικές), υπάρχουν και αυξήσεις στην άμυνα ακόμη και αν αυτό σημαίνει επιδείνωση του δημοσιονομικού ελλείμματος. Το μερίδιο του εμπορικού ισοζυγίου στο ΑΕΠ είχε επίσης σημαντικό αρνητικό αντίκτυπο στη ζήτηση για στρατιωτικές δαπάνες στην περίπτωση της Αυστρίας, της Ιρλανδίας, του Λουξεμβούργου και της Σουηδίας, κάτι που δεν αποτελεί έκπληξη, δεδομένου ότι οι χώρες αυτές έχουν εμπορικό πλεόνασμα. Για την Ελλάδα, η μεταβλητή εμπορικού ισοζυγίου είχε θετική επίδραση στη ζήτηση στρατιωτικών δαπανών, γεγονός που μπορεί να σημαίνει ότι οι αυξήσεις του εμπορικού ελλείμματος οδηγούν σε αύξηση των αμυντικών δαπανών. Όσον αφορά τη συμμετοχή στο NATO, η οποία μελετήθηκε επίσης ως καθοριστικός παράγοντας των αμυντικών δαπανών, βρέθηκε ότι οι αμυντικές δαπάνες όλων των χωρών της ΕΕ-15 εκτός από την Γαλλία, την Ιταλία και το Λουξεμβούργο, επηρεάζονται από την συμμετοχή στην Συμμαχία, ενώ οι ευρωπαϊκές στρατιωτικές δαπάνες του NATO είχαν θετικό αντίκτυπο στις στρατιωτικές δαπάνες για την Πορτογαλία, την Ισπανία, την Ελλάδα, τη Δανία, τη Γερμανία και το Βέλγιο (Nikolaïdou, 2009).

Πιο πρόσφατα η οικονομική κρίση στην Ευρώπη είχε σημαντική αρνητική επίδραση σε ορισμένους ευρωπαϊκούς προϋπολογισμούς για την άμυνα. Ορισμένες χώρες έχουν επηρεαστεί λιγότερο από την οικονομική αναταραχή και, συνεπώς, αντιμετωπίζουν λιγότερες πιέσεις για τη μείωση των δημόσιων δαπανών. Ανάμεσα στα κράτη που αναγκάστηκαν να μειώσουν τις δημόσιες δαπάνες τους, μερικές προσπάθησαν να προστατέψουν τον αμυντικό τους προϋπολογισμό περισσότερο από άλλες. Οι μεγαλύτερες περικοπές στον προϋπολογισμό εισήχθησαν στα μικρότερα κράτη μέλη της ΕΕ. Για παράδειγμα η Λετονία μείωσε σημαντικά τις στρατιωτικές

δαπάνες κατά 21% το 2009, ενώ η Λιθουανία κατά 36% το 2010. Αντίθετα η Τσεχική Δημοκρατία και η Ιρλανδία μείωσαν τον αμυντικό προϋπολογισμό τους κατά 10% το 2011 και το 2010 αντίστοιχα, η Πορτογαλία κατά 11% το 2010 και η Ελλάδα κατά 18% το 2010 και 19% το 2011. Μεγαλύτερες χώρες της ΕΕ, όπως η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, περιορίστηκαν τις περικοπές τους σε περίπου 8% μεταξύ των ετών 2011 και 2015. Ορισμένα κράτη, όπως η Φινλανδία και η Δανία, έχουν καταγράψει σταθερές στρατιωτικές δαπάνες εν μέσω κρίσης, ενώ από την άλλη η Πολωνία και η Σουηδία αύξησαν τους αμυντικούς προϋπολογισμούς τους (O'Donnell, 2012).

Οι Beletal et al (2009) και πιο πρόσφατα οι Albalade et al (2012), μελέτησαν τους θεσμικούς παράγοντες των αμυντικών δαπανών σε ένα δείγμα 157 χωρών για την περίοδο 1988-2006, βρήκαν ότι οι προεδρικές δημοκρατίες δαπανούν περισσότερο από τα κοινοβουλευτικά συστήματα για την άμυνα, ενώ η αλληλεπίδρασή τους με έναν κύριο εκλογικό κανόνα μειώνει το βάρος των αμυντικών δαπανών για την οικονομία. Προηγούμενες έρευνες έχουν επίσης δείξει ότι το φάσμα των πολιτικών καθεστώτων, έχουν διαφορετική επίδραση στις αμυντικές δαπάνες, και οι περισσότερες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι δημοκρατίες δαπανούν λιγότερο στον τομέα της άμυνας, σε σχέση με τις απολυταρχίες (Persson et al, 2000; Reynal-Querol, 2005).

Η συμμετοχή στο NATO, έχει μελετηθεί ευρέως ως προς την επίδραση στις αμυντικές δαπάνες. Κατά κανόνα υπήρχαν δύο προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται συνήθως για την ανάλυση των αμυντικών δαπανών: το μοντέλο των δημοσίων αγαθών και το μοντέλο της κοινής παραγωγής. Η πρώτη προσέγγιση υποστηρίζει ότι η υπεράσπιση των κρατών μελών αποτελεί καθαρό δημόσιο αγαθό, καθώς συνδέεται με τη στρατηγική της αμοιβαίας καταστροφής, η οποία ξεκίνησε με τη δημιουργία του NATO και διήρκεσε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60. Σε αυτό το σενάριο, ο πυρηνικός εξοπλισμός προκάλεσε μια κατάσταση μη αποκλειστικής κατανάλωσης άμυνας μεταξύ των μελών της συμμαχίας. Αυτό σημαίνει ότι τα φτωχότερα έθνη, τα οποία δεν κατείχαν πυρηνικά όπλα, επωφελήθηκαν από εκείνα που είχαν και έτσι κατάφεραν να έχουν χαμηλότερες αμυντικές δαπάνες. Η δεύτερη προσέγγιση εστιάζει στις συνέπειες που έχει η συμμετοχή μιας χώρας σε μια στρατιωτική συμμαχία στις αμυντικές δαπάνες της, με αποτέλεσμα να υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμαχικών εθνών και συγκεκριμένα μεταξύ των χωρών με χαμηλότερο εισόδημα

που προκύπτει από την πιθανότητα να χρησιμοποιήσουν τις αμυντικές δαπάνες των πλουσιότερων εθνών για δικό τους όφελος. Αυτή η προσέγγιση συνεπάγεται την ύπαρξη πολλαπλών αποτελεσμάτων που κυμαίνονται από την αποτροπή έως τον περιορισμό των ζημιών - σε συμβατικό οπλισμό ή προστασία. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, καταγράφηκε αρχικά μείωση των αμυντικών προϋπολογισμών μεταξύ των δυτικών χωρών, λόγω της αποκαλούμενης στρατηγικής ευέλικτης αντίδρασης του NATO ως απάντηση στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Στη συνέχεια, η διάλυση οδήγησε σε νέα μείωση των δαπανών που διήρκεσε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, όταν άρχισαν να αυξάνονται και πάλι, σε απάντηση στις περιφερειακές απειλές που σχετίζονταν με την τρομοκρατία. Δεδομένου επίσης ότι η συμμετοχή σε μια συμμαχία, καθιστά κάποιες χώρες εξαρτώμενες μεταξύ τους, οι αμυντικές δαπάνες μιας χώρας στο NATO εξαρτώνται από τις αμυντικές δαπάνες των άλλων χωρών (δράση - αντίδραση) (Bove και Cavatorta, 2012; Sandler και George, 2016).

Οι Fonfría και Marín (2012), ανέλυσαν τους καθοριστικούς παράγοντες της ζήτησης των αμυντικών δαπανών στις χώρες του NATO κατά την περίοδο 1996-2006, που σχετίζονταν με οικονομικές, στρατηγικές και στρατιωτικές πτυχές και πολιτικά ζητήματα. Οι καθοριστικοί παράγοντες της ζήτησης αμυντικών δαπανών στις χώρες του NATO ήταν πολλαπλοί και σε ορισμένες περιπτώσεις, καταγράφηκαν πολύπλοκες προσεγγίσεις. Πρώτον, οι εταίροι από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού έχουν μια διαφορετική αντίληψη της άμυνας, η οποία απεικονίζεται στην εξέλιξη των αμυντικών δαπανών και των πολιτικών τους για διεθνή παρέμβαση. Δεύτερον, οι οικονομικές πτυχές που συνδέονται με τη ζήτηση για αμυντικές δαπάνες έδειξαν, αφενός, ότι οι χώρες παρουσιάζουν σημαντική αδράνεια στις αμυντικές δαπάνες, που απορρέουν από την κοινωνική τους μη δημοτικότητα και τις μακροπρόθεσμες δεσμεύσεις που έχουν αποκτήσει και, η άλλη, ότι οι σχετικές τιμές της άμυνας αποτελούν βασικό καθοριστικό παράγοντα της ζήτησης.

2.5. Αμυντικές δαπάνες και ισχύς

Σύμφωνα με τον Kumar (2017) οι στρατιωτικές δαπάνες είναι ένα μέτρο εισροών που δεν συνδέεται άμεσα με την παραγωγή στρατιωτικών δραστηριοτήτων, όπως η στρατιωτική ικανότητα ή η ισχύς, καθώς μπορεί να υπάρχουν και άλλα πολιτικά ή οικονομικά κίνητρα. Οι αμυντικές δαπάνες είναι ένα μέτρο των τρεχουσών

προσφυγών που αφιερώνονται στην ανανέωση, την αντικατάσταση και την επέκταση της στρατιωτικής ικανότητας. Συνεπώς, δεν μετρούν την καθαρή στρατιωτική υποδομή που αποκτήθηκε για στρατιωτικές ικανότητες. Επιπλέον, η αξία των στρατιωτικών δαπανών για τη δημιουργία στρατιωτικών ικανοτήτων ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό από χώρα σε χώρα. Η σύνθεση των στρατιωτικών δαπανών, η διαχείριση, ο σχεδιασμός και η οργάνωση των δυνάμεων, το επίπεδο διαφθοράς, η αποτελεσματικότητα στη χρήση των στρατιωτικών δαπανών και η ικανότητα τεχνολογικής απορρόφησης σε κάθε χώρα, διαδραματίζουν επίσης ζωτικό ρόλο στη δημιουργία αμυντικών δυνατοτήτων. Επιπλέον, η γεωγραφική θέση της χώρας, η πολιτική κατάσταση, η βιομηχανική δύναμη, η κατεύθυνση και η σύνθεση του εξωτερικού εμπορίου, οι δυνητικοί αντίπαλοι και οι συμμαχίες με τη θέση άλλων χωρών στη διεθνή κοινότητα διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο για τη δημιουργία αμυντικών δυνατοτήτων. Ως εκ τούτου οι χώρες με υψηλές αμυντικές δαπάνες, δεν δημιουργούν απαραίτητα περισσότερες στρατιωτικές ικανότητες (Kumar, 2017).

Στο πλαίσιο του NATO, υφίσταται τα τελευταία χρόνια, μια συζήτηση γύρω από την στρατιωτική ικανότητα και ισχύ των χωρών μελών του και ιδιαίτερα όσο αφορά τις σχέσεις των ΗΠΑ με την ΕΕ, από την άποψη των αμυντικών δαπανών και της αμυντικής τους ικανότητας. Αυτή η συζήτηση θεωρείται ότι βρίσκεται στην επικαιρότητα, σχεδόν για 25 χρόνια, από τη στιγμή που κατέρρευσε η Σοβιετική Ένωση. Το NATO, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, ήταν αρχικά μια συμμαχία με ένα μόνο σκοπό: να προστατεύσει τη Δυτική Ευρώπη, μετά τη λήξη του ΒΠΠ, από μια ενδεχόμενη Σοβιετική εισβολή. Αυτός ήταν ένας σαφής και κατανοητός στόχος προς το συμφέρον όλων των ενδιαφερομένων χωρών που εντάχθηκαν στην συμμαχία. Η στρατιωτική δομή που δημιουργήθηκε κατευθύνθηκε προς το σκοπό αυτό και αντανάκλασε τη σχετική οικονομική και στρατιωτική δύναμη κάθε μέλους κατά την ίδρυση του NATO, με τους Ευρωπαίους να φέρουν τον μεγαλύτερο γεωγραφικό κίνδυνο λόγω της γειννίας τους με τη Σοβιετική Ένωση αλλά και τα κράτη δορυφόρους της. Η δημιουργία του NATO βασίστηκε στο γεγονός ότι η Ευρώπη, δεν μπορούσε να αντέξει οικονομικά και να χτίσει μια επαρκή αμυντική δύναμη έναντι της Σοβιετικής απειλής. Οι ΗΠΑ ήταν η απαραίτητη στρατιωτική δύναμη που θα μπορούσε να αποτρέψει και να νικήσει μια σοβιετική επίθεση. Στη συνέχεια η δομή του NATO άλλαξε μέσω της επέκτασης της με την ενσωμάτωση των πρώην

σοβιετικών δορυφόρων κρατών της αλλά και των χωρών της Βαλτικής. Ωστόσο ο σκοπός αυτής της επέκτασης δεν ήταν αρχικά στρατιωτικός, καθώς πλέον η Ευρώπη δεν αντιμετώπιζε στρατιωτική απειλή. Το κίνητρο πίσω από την επέκταση ήταν να φέρει τις χώρες αυτές στο πλαίσιο του Δυτικού αμυντικού συστήματος για να τους εγγυηθεί την ανεξαρτησία τους και να βοηθήσει στη στήριξη της ανάπτυξης των δημοκρατιών στην ηπειρωτική Ευρώπη, αλλάζοντας τελικά τον μέχρι σήμερα σκοπό της συμμαχίας δηλαδή στην ενίσχυση και την εγγύηση της ασφάλειας των μελών της (Friedman, 2017).

Παρ' όλα αυτά, δεδομένου ότι η ΕΕ έχει σήμερα σχεδόν το ίδιο ΑΕΠ και σχεδόν 200 εκ. μεγαλύτερο πληθυσμό από τις ΗΠΑ, η συλλογική συνεισφορά της, στη στρατιωτική ικανότητα του NATO δεν είναι μεγαλύτερη από τις ΗΠΑ. Αυτό απορρέει από το γεγονός ότι οι αμυντικές δαπάνες των ΗΠΑ, ήταν πάντα υψηλότερες από αυτές του συνόλου των αντίστοιχων χωρών της Ευρώπης. Για παράδειγμα το 2016 οι αμυντικές δαπάνες των ΗΠΑ και του Καναδά ήταν 679, 5 δις €, όταν οι αμυντικές δαπάνες των χωρών της Ευρώπης για το ίδιο έτος ήταν 238,8 δις €. Ωστόσο σύμφωνα με πολλούς, το μέγεθος των αμυντικών δαπανών δεν καθορίζει την αμυντική ισχύ των χωρών εντός του NATO και αυτό διότι όσο αφορά τις ΗΠΑ οι αμυντικές τις δαπάνες έχουν εκτοξευθεί από την συμμετοχή της σε αριθμό πολέμων κατά τα τελευταία 15 χρόνια εκτός πλαισίου της συμμαχίας, σε αντίθεση με τις χώρες της Ευρώπης (Friedman, 2017).

Ειδικότερα τα τελευταία 15 χρόνια, οι ΗΠΑ έχουν εμπλακεί άμεσα σε πολέμους στο Αφγανιστάν, το Ιράκ και άλλες μουσουλμανικές χώρες, ενώ το NATO, ως θεσμικό όργανο, δεν έχει αφιερώσει τη στρατιωτική δύναμη που θα μπορούσε σε οποιονδήποτε από αυτούς τους πολέμους. Είναι αληθές ότι ο τομέας ευθύνης του NATO επικεντρώνεται στην Ευρώπη και οι σύγχρονοι πόλεμοι των ΗΠΑ είναι εκτός αυτής της περιοχής, όμως από την άλλη υποστηρίζεται ότι η διατήρηση μιας συμμαχίας σε μια περιοχή όπου ο κίνδυνος πολέμου είναι απίθανος (στην Ευρώπη δηλαδή) δεν έχει νόημα. Ως εκ τούτου από την αμερικανική πλευρά υποστηρίζεται ότι απαιτείται μεγαλύτερη δέσμευση από τους συμμάχους εκτός Ευρώπης. Φυσικά το NATO δεσμεύτηκε να πολεμήσει στο Αφγανιστάν και κάποιες χώρες έστειλαν στρατεύματα, αν και δεν επαρκούσαν για να επηρεάσουν τη στρατηγική ισορροπία στο πεδίο της μάχης. Δεδομένου ότι πολλές χώρες βρίσκονταν σε περιόδους ύφεσης και περιορισμού δαπανών, επέλεξαν να μην δημιουργήσουν μια δύναμη αρκετά

μεγάλη για να υποστηρίξουν τα αμερικανικά συμφέροντα. Από την άλλη το NATO επέλεξε να μην υποστηρίξει την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ το 2003 (Friedman, 2017; Cordesman, 2018).

Στη συνέχεια δεδομένου ότι οι ΗΠΑ δέχθηκαν τρομοκρατική επίθεση στις 9/11, επιτέθηκαν στο Αφγανιστάν και το Ιράκ, το NATO αρνήθηκε να δεσμευτεί σε αυτό. Ορισμένα μέλη αγωνίστηκαν παράλληλα με τις ΗΠΑ, υπήρξαν όμως και χώρες, π.χ η Βρετανία, η οποία μαζί με άλλες μαζί με άλλες χώρες, όμως η Γαλλία και η Γερμανία αρνήθηκαν να συμμετάσχουν με όγκο δυνάμεων. Αν και αυτό ήταν το δικαίωμά τους ως κυρίαρχα κράτη, με την άσκηση του, αναμόρφωσαν ριζικά τη σχέση τους με τις ΗΠΑ. Όλα αυτά τα γεγονότα οδηγούν στο συμπέρασμα, ότι κατά τα τελευταία 15 χρόνια, που οι ΗΠΑ εμπλέκονται σε πολέμους εκτός της περιοχής του NATO, δεν έχουν λάβει άμεση και αυτόματη υποστήριξη από το NATO ή τις μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες σε αυτούς τους πολέμους. Οι χώρες που ήθελαν να συμμετάσχουν πολέμησαν με τα στρατεύματα που επέλεξαν αυτές να στείλουν και αυτές που δεν ήθελαν να συμμετάσχουν, δεν το έκαναν, ασκώντας τα δικαιώματά τους που πηγάζουν από τα θεσμικά κείμενα της συμμαχίας (Friedman, 2017; Cordesman, 2018).

Πιο πρόσφατα η κυβέρνηση Trump υιοθέτησε τη στρατηγική «America First» και ανέλαβε επιθετικές στάσεις και πολιτική όσον αφορά την κατανομή των βαρών στο NATO, το εμπόριο, την πυρηνική συμφωνία JCPOA με το Ιράν και τη μεταχείριση των προσφύγων, γεγονότα που οδήγησαν πολλούς στην Ευρώπη να αμφισβητήσουν την υποστήριξή της απέναντι στους συλλογικούς στόχους του NATO. Τουλάχιστον ορισμένοι ευρωπαίοι εμπειρογνώμονες στον τομέα της ασφάλειας, υποστηρίζουν ότι υπάρχει επί του παρόντος ένα διάκενο μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Ευρώπης που θα αναγκάσει την Ευρώπη να δημιουργήσει τη δική της προσέγγιση για τη δημιουργία στρατιωτικών και άλλων δυνάμεων ασφαλείας (Cordesman, 2018).

Συνολικά λοιπόν, η σημαντικότερη πτυχή της αύξησης των αμυντικών δαπανών των ΗΠΑ δεν είναι οι δυνάμεις που ασχολούνται με το NATO και την υπεράσπιση της Ευρώπης, αλλά μάλλον με τη συνολική παγκόσμια συγκέντρωση δυνάμεων των ΗΠΑ και τις δυνατότητες προβολής ισχύος που μπορούν να αναπτύξουν οι ΗΠΑ σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης ή πραγματική σύγκρουση. Ο αμυντικός προϋπολογισμός των ΗΠΑ για το 2019 είναι αυξημένος, περιλαμβάνοντας αυξήσεις

στο στρατιωτικό προσωπικό, βελτιώσεις εξοπλισμού ετοιμότητας και επενδύσεις στην προβολή ισχύος επενδύσεις σε νέα υποβρύχια, F-35 μαχητές stealth, και μια μεγάλη ποικιλία κατευθυνόμενων χερσαίων και αεροπορικών όπλων ακριβείας. Ωστόσο αυτές οι σημαντικές αυξήσεις στην ικανότητα των ΗΠΑ να υπερασπίζονται την Ευρώπη δεν είναι πάντα ευθυγραμμισμένες με τους στόχους των Ευρωπαίων εταίρων τους και των ευρωπαϊκών στρατιωτικών δυνάμεων και οι ΗΠΑ εξαρτώνται, όχι μόνο από τις ευρωπαϊκές στρατιωτικές δυνάμεις αλλά από τις ευρωπαϊκές υποδομές υποδοχής και διαμετακόμισης. Παράλληλα φαίνεται ότι υπάρχει έλλειψη επαρκών ευρωπαϊκών υποδομών και υπηρεσιών επιμελητείας, μειώνοντας δραματικά την ικανότητα ακόμη και των υφιστάμενων δυνάμεων των ΗΠΑ να αναπτυχθούν στην Ευρώπη, καθώς και να προμηθεύουν και να διατηρούν τέτοιες δυνάμεις μόλις αναπτυχθούν (Cordesman, 2018).

Στο πλαίσιο των παραπάνω εξελίξεων, τα μέλη του NATO δεσμεύθηκαν το 2014 να αυξήσουν τις αμυντικές τους δαπάνες στο 2% του ΑΕΠ τους μέχρι το 2024. Αν και σύμφωνα με πολλούς, η αύξηση αυτή δεν μπορεί να είναι ρεαλιστική και για τα 28 μέλη της συμμαχίας, εντούτοις ως μετρική θα εξακολουθεί να υφίσταται. Η αύξηση αυτή επικεντρώνεται στην ουσία στην αντιμετώπιση του αυξανόμενου κενού ασφαλείας της Ευρώπης, λόγω της μείωσης του αποτυπώματος ασφαλείας των ΗΠΑ στην Ευρώπη και τη δραματική απώλεια των στρατιωτικών δυνατοτήτων των Ευρωπαίων από τη δεκαετία του 1990 και μετά. Οι Ευρωπαίοι φαίνεται ότι υποτιμούν την πολιτική σημασία του 2% σχετικά με τις δεσμεύσεις για την ασφάλεια στην Ευρώπη, ενώ από την άλλη οι ΗΠΑ υπερεκτιμούν την πολιτική σημασία του 2% μεταξύ των Ευρωπαίων που αγωνίζονται με την λιτότητα και τις διαφορετικές αντιλήψεις απειλών, γεγονός που δυσχεραίνει την αύξηση των αμυντικών δεσμεύσεών τους (Techau, 2015).

Κεφάλαιο 3^ο: Σύγκριση Αμυντικού Προϋπολογισμού μεταξύ των χωρών του ΝΑΤΟ

3.1. Εξέλιξη Αμυντικών Δαπανών ΝΑΤΟ

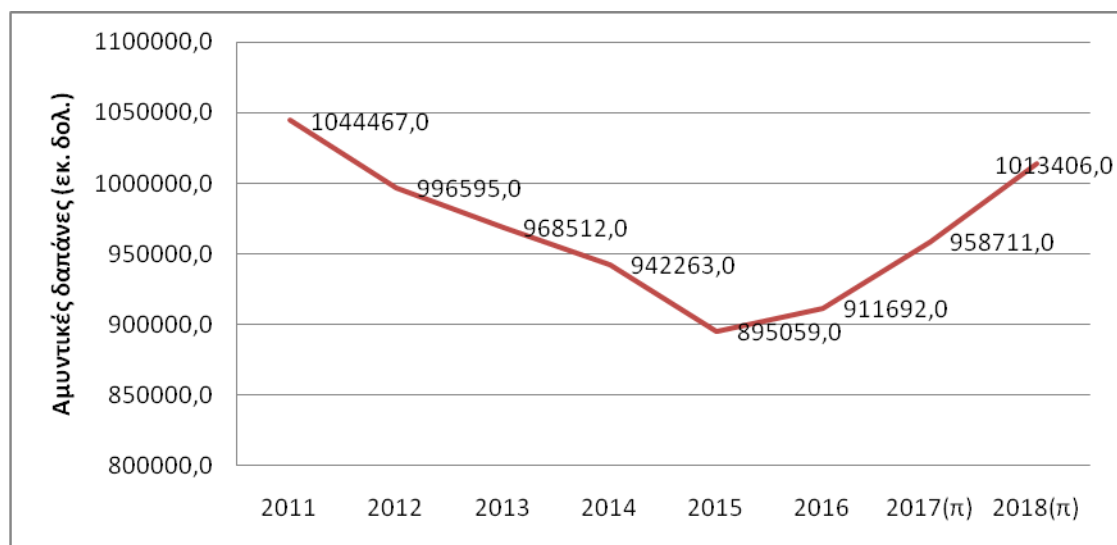
Το ΝΑΤΟ συλλέγει δεδομένα σχετικά με τις αμυντικές δαπάνες των Συμμάχων σε τακτική βάση και παρουσιάζει σύνολα και υποσύνολα αυτών των πληροφοριών σε ετήσια βάση. Κάθε Υπουργείο Άμυνας των Συμμάχων, εκθέτει τις τρέχουσες και εκτιμώμενες μελλοντικές αμυντικές δαπάνες σύμφωνα με τον συμφωνημένο ορισμό των αμυντικών δαπανών του ΝΑΤΟ, όπως αυτό παρατέθηκε σε προηγούμενη ενότητα. Τα ποσά αντιπροσωπεύουν πληρωμές από μια εθνική κυβέρνηση που έχουν πράγματι πραγματοποιηθεί ή πρόκειται να πραγματοποιηθούν κατά τη διάρκεια χρήσης, προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες των ενόπλων δυνάμεών της, των δυνάμεων των Συμμάχων ή της Συμμαχίας. Τα στατιστικά αυτά στοιχεία, δημοσιεύονται σταθερά από το 1963, διαμορφώνοντας μια σταθερή βάση σύγκρισης της αμυντικής προσπάθειας των μελών της Συμμαχίας (ΝΑΤΟ, 2018).

Στα στατιστικά στοιχεία που δημοσιεύει το ΝΑΤΟ χρησιμοποιεί επίσης ενημερωμένες οικονομικές και δημογραφικές πληροφορίες από τη Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Δημοσιονομικών Υποθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης. Λόγω των διαφορών μεταξύ των δύο αυτών πηγών και των εθνικών προβλέψεων του ΑΕγχΠ, καθώς και του ορισμού των αμυντικών δαπανών του ΝΑΤΟ και των εθνικών ορισμών, τα δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία του ΝΑΤΟ ενδέχεται, κατά περίπτωση, να αποκλίνουν σημαντικά από αυτά που απεικονίζονται στους προϋπολογισμούς που δημοσιεύονται στα μέσα ενημέρωσης, (ΝΑΤΟ, 2018).

3.1.1. Συνολικές αμυντικές δαπάνες

Οι συνολικές αμυντικές δαπάνες του ΝΑΤΟ έφτασαν τις 911.692 εκ. δολ. το 2016, ενώ οι προβλέψεις για τα έτη 2017 και 2018 δείχνουν αύξηση των συνολικών

αμυντικών δαπανών σε 958.711 εκ. δολ. και 1.013.406 δις δολ. αντίστοιχα (Διάγραμμα 3.1.).

Διάγραμμα 3.1. Συνολικές αμυντικές δαπάνες NATO, 2011-2018

Πηγή: NATO, 2018

Όπως παρατηρείται από το Διάγραμμα 3.1. οι συνολικές αμυντικές δαπάνες του NATO κατέγραψαν διαδοχική μείωση από το 2011 έως το 2015, φτάνοντας σε 859.059 εκ. δολ. το 2015, από 1.044.467 δις δολ. το 2011, ωστόσο στη συνέχεια αυξήθηκαν το 2016, φτάνοντας τα 911.692 εκ. δολ, με τις προβλέψεις για το 2017 και το 2018, να δείχνουν αύξηση κατά 3,34% και 1,84% αντίστοιχα. Ο μεγαλύτερος ρυθμός μείωσης καταγράφεται την περίοδο 2012/2013 σε -4,76% (Πίνακας 3.1) (NATO, 2018).

Πίνακας 3.1. Ρυθμός ετήσιας μεταβολής (%) αμυντικών δαπανών NATO, 2011-2018

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
-0,13%	-4,62%	-4,76%	-3,95%	-1,40%	2,07%	3,34%	1,84%

Πηγή: NATO, 2018

Σύμφωνα με το SIPRI, οι συνολικές αμυντικές δαπάνες και των 29 κρατών μελών του NATO ήταν 900 δις δολ. το 2017 (αρκετά κοντά στην πρόβλεψη του NATO), αντιπροσωπεύοντας το 52% των παγκόσμιων αμυντικών δαπανών. Επτά από τις

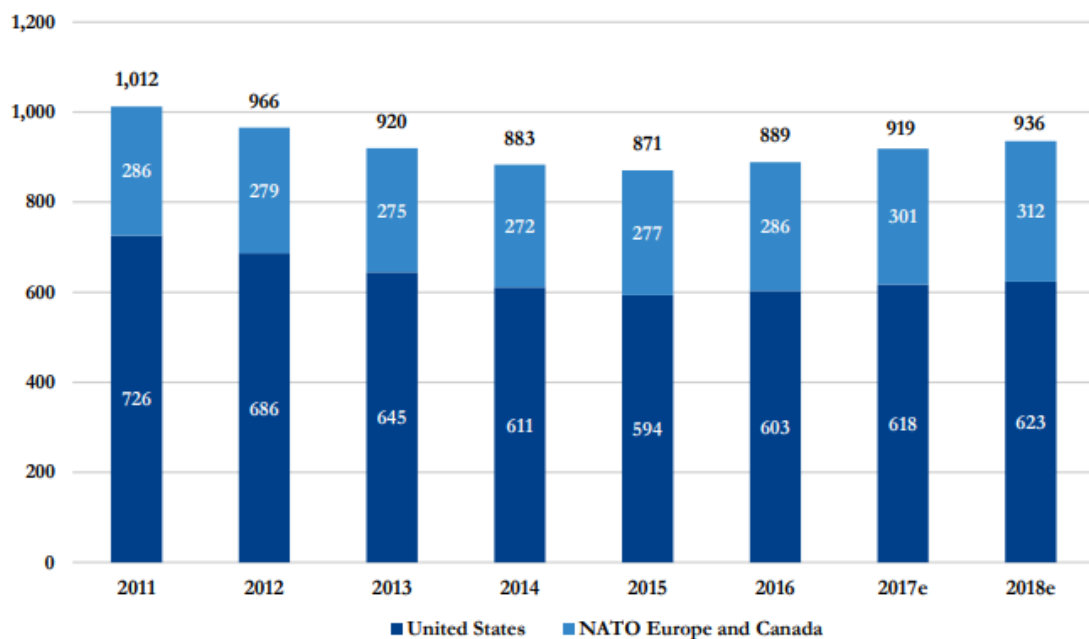
χώρες του NATO είναι μεταξύ των 15 πρώτων χωρών παγκοσμίως με τις μεγαλύτερες αμυντικές δαπάνες και οι χώρες αυτές είναι οι ΗΠΑ (1^η θέση στην παγκόσμια κατάταξη), η Γαλλία (6^η θέση), το Ηνωμένο Βασίλειο (7^η θέση), η Γερμανία (9^η θέση), η Ιταλία (12^η θέση), ο Καναδάς (14^η θέση), και η Τουρκία (15^η θέση). Συνολικά, αυτές οι επτά αντιπροσώπευαν το 48% (827 δις δολ.) των παγκόσμιων συνολικών αμυντικών δαπανών (SIPRI, 2018).

Μεταξύ των μελών του NATO, οι ΗΠΑ κατέχουν το υψηλότερο ποσοστό σε σχέση με όλες τις χώρες της Ευρώπης. Συγκεκριμένα το 2016, οι αμυντικές δαπάνες των ΗΠΑ ήταν 656.059 εκ. δολ., όταν οι δαπάνες των χωρών της Ευρώπης ήταν 237.921 εκ. δολ. (Πίνακας 3.2., Διάγραμμα 3.2.).

Πίνακας 3.2. Αμυντικές δαπάνες χωρών μελών NATO Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής (Καναδάς-ΗΠΑ), 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Ευρώπη	281,683	263,654	269,434	270,171	235,121	237,921	250,287	285,742
ΗΠΑ	740,744	712,947	680,856	653,942	641,253	656,059	685,957	706,063
Καναδάς	22,040	19,994	18,221	18,150	18,685	17,711	22,467	21,601
Σύνολο	1.044.467	996.595	968.512	942.263	895.059	911.692	958.711	1.013.406

Πηγή: NATO, 2018

Διάγραμμα 3.2. Αμυντικές δαπάνες χωρών μελών NATO Ευρώπης και Καναδά σε σύγκριση με ΗΠΑ, 2011-2018

Πηγή: NATO, 2018

Από το διάγραμμα 3.2 παρατηρείται ότι το ποσοστό συμμετοχής των ΗΠΑ στις αμυντικές δαπάνες του NATO έχει μειωθεί με την πάροδο των ετών (2011-2016) (NATO, 2018), και συγκεκριμένα καταγράφηκε ρυθμός μείωσης για τις ΗΠΑ -5,47% το 2012, -6,05% το 2013, -5,22% το 2014 και -2,84% το 2015. Οι αντίστοιχοι ρυθμοί μείωσης των αμυντικών δαπανών του NATO για τις υπόλοιπες χώρες του NATO (Ευρώπη και Καναδά), ήταν -1,92% το 2012, -1,19% το 2013, -1,37 το 2014 και +0,54% το 2015 (Πίνακας 3.3.) (NATO, 2018).

Πίνακας 3.3. Ρυθμός ετήσιας μεταβολής (%) αμυντικών δαπανών ΗΠΑ, Ευρώπης, Καναδά, 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Ευρώπη	-3,16%	-1,92%	-1,19%	-1,37%	0,54%	3,61%	3,99%	4,84%
ΗΠΑ	0,78%	-5,47%	-6,05%	-5,22%	-2,84%	1,57%	2,42%	0,90%
Καναδάς	9,71%	-9,50%	-7,54%	4,92%	19,95%	-2,38%	21,44%	-7,67%

Πηγή: NATO, 2018

Η μείωση των αμυντικών δαπανών του NATO, μεταξύ των ετών 2012 και 2013, οφείλεται κυρίως στην μείωση των αμυντικών δαπανών του Καναδά και των ΗΠΑ και λιγότερο στην μείωση των αμυντικών δαπανών στις χώρες της Ευρώπης, μέλη του NATO (NATO, 2018).

3.1.2. Αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ

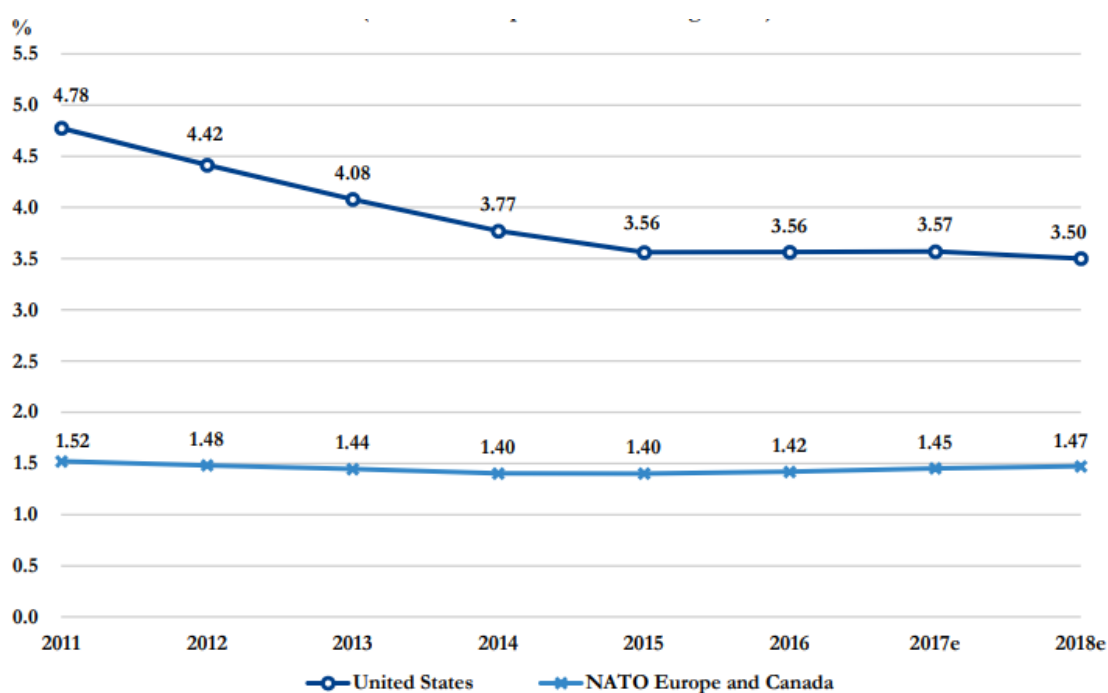
Οι αμυντικές δαπάνες του NATO έφτασαν το 2,40% του ΑΕΠ των χωρών του, το 2016 και το ποσοστό αυτό αναμένεται να παραμείνει σχετικά σταθερό το 2017 (2,42%) και το 2018 (2,40%). Μεταξύ των ετών 2011-2018 οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΠΕ ήταν υψηλότερες το 2012 (2,81%). Οι αμυντικές δαπάνες των ΗΠΑ ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν 3,56% το 2016, ενώ των χωρών της Ευρώπης και του Καναδά ήταν 1,44% και 1,15% αντίστοιχα για το ίδιο έτος. Όπως και με τις αμυντικές δαπάνες σε τρέχουσες τιμές, οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ

κατέγραψαν μείωση μεταξύ των ετών 2011-2018, η οποία ήταν μεγαλύτερη στις ΗΠΑ σε σχέση με την Ευρώπη (Πίνακας 3.4) (Διάγραμμα 3.3) (NATO, 2018).

Πίνακας 3.4. Αμυντικές Δαπάνες NATO, ως ποσοστό του ΑΕΠ (%), 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Ευρώπη	1,55	1,52	1,49	1,44	1,42	1,44	1,46	1,50
ΗΠΑ	4,78	4,42	4,08	3,77	3,56	3,56	3,57	3,50
Καναδάς	1,23	1,10	0,99	1,01	1,20	1,15	1,36	1,23
Σύνολο NATO	2,97	2,81	2,64	2,48	2,39	2,40	2,42	2,40

Πηγή: NATO, 2018

Διάγραμμα 3.3. Αμυντικές δαπάνες ΗΠΑ και Ευρώπης-Καναδά ως ποσοστό του ΑΕΠ (%), 2011-2018

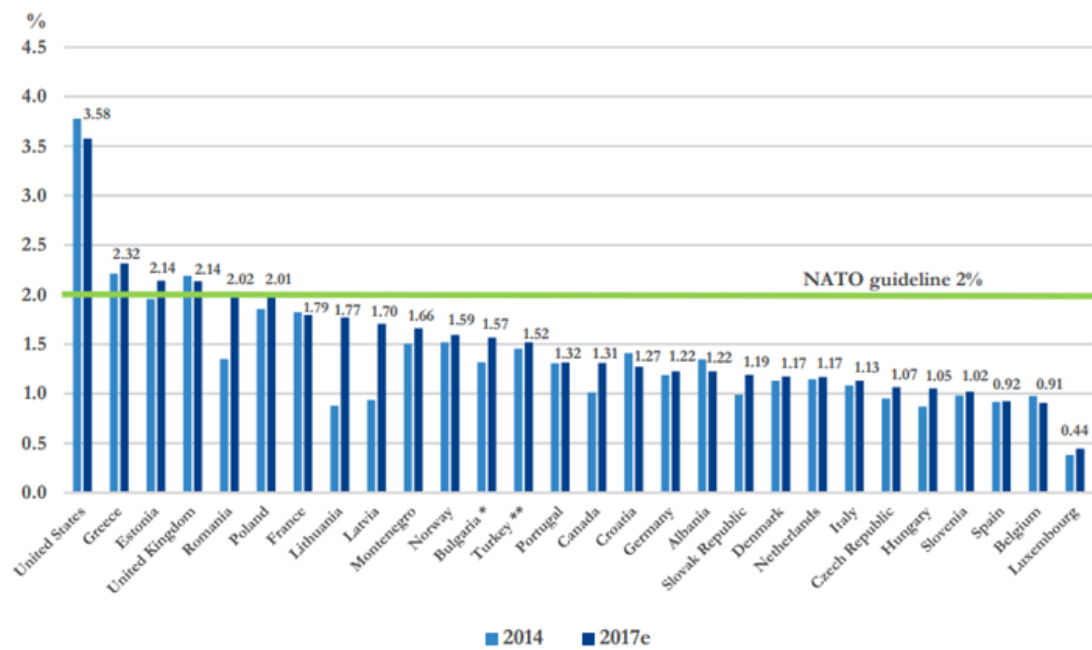
Πηγή: NATO, 2018

Οι ΗΠΑ ξοδεύουν πολύ περισσότερα από τις χώρες της Ευρώπης και τον Καναδά, για την άμυνα, όπως φαίνεται από το διάγραμμα 3.3. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι αρνητικές τάσεις των αμυντικών δαπανών και

να επιτευχθεί ισόρροπη κατανομή των βαρών μεταξύ των μελών του, το NATO υιοθέτησε επίσημα στη Διακήρυξη της Διάσκεψης Κορυφής στην Ουαλία το 2014, ότι κάθε μέλος του θα πρέπει να δαπανήσει τουλάχιστον το 2% του ΑΕΠ του για την άμυνα., ένας στόχος που θα πρέπει να επιτευχθεί μέσα σε μια δεκαετία (μέχρι το 2024). Επιπλέον, σε μια προσπάθεια να διασφαλιστεί ότι τα μέλη του NATO επενδύουν στον εκσυγχρονισμό και στον τομέα που αφορά τις μάχες του αύριο, στην Διακήρυξη της Διάσκεψης Κορυφής της Ουαλίας αναφέρθηκε ότι όλα τα έθνη του NATO θα πρέπει να δαπανούν τουλάχιστον το 20% των αμυντικών προϋπολογισμών τους για προμήθεια νέου εξοπλισμού, συμπεριλαμβανομένης της σχετικής έρευνας και ανάπτυξης νέων οπλικών συστημάτων και καινοτόμου τεχνολογίας (Techau, 2015).

Σύμφωνα με τους George και Sandler (2016), η τάση ορισμένων συμμάχων για μη επίτευξη του στόχου του 2%, παρόλο που είναι δεσμευτικό, καταδεικνύει τη προσπάθεια αλλά και βούληση που πρέπει να δείξουν για την επίτευξη του, ιδίως ενόψει της μεγάλης αύξησης των αμυντικών δαπανών της Ρωσίας και της ανόδου του ρωσικού εθνικισμού. Η επίτευξη της αύξησης των αμυντικών δαπανών στο 2% αποτελεί μια τεράστια πρόκληση κυρίως για τους ανατολικούς συμμάχους του NATO και κυρίως σε περίοδο οικονομικής ύφεσης.

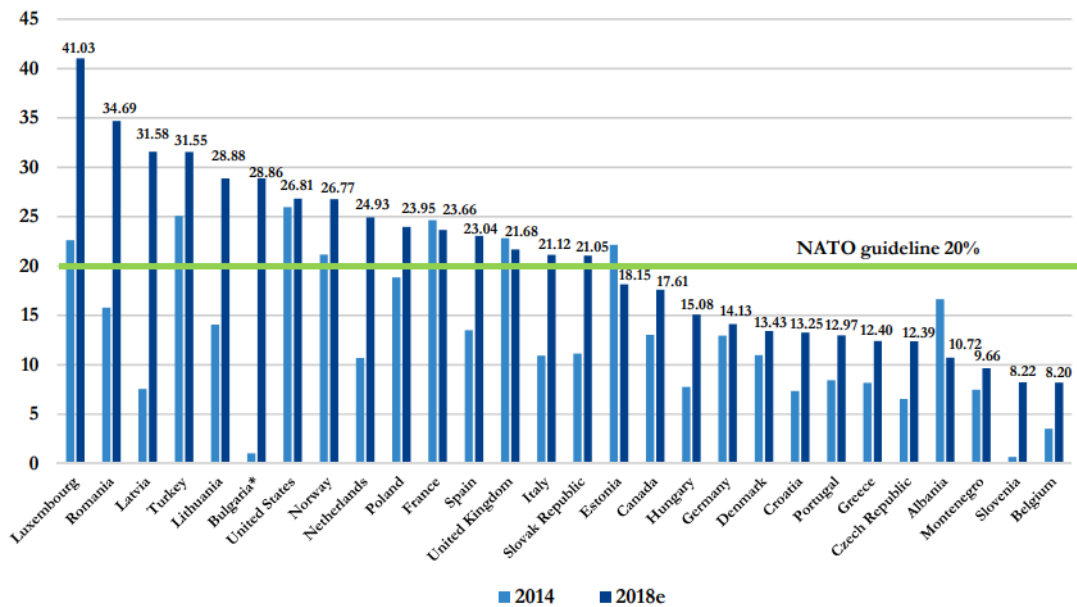
Ωστόσο η πρόοδος μέχρι σήμερα για την επίτευξη του στόχου του 2% είναι αργή, αν και περίπου τα 2/3 των χωρών του NATO διαθέτουν εθνικά σχέδια για να δαπανήσουν το 2% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος για την άμυνα μέχρι το 2024. Το 2016, μόνο 4 από τις 29 χώρες του NATO (ΗΠΑ, Ελλάδα, Εσθονία, Γαλλία) ή το 14% πληρούσαν την κατευθυντήρια γραμμή του 2% και 20 από τα 29 έθνη που δαπάνησαν λιγότερα (σε δολ.) για την άμυνα το 2016 από ό, τι το 2014 (PWC, 2018). Το 2017 οι χώρες που ξεπέρασαν τον στόχο του 2% ήταν οι ΗΠΑ (3,58%), η Ελλάδα (2,32%), η Εσθονία (2,14%), το Ηνωμένο Βασίλειο (2,14%) και οριακά η Πολωνία (2,01%) και η Ρουμανία (2,02%) (Διάγραμμα 3.4.).

Διάγραμμα 3.4. Αμυντικές δαπάνες χωρών NATO, ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: NATO, 2017

Αναφορικά με τον στόχο του 20% των αμυντικών δαπανών σε αμυντικό εξοπλισμό και έρευνα και ανάπτυξη, το 2014, αυτός ξεπεράστηκε από 7 χώρες (Λουξεμβούργο, Τουρκία, ΗΠΑ, Νορβηγία, Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο και Εσθονία), ενώ οι προβλέψεις για το 2018, δείχνουν ότι επιπλέον θα εκπληρώσουν τον στόχο (Ρουμανία, Λετονία, Λιθουανία, Βουλγαρία, Ολλανδία, Πολωνία, Ισπανία, Ιταλία, Τσεχία), αν και η Εσθονία αναμένεται να πέσει κάτω από τον στόχο (Διάγραμμα 3.5).

Διάγραμμα 3.5. Δαπάνες εξοπλισμού και έρευνας και ανάπτυξης, χωρών μελών του NATO, 2014 και 2018, ως ποσοστό του ΑΕΠ (%)

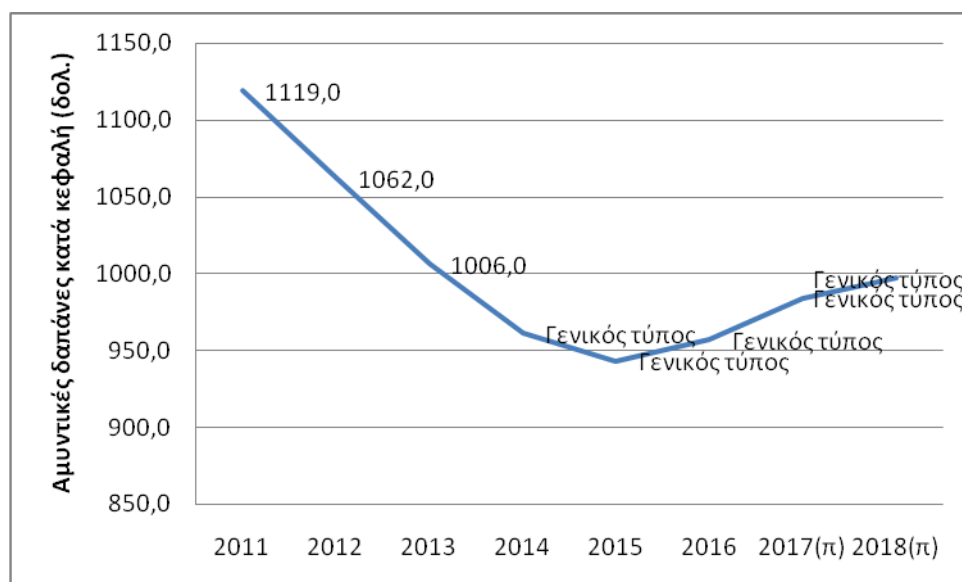
Πηγή: NATO, 2018

Σε όρους ΑΕγχΠ, οι αμυντικές δαπάνες του NATO έφτασαν το 2016, τα 957 δολ. καταγράφοντας αύξηση σε σχέση με το προηγούμενο έτος (943 δολ.). Οι αμυντικές δαπάνες κατά κεφαλή μειώθηκαν από 1,119 δολ. που ήταν το 2011, διαδοχικά μέχρι το 2015, φτάνοντας τα 943 δολ. (Διάγραμμα 3.6). Η μείωση αποδίδεται κυρίως στην μείωση των αμυντικών δαπανών κατά κεφαλή στις ΗΠΑ, οι οποίες μειώθηκαν από 2.326 δολ το 2011, σε 1.006 δολ. το 2013 και σε 1,848 δολ. το 2015. Η μείωση ήταν μικρότερη στην Ευρώπη όπου οι αμυντικές δαπάνες κατά κεφαλή έφτασαν από 476 δολ. το 2011, σε 458 δολ. το 2013 και στην συνέχεια παρέμειναν σταθερές κατά τα έτη 2014 και 2015 σε 451 δολ. Στην συνέχεια κατέγραψαν αύξηση το 2016 φτάνοντας σε 465 δολ. (Πίνακας 3.5).

Πίνακας 3.5. Αμυντικές Δαπάνες κατά κεφαλή NATO (σε δολ.), 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Ευρώπη	476	466	458	451	451	465	482	503
ΗΠΑ	2,326	2,183	2.037	1.916	1.848	1.863	1.895	1.898
Καναδάς	594	532	487	506	601	582	702	643
Σύνολο NATO	1.119	1.062	1.006	961	943	957	984	997

Πηγή: NATO, 2018

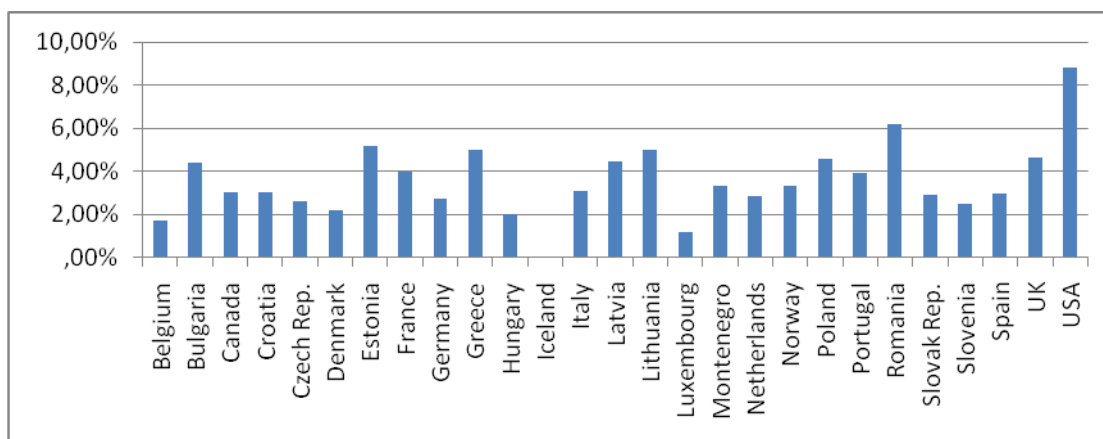

Διάγραμμα 3.6. Αμυντικές δαπάνες κατά κεφαλή (σε δολ.) NATO, 2011-2018

Πηγή: NATO, 2018

3.1.3. Αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του εθνικού προϋπολογισμού

Οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό των εξόδων της κυβέρνησης για όλες τις χώρες του NATO για το 2017, παρουσιάζεται στο διάγραμμα 3.7. Τα δεδομένα αντλήθηκαν από τον SIPRI, στον οποίο δεν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα για την Ισλανδία.

Διάγραμμα 3.7. Αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό (%) των κυβερνητικών δαπανών, χώρες NATO (εκτός Ισλανδίας) 2017

Πηγή: SIPRI, 2018

Οι ΗΠΑ είναι η χώρα στις οποία οι αμυντικές δαπάνες είναι το 8,8% των συνολικών δαπανών της κυβέρνησης, το μεγαλύτερο ποσοστό μεταξύ όλων των χωρών, ενώ ακολουθεί η Ρουμανία, με ποσοστό 6,2%. Άλλες χώρες στις οποίες οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό των συνολικών δαπανών της κυβέρνησης είναι υψηλές είναι η Εσθονία (5,2%), η Λιθουανία (5,0%), η Ελλάδα (5,0%), το Ηνωμένο Βασίλειο (4,7%) και η Πολωνία (4,6%). Στο αντίθετο άκρο οι χώρες με τα μικρότερα ποσοστά είναι το Λουξεμβούργο (1,2%), η Αλβανία (1,4%), το Βέλγιο (1,7%), η Ουγγαρία (2,1%) και η Δανία (2,2%) (SIPRI, 2018).

Στις ΗΠΑ οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό των συνολικών δαπανών της κυβέρνησης έχει μειωθεί με την πάροδο των ετών, φτάνοντας από 11,8% το 2011, σε 9,9% το 2014 και σε 8,8% το 2017, με τη μείωση αυτή να είναι η μεγαλύτερη μεταξύ των χωρών του NATO παρόλο που σε απόλυτα νούμερα είναι υψηλότερη από αυτές των συμμάχων της. Στις περισσότερες χώρες οι αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό των συνολικών δαπανών της κυβέρνησης, είτε έχουν παραμείνει σχετικά σταθερές, είτε έχουν αυξηθεί. Μεταξύ των μεγαλύτερων αυξήσεων, είναι η Λετονία (από 2,5% το 2010 σε 4,5% το 2017), η Λιθουανία (από 2,1% σε 5,0% το 2017), η Ρουμανία (από 3,3% το 2010, σε 6,2% το 2017) (Πίνακας 3.6) (SIPRI, 2018).

Πίνακας 3.6. Αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό (%) των κυβερνητικών δαπανών, χώρες NATO (εκτός Ισλανδίας), 2010-2017

Χώρες	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Αλβανία	2,1%	2,1%	2,1%	1,8%	1,6%	1,3%	1,2%	1,4%
Βέλγιο	2,0%	1,9%	1,9%	1,8%	1,8%	1,7%	1,7%	1,7%
Βουλγαρία	5,1%	4,5%	4,6%	4,5%	3,9%	3,5%	4,3%	4,4%
Καναδάς	2,8%	2,9%	2,7%	2,5%	2,6%	2,9%	2,9%	3,1%
Κροατία	3,6%	3,6%	3,6%	3,4%	3,3%	3,2%	2,9%	3,1%
Τσεχία	2,8%	2,5%	2,4%	2,4%	2,3%	2,3%	2,5%	2,6%
Δανία	2,5%	2,3%	2,3%	2,2%	2,1%	2,0%	2,2%	2,2%
Εσθονία	4,2%	4,5%	4,8%	5,0%	5,1%	5,1%	5,3%	5,2%
Γαλλία	4,1%	4,0%	3,9%	3,9%	3,9%	4,0%	4,1%	4,0%
Γερμανία	2,9%	2,9%	3,0%	2,7%	2,7%	2,7%	2,7%	2,7%
Ελλάδα	5,2%	4,6%	4,6%	4,6%	4,6%	4,8%	5,2%	5,0%
Ουγγαρία	2,1%	2,1%	2,1%	1,9%	1,8%	1,9%	2,2%	2,1%
Ιταλία	3,4%	3,4%	3,2%	3,1%	2,9%	2,7%	3,1%	3,1%
Λετονία	2,5%	2,7%	2,4%	2,5%	2,5%	2,8%	4,0%	4,5%
Λιθουανία	2,1%	1,9%	2,2%	2,2%	2,6%	3,3%	4,4%	5,0%
Λουξεμβούργο	1,2%	1,0%	1,0%	1,0%	1,0%	1,2%	1,1%	1,2%
Μαυροβούνιο	3,9%	3,9%	3,6%	3,2%	3,3%	3,0%	3,0%	3,3%
Ολλανδία	2,8%	2,8%	2,7%	2,6%	2,5%	2,5%	2,7%	2,8%
Νορβηγία	3,4%	3,4%	3,3%	3,3%	3,3%	3,1%	3,2%	3,4%
Πολωνία	4,0%	4,1%	4,2%	4,2%	4,5%	5,1%	4,7%	4,6%
Πορτογαλία	3,8%	4,0%	3,9%	4,2%	3,5%	3,7%	3,9%	3,9%
Ρουμανία	3,3%	3,5%	3,5%	3,8%	4,0%	4,2%	4,5%	6,2%
Σλοβακία	3,0%	2,7%	2,7%	2,4%	2,4%	2,5%	2,7%	2,9%
Σλοβενία	3,5%	2,8%	2,6%	1,9%	2,1%	2,1%	2,5%	2,5%
Ισπανία	3,0%	2,9%	2,9%	2,8%	2,8%	2,9%	2,7%	3,0%
Ηνωμένο Βασίλειο	5,3%	5,3%	5,1%	5,0%	4,8%	4,7%	4,7%	4,7%
ΗΠΑ	11,7%	11,8%	11,4%	10,6%	9,9%	9,4%	9,0%	8,8%

Πηγή: SIPRI, 2018

3.2. Ανάλυση και σύγκριση αμυντικών δαπανών ανά χώρα του NATO

3.2.1. Αμυντικές δαπάνες ανά χώρα σε τρέχουσες τιμές

Μεταξύ των χωρών του NATO, για το 2016, οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο είναι οι χώρες με τις μεγαλύτερες αμυντικές δαπάνες, με 656, 059 δις δολ. και 56,964 δις δολ. αντίστοιχα. Μεταξύ των υπολοίπων χωρών της Ευρώπης, για το ίδιο έτος ακολουθούν η Γαλλία (44,191 δις δολ.) και η Γερμανία (39,813 δις δολ.) και μετά η Ιταλία (19,566 δις δολ.) και ο Καναδάς (17,111 δις δολ.). Οι χώρες με τις μικρότερες αμυντικές δαπάνες για το ίδιο έτος είναι το Μαυροβούνιο (62 εκ. δολ.), η Αλβανία (131 εκ. δολ.), το Λουξεμβούργο (236 εκ. δολ.), η Λετονία (403 εκ. δολ.) και η Σλοβενία (449 εκ. δολ.) (Πίνακας 3.7) (NATO 2018).

Διαχρονικά οι περισσότερες χώρες έχουν καταγράψει μείωση στις αμυντικές τους δαπάνες, μεταξύ των ετών 2011 και 2015, και στην συνέχεια αύξηση το 2016, αντικατοπτρίζοντας την διαχρονική εξέλιξη των συνολικών δαπανών του NATO. Οι μεγαλύτερες μειώσεις στις αμυντικές δαπάνες, μεταξύ των χωρών του NATO και μεταξύ των ετών 2011 και 2015, καταγράφονται στις ΗΠΑ (μείωση κατά 99,491 δις δολ.), στην Ιταλία (μείωση κατά 10, 6 δις δολ.), στην Γαλλία (μείωση κατά 9,967 δις δολ.) και στην Γερμανία (μείωση κατά 8,32 δις δολ.). Αντίστοιχα υπήρχαν χώρες οι οποίες αύξησαν τις αμυντικές τους δαπάνες στην ίδια περίοδο (2011 και 2015), και οι οποίες είναι η Πολωνία (αύξηση κατά 1,49 δις δολ.), η Ρουμανία (αύξηση κατά 201 εκ. δολ.), η Λιθουανία (αύξηση κατά 127 εκ. δολ.), η Εσθονία (αύξηση κατά 74 εκ. δολ.) και το Λουξεμβούργο (αύξηση κατά 17 εκ. δολ) (Πίνακας 3.7.) (NATO, 2018).

Μεταξύ των ετών 2015 και 2016 οι περισσότερες χώρες αύξησαν τις αμυντικές τους δαπάνες, αντικατοπτρίζοντας την γενικότερη τάση αύξησης των δαπανών του NATO. Οι μεγαλύτερες αυξήσεις καταγράφονται στις ΗΠΑ (αύξηση κατά 14,806 δις δολ.), στην Ιταλία (αύξηση κατά 2,8 δις δολ.) και η Γερμανία (αύξηση κατά 1,7 δις δολ.). Οκτώ από τις χώρες του NATO ωστόσο, μείωσαν τις αμυντικές τους δαπάνες μεταξύ των ετών 2015-2016 και οι χώρες αυτές ήταν το Ηνωμένο Βασίλειο (μείωση κατά 2,5 δις δολ.), η Ισπανία και η Πολωνία (σε σχεδόν ίσο ποσό κατά 1,1 δις δολ.), ο Καναδάς (μείωση κατά 974 εκ. δολ), η Τσεχία (μείωση κατά 55 εκ. δολ.), η Κροατία

(μείωση κατά 46 εκ. δολ), η Πορτογαλία (μείωση κατά 29 εκ. δολ.) και σε μικρότερο βαθμό το Λουξεμβούργο (μείωση κατά 13 εκ. δολ.) και η Αλβανία (μείωση κατά 1 εκ. δολ) (Πίνακας 3.7.) (NATO, 2018).

Πίνακας 3.7. Αμυντικές δαπάνες χωρών NATO σε τρέχουσες τιμές (εκ. δολ.), 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Αλβανία	197	183	180	178	132	131	144	179
Βέλγιο	5.500	5.169	5.264	5.192	4.202	4.315	4.504	5.114
Βουλγαρία	758	722	811	747	633	671	723	1.014
Κροατία	996	865	850	805	669	623	698	799
Τσεχία	2.437	2.185	2.148	1.975	1.921	1.866	2.255	2.821
Δανία	4.518	4.423	4.217	4.057	3.364	3.593	3.780	4.376
Εσθονία	389	437	480	513	463	497	540	637
Γαλλία	53.441	50.245	52.316	51.940	43.474	44.191	46.036	52.025
Γερμανία	48.140	46.470	45.931	46.102	39.813	41.590	45.580	51.009
Ελλάδα	6.858	5.633	5.309	5.226	4.517	4.635	4.748	5.004
Ουγγαρία	1.472	1.322	1.280	1.210	1.132	1.289	1.468	1.733
Ιταλία	30.223	26.468	26.658	24.448	19.566	22.373	23.852	25.780
Λετονία	286	248	281	293	281	403	512	701
Λιθουανία	344	324	355	427	471	636	816	1.062
Λουξεμβούργο	232	214	234	253	249	236	325	391
Μαυροβούνιο	80	68	65	69	57	62	66	87
Ολλανδία	11.339	10.365	10.226	10.332	8.668	9.108	9.788	13.023
Νορβηγία	7.232	7.143	7.407	7.337	5.816	6.064	6.463	7.266
Πολωνία	9.106	8.710	9.007	10.104	10.596	9.405	9.935	12.088
Πορτογαλία	3.652	3.040	3.262	3.003	2.644	2.615	2.702	3.320
Ρουμανία	2.380	2.100	2.452	2.691	2.581	2.645	3.643	4.835
Σλοβακία	1.065	1.020	968	997	986	1.003	1.053	1.320
Σλοβενία	666	543	507	486	401	449	476	567
Ισπανία	13.984	13.912	12.607	12.614	11.090	9.971	11.864	13.863
Τουρκία	13.616	13.895	14.427	13.583	11.957	12.649	12.972	15.219
Ηνωμένο Βασίλειο	62.852	58.016	62.258	65.658	59.492	56.964	55.344	61.508
Καναδάς	22.040	19.994	18.221	18.150	18.685	17.711	22.467	21.601
ΗΠΑ	740.744	712.947	680.856	653.942	641.253	656.059	685.957	706.063

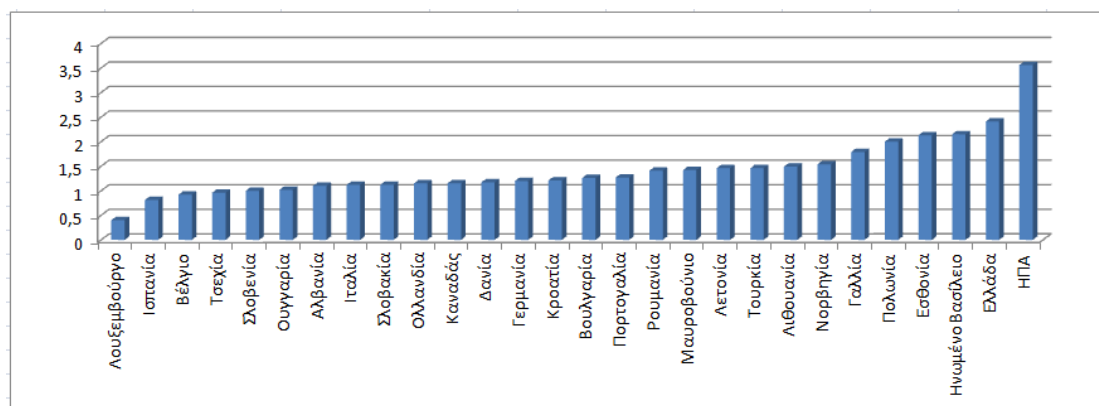
Πηγή: NATO, 2018

Τέλος οι προβλέψεις για τα έτη 2017 και 2018, δείχνουν αύξηση των αμυντικών δαπανών σε όλες τις χώρες του NATO και για τα δύο αυτά έτη, σε μια προσπάθεια να επιτύχουν τον στόχο του 2% του ΑΕΠ μέχρι το 2024 (Πίνακας 3.7.) (NATO, 2018).

3.2.2. Αμυντικές δαπάνες ανα χώρα του NATO, ως ποσοστό του ΑΕΠ

Μετά τις ΗΠΑ, η οποία είναι η μεγαλύτερη χώρα με βάση τις αμυντικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ (3,56%) για το 2016, οι χώρες που ακολουθούν είναι η Ελλάδα (2,41%), το Ηνωμένο Βασίλειο (2,15%), η Εσθονία (2,13%) και η Πολωνία (2%). Στις

περισσότερες χώρες του NATO οι αμυντικές δαπάνες βρίσκονται μεταξύ του 1% και 2% του ΑΕΠ, ενώ κάτω από το 1% του ΑΕΠ εντοπίζονται το Λουξεμβούργο (0,4%), η Ισπανία (0,81%), το Βέλγιο (0,92%) και η Τσεχία (0,96%) (Διάγραμμα 3.8). Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η Λετονία, η Λιθουανία, η Πολωνία και η Ρουμανία είναι οι μοναδικές τέσσερις χώρες του NATO, που δεν έχουν επί του παρόντος θεσπίσει εθνικούς νόμους ή πολιτικές συμφωνίες που θα απαιτούν τουλάχιστον 2% του ΑΕΠ να δαπανώνται για την άμυνα ετησίως (NATO, 2018).

Διάγραμμα 3.8. Κατάταξη χωρών NATO με βάση τις αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ (%), 2016

Πηγή: NATO, 2018

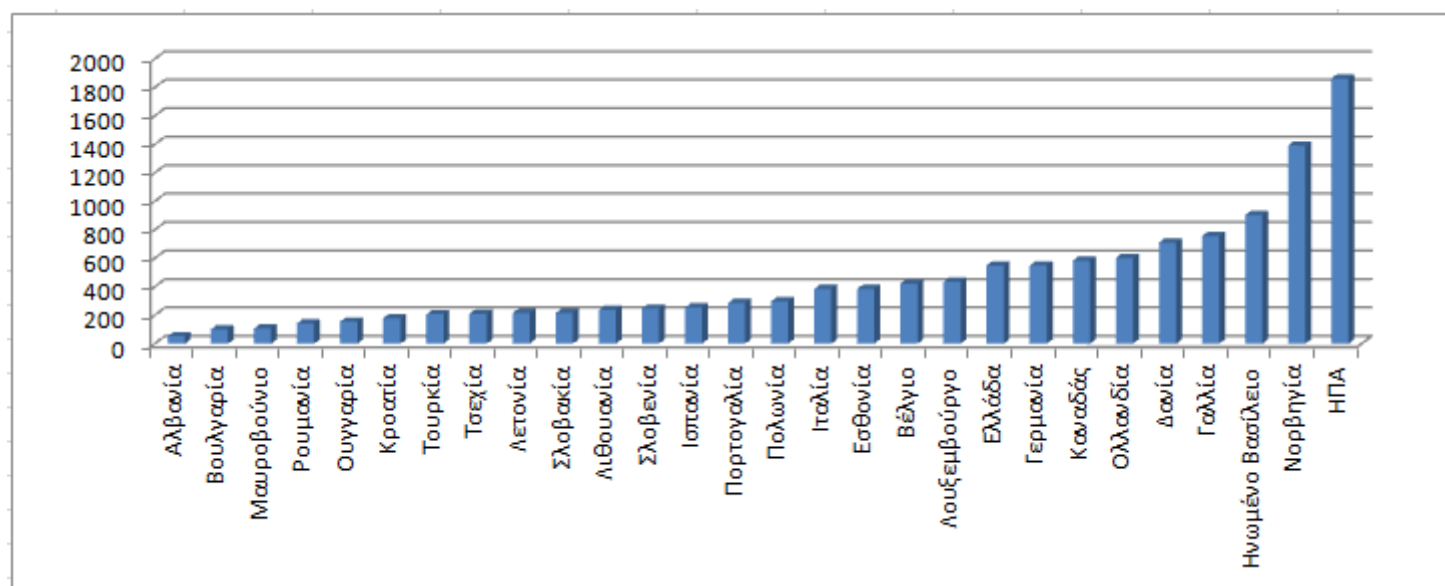
Διαχρονικά αρκετές χώρες του NATO έχουν καταγράψει μείωση στις αμυντικές τους δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ, κυρίως μεταξύ των ετών 2012 και 2014. Οι σημαντικότερες μειώσεις καταγράφονται στην Σλοβενία (μεταβολή -18,77% το 2010/2011, -12,07% το 2011/2012 και -11,19% το 2012/2013), στην Ελλάδα (μεταβολή -17,86% το 2010/2011, -10,80% το 2011/2012 και -6,37% το 2012/2013) και στον Καναδά (μεταβολή -9,50 το 2011/2012 και -7,54% το 2012/2013). Η Εσθονία είναι η μοναδική χώρα στην οποία δεν καταγράφηκε μείωση των αμυντικών δαπανών ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2011-2016. Η Πολωνία επίσης μεταξύ των ετών 2011-2015 παρουσίασε αύξηση στις αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ, καταγράφοντας μείωση μόνο μεταξύ των ετών 2015/2016. (Πίνακας 3.8) (NATO, 2018).

Πίνακας 3.8. Αμυντικές δαπάνες χωρών NATO ως ποσοστό του ΑΕΠ (%), 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Αλβανία	1,53	1,49	1,41	1,35	1,16	1,10	1,11	1,19
Βέλγιο	1,04	1,04	1,01	0,98	0,92	0,92	0,91	0,93
Βουλγαρία	1,32	1,34	1,46	1,32	1,26	1,26	1,27	1,56
Κροατία	1,60	1,53	1,46	1,40	1,35	1,21	1,27	1,30
Τσεχία	1,07	1,05	1,03	0,95	1,03	0,96	1,04	1,11
Δανία	1,31	1,35	1,23	1,15	1,12	1,17	1,16	1,21
Εσθονία	1,68	1,90	1,91	1,96	2,05	2,13	2,08	2,14
Γαλλία	1,86	1,87	1,86	1,82	1,78	1,79	1,78	1,81
Γερμανία	1,28	1,31	1,22	1,18	1,18	1,20	1,24	1,24
Ελλάδα	2,38	2,29	2,22	2,21	2,31	2,41	2,38	2,27
Ουγγαρία	1,05	1,03	0,95	0,86	0,92	1,02	1,05	1,08
Ιταλία	1,30	1,24	1,20	1,08	1,01	1,12	1,15	1,15
Λετονία	1,01	0,88	0,93	0,94	1,04	1,46	1,69	2,00
Λιθουανία	0,79	0,76	0,76	0,88	1,14	1,49	1,73	1,96
Λουξεμβούργο	0,39	0,38	0,38	0,38	0,43	0,40	0,52	0,55
Μαυροβούνιο	1,75	1,66	1,47	1,50	1,40	1,42	1,38	1,58
Ολλανδία	1,26	1,23	1,16	1,15	1,12	1,15	1,16	1,35
Νορβηγία	1,51	1,47	1,48	1,51	1,46	1,54	1,55	1,61
Πολωνία	1,72	1,74	1,72	1,85	2,22	2,00	1,89	1,98
Πορτογαλία	1,49	1,41	1,44	1,31	1,33	1,27	1,24	1,36
Ρουμανία	1,29	1,22	1,28	1,35	1,45	1,41	1,72	1,93
Σλοβακία	1,09	1,09	0,98	0,99	1,13	1,12	1,10	1,20
Σλοβενία	1,30	1,17	1,05	0,97	0,93	1,00	0,98	1,01
Ισπανία	0,94	1,04	0,93	0,92	0,93	0,81	0,90	0,93
Τουρκία	1,64	1,59	1,52	1,45	1,39	1,46	1,52	1,68
Ηνωμένο Βασίλειο	2,40	2,17	2,27	2,17	2,06	2,15	2,11	2,10
Καναδάς	1,23	1,10	0,99	1,01	1,20	1,15	1,36	1,23
ΗΠΑ	4,78	4,42	4,08	3,77	3,56	3,56	3,57	3,50

Πηγή: NATO, 2018

Διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών, παρατηρείται κατά την εξέταση των αμυντικών δαπανών κατά κεφαλή για το 2016, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.9, σε σχέση με τις αμυντικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ. Οι πέντε χώρες του NATO με τις μεγαλύτερες κατά κεφαλή αμυντικές δαπάνες είναι οι ΗΠΑ (1.863 δολ.), η Νορβηγία (1.391 δολ.), το Ηνωμένο Βασίλειο (902 δολ.), η Γαλλία (755 δολ.) και η Δανία (710 δολ.). Στο αντίθετο άκρο οι χώρες με τις μικρότερες αμυντικές δαπάνες κατά κεφαλή, είναι η Αλβανία (52 δολ.), η Βουλγαρία (100 δολ.), το Μαυροβούνιο (107 δολ.) η Ρουμανία (143 δολ.) και η Ουγγαρία (154 δολ.) (Διάγραμμα 3.9.) (NATO, 2018).

Διάγραμμα 3.9. Κατάταξη χωρών NATO με βάση τις αμυντικές δαπάνες κατά κεφαλή (σε δολ.), 2016

Πηγή: NATO, 2018

Όπως και με τις αμυντικές δαπάνες ως % του ΑΕΠ, παρόμοια οι αμυντικές δαπάνες κατά κεφαλή έχουν επίσης μειωθεί μεταξύ των ετών 2011 και 2014, στις περισσότερες από τις χώρες του NATO. Η μεγαλύτερη μείωση καταγράφεται και πάλι στις ΗΠΑ όπου οι αμυντικές δαπάνες κατά κεφαλή μειώθηκε από 2.326 δολ. το 2011, σε 1.848 το 2015. Στην Αλβανία οι αμυντικές δαπάνες κεφαλή έχουν μειωθεί από 64 δολ το 2011, σταδιακά σε 52 δολ. το 2016, στην Ιταλία έχουν μειωθεί από 462 δολ. το 2011, σε 343 δολ. το 2015, στην Ολλανδία από 639 δολ. το 2011, σε 601 δολ. το 2016 και στην Σλοβενία από 306 δολ. το 2011, σε 246 δολ. το 2016. Αντίθετα η Εσθονία είναι η μοναδική χώρα, η οποία έχει καταγράψει αύξηση στις αμυντικές δαπάνες κατά κεφαλή κατά την ίδια περίοδο φτάνοντας σε 386 δολ. το 2016, από 265 δολ. που ήταν το 2011 (Πίνακας 3.9) (NATO, 2018).

Πίνακας 3.9. Αμυντικές δαπάνες κατά κεφαλή (δολ.) χωρών NATO, 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Αλβανία	64	64	61	59	53	52	54	60
Βέλγιο	467	463	449	438	417	421	422	433
Βουλγαρία	93	95	104	96	96	100	105	135
Κροατία	222	209	199	191	191	178	193	204
Τσεχία	215	210	203	193	220	209	238	261
Δανία	770	791	722	683	670	710	717	755
Εσθονία	265	313	323	341	364	386	396	422
Γαλλία	772	773	769	756	745	755	764	787
Γερμανία	565	580	543	533	536	549	579	589
Ελλάδα	584	524	494	500	526	548	551	538
Ουγγαρία	140	136	128	122	135	154	165	177
Ιταλία	462	428	405	364	343	385	401	406
Λετονία	125	114	124	129	149	215	263	328
Λιθουανία	103	103	109	131	175	237	291	345
Λουξεμβούργο	405	387	391	406	465	435	564	604
Μαυροβούνιο	121	111	102	106	102	107	109	129
Ολλανδία	639	619	580	579	578	601	621	746
Νορβηγία	1.318	1.306	1.311	1.352	1.316	1.391	1.413	1.483
Πολωνία	225	231	231	258	321	297	296	323
Πορτογαλία	330	300	306	282	292	286	287	322
Ρουμανία	109	105	114	124	140	143	187	220
Σλοβακία	185	189	172	178	211	215	219	249
Σλοβενία	306	268	238	226	221	246	251	271
Ισπανία	285	306	269	270	283	254	293	310
Τουρκία	188	189	194	193	193	207	228	260
Ηνωμένο Βασίλειο	938	856	909	889	856	902	897	899
Καναδάς	594	532	487	506	601	582	702	643
ΗΠΑ	2.326	2.183	2.037	1.916	1.848	1.863	1.895	1.898

Πηγή: NATO, 2018

3.2.3. Σύνοψη αμυντικών δαπανών χωρών NATO και σύγκριση χωρών

Με βάση τον ορισμό των αμυντικών δαπανών του NATO, οι αμυντικές δαπάνες διαχωρίζονται και παρουσιάζονται σε:

- 1) Δαπάνες στρατιωτικού προσωπικού.
- 2) Δαπάνες σε αμυντικό εξοπλισμό.
- 3) Δαπάνες σε στρατιωτικές υποδομές και

4) Λοιπές δαπάνες (ΝΑΤΟ, 2018).

3.2.3.1. Δαπάνες στρατιωτικού προσωπικού

Οι ΗΠΑ είναι και πάλι η χώρα με τον μεγαλύτερο αριθμό στρατιωτικού προσωπικού που έφτασε το 2016, τα 1,3 εκ. άτομα. Με μεγάλη διαφορά ακολουθούν η Τουρκία (359.000 άτομα), η Γαλλία (208.000 άτομα), η Γερμανία (178.000 άτομα) και η Ιταλία (176.000 άτομα). Στο αντίθετο άκρο βρίσκονται το Λουξεμβούργο (0,8 χιλ. άτομα), το Μαυροβούνιο (1,7 χιλ. άτομα), η Λετονία (5,2 χιλ. άτομα) και η Αλβανία (5,8 χιλ. άτομα) (Πίνακας 3,10) (ΝΑΤΟ, 2018).

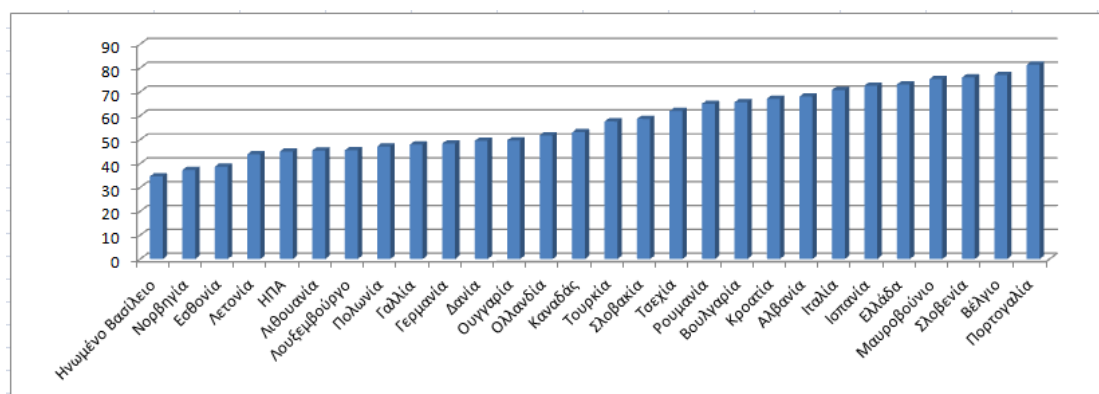
Πίνακας 3.10. Στρατιωτικό προσωπικό χωρών ΝΑΤΟ (σε χιλ.), 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Αλβανία	10	7,9	6,8	6,7	6,2	5,8	6,8	6,8
Βέλγιο	32	31	31	31	30	29	28	27
Βουλγαρία	29	26	28	27	25	25	25	25
Κροατία	16	16	16	15	15	15	15	15
Τσεχία	22	22	20	20	21	23	24	25
Δανία	19	19	18	17	17	17	17	17
Εσθονία	5,9	6,0	6,3	6,3	6,0	6,1	6,1	6,1
Γαλλία	227	219	213	207	205	208	208	208
Γερμανία	205	192	184	179	177	178	180	183
Ελλάδα	117	110	110	107	104	106	106	105
Ουγγαρία	19	19	18	17	17	18	19	19
Ιταλία	192	189	189	183	178	176	175	180
Λετονία	4,8	4,7	4,6	4,6	4,8	5,2	5,5	6,3
Λιθουανία	8,0	8,3	8,4	8,6	12	12	13	15
Λουξεμβούργο	0,9	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Μαυροβούνιο	1,9	1,9	1,9	1,9	1,7	1,7	1,7	1,7
Ολλανδία	45	44	42	41	41	40	39	41
Νορβηγία	21	21	20	21	21	20	20	20
Πολωνία	97	98	100	99	99	102	105	118
Πορτογαλία	35	34	33	31	28	30	28	30
Ρουμανία	66	66	66	65	64	63	62	69
Σλοβακία	13	13	12	12	12	12	12	13
Σλοβενία	7,2	7,1	6,9	6,8	6,6	6,5	6,3	6,8
Ισπανία	127	125	122	122	122	121	118	121
Τουρκία	495	495	427	427	385	359	416	386
Ηνωμένο Βασίλειο	191	184	179	169	141	139	137	145
Καναδάς	68	68	68	66	70	71	71	71
ΗΠΑ	1.425	1.400	1.382	1.338	1.314	1.301	1.308	1.314

Πηγή: ΝΑΤΟ, 2018

Διαχρονικά, σε πολλές χώρες ο αριθμός του στρατιωτικού προσωπικού έχει παραμείνει σχετικά σταθερός (Βέλγιο, Κροατία, Τσεχία, Δανία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λουξεμβούργο, Μαυροβούνιο, Νορβηγία, Πολωνία, Ρουμανία, Σλοβακία, Σλοβενία, Ισπανία, Καναδάς), υποδεικνύοντας ότι η μείωση των αμυντικών δαπανών τα προηγούμενα έτη (κυρίως μέχρι το 2014) δεν επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από μειώσεις σε στρατιωτικό προσωπικό (NATO, 2018).

Γενικά ωστόσο οι αμυντικές δαπάνες του στρατιωτικού προσωπικού είναι αυτές που καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των συνολικών αμυντικών δαπανών σε όλες τις χώρες του NATO, σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα είδη αμυντικών δαπανών. Η Πορτογαλία είναι η χώρα στην οποία οι αμυντικές δαπάνες του στρατιωτικού προσωπικού, είναι το είδος των αμυντικών δαπανών με το μεγαλύτερο ποσοστό στις συνολικές αμυντικές δαπάνες της χώρας (81,38%), ενώ ακολουθεί το Βέλγιο με ποσοστό 77,11% και η Σλοβενία με ποσοστό 76,03%. Σε περισσότερες από τις μισές χώρες του NATO, το ποσοστό αυτό ξεπερνά το 50%. Από την άλλη οι χώρες στις οποίες οι αμυντικές δαπάνες του στρατιωτικού προσωπικού, έχουν τη μικρότερη συμμετοχή στις συνολικές αμυντικές δαπάνες είναι το Ηνωμένο Βασίλειο (34,63%), η Νορβηγία (37,28) και η Εσθονία (38,7) (Πίνακας 3.11, Διάγραμμα 3.10) (NATO, 2018).

Διάγραμμα 3.10. Κατανομή αμυντικών δαπανών χωρών NATO σε στρατιωτικό προσωπικό (ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών), 2016

Πηγή: NATO, 2018

Η διαχρονική εξέλιξη της κατανομής των αμυντικών δαπανών σε στρατιωτικό προσωπικό, ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών, δεν έχει ακολουθήσει παρόμοια πορεία σε όλες τις χώρες κατά την περίοδο 2011-2016 και υπάρχουν αρκετές αυξομειώσεις στις περισσότερες χώρες μεταξύ της ίδιας περιόδου. Η Αλβανία, η Λιθουανία και η Νορβηγία είναι χώρες στις οποίες καταγράφεται σταδιακή μείωση καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 2011-2016. Στην Πορτογαλία από την άλλη έχει αυξηθεί σταδιακά το ποσοστό αυτό στην ίδια περίοδο (Πίνακας 3.11) (NATO, 2018).

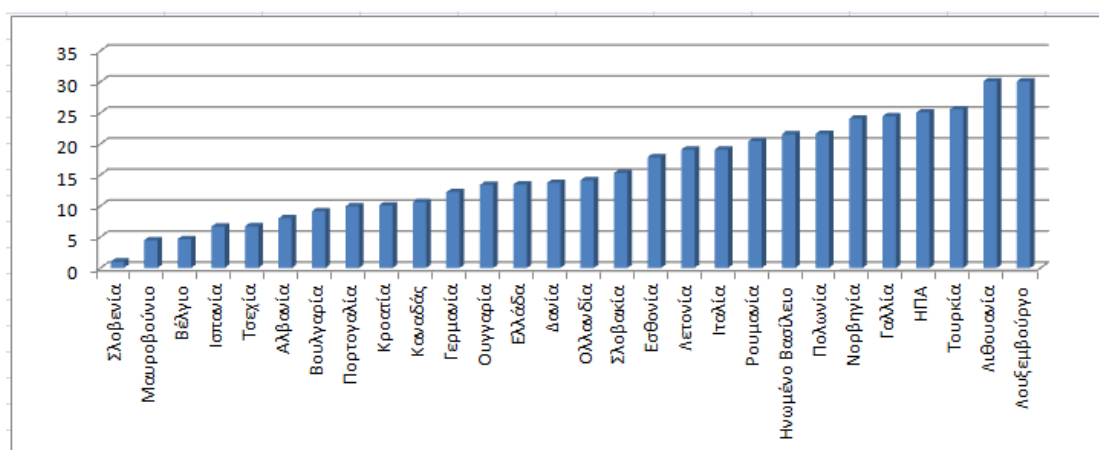
Πίνακας 3.11. Κατανομή αμυντικών δαπανών χωρών NATO σε στρατιωτικό προσωπικό (ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών), 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Αλβανία	77,07	69,97	75,25	68,05	78,15	68,05	68,20	68,19
Βέλγιο	75,88	78,52	77,34	77,84	78,23	77,11	75,60	72,06
Βουλγαρία	67,36	64,71	65,37	72,84	73,66	65,64	68,33	58,04
Καναδάς	47,11	49,10	52,44	50,90	53,76	53,11	55,12	44,89
Κροατία	67,17	68,13	68,06	69,25	63,64	67,13	62,73	61,89
Τσεχία	56,28	61,66	62,03	61,40	55,27	61,97	56,19	55,26
Δανία	52,22	49,05	51,74	51,27	52,01	49,51	47,01	46,22
Εσθονία	32,28	29,75	39,83	38,62	39,56	38,70	34,89	31,75
Γαλλία	49,35	49,11	49,23	48,59	47,79	47,94	47,98	46,90
Γερμανία	52,29	50,60	49,86	50,67	49,86	48,35	48,75	46,97
Ελλάδα	76,03	73,19	74,56	77,18	72,05	73,13	72,19	71,36
Ουγγαρία	50,64	47,69	48,96	49,77	48,21	49,66	42,41	43,61
Ιταλία	74,78	77,05	75,00	76,41	77,55	70,79	67,58	65,66
Λετονία	51,31	56,15	52,98	52,97	50,06	43,87	36,52	32,92
Λιθουανία	66,87	66,78	66,53	57,53	48,49	45,50	40,79	41,50
Λουξεμβούργο	52,29	54,23	51,10	49,31	42,77	45,56	34,40	32,29
Μαυροβούνιο	82,88	82,68	87,68	78,53	78,03	75,32	79,56	71,65
Ολλανδία	54,66	57,54	58,53	56,50	55,51	51,77	50,97	43,69
Νορβηγία	43,43	42,38	41,02	39,36	38,70	37,28	36,10	34,32
Πολωνία	57,80	57,34	57,70	51,45	41,96	47,15	49,99	48,52
Πορτογαλία	78,30	78,39	79,85	81,27	81,90	81,38	81,52	71,79
Ρουμανία	79,11	84,00	78,99	71,15	63,30	65,01	54,67	51,32
Σλοβακία	69,47	66,53	70,14	69,14	56,24	58,72	58,21	52,70
Σλοβενία	74,63	78,91	80,52	82,31	82,23	76,03	75,05	72,43
Ισπανία	64,81	57,19	68,25	67,34	65,18	72,61	61,64	57,29
Τουρκία	53,02	56,02	54,58	56,88	56,82	57,60	51,02	45,28
Ηνωμένο Βασίλειο	37,55	38,90	37,85	36,59	36,80	34,63	34,05	37,24
ΗΠΑ	33,01	32,12	34,38	35,45	36,64	45,01	42,07	42,42

Πηγή: NATO, 2018

3.2.3.2. Δαπάνες αμυντικού εξοπλισμού

Η κατανομή των αμυντικών δαπανών των χωρών NATO σε αμυντικό εξοπλισμό, (ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών, για το 2016 παρουσιάζει επίσης διαφορές μεταξύ των χωρών. Οι χώρες στις οποίες το ποσοστό κατανομής είναι υψηλότερο είναι το Λουξεμβούργο (30,07%), η Λιθουανία (30,06%), η Τουρκία (25,55%), οι ΗΠΑ (25,05%), η Γαλλία (24,44%), η Νορβηγία (24,05%), η Πολωνία (21,62%), το Ηνωμένο Βασίλειο (21,56%) και η Ρουμανία (20,43%), ενώ η Σλοβενία είναι χώρα με το μικρότερο ποσοστό (1,02%), ακολουθούμενη από το Μαυροβούνιο (4,46%), το Βέλγιο (4,66%), την Ισπανία (6,65%) και την Τσεχία (6,7%). Το ποσοστό αυτό είναι επίσης κάτω από 10% για την Αλβανία, την Βουλγαρία και την Πορτογαλία). Στις υπόλοιπες χώρες το αντίστοιχο ποσοστό είναι μεταξύ 10% και 20% (Διάγραμμα 3.11) (NATO, 2018).

Διάγραμμα 3.11. Κατανομή αμυντικών δαπανών χωρών NATO σε αμυντικό εξοπλισμό, (ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών), 2016

Πηγή: NATO, 2018

Στις περισσότερες χώρες του NATO, διαχρονικά έχει καταγραφεί μείωση της κατανομής των αμυντικών δαπανών κυρίως μεταξύ 2011/2012 και 2012/2013, ένα γεγονός που οδήγησε στην θέσπιση του ορίου του 20% ως στόχο μέχρι το 2024. Το 2016 οι χώρες που ξεπέρασαν τον στόχο ήταν 9 (Γαλλία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Νορβηγία, Πολωνία, Ρουμανία, Τουρκία, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ). Διαχρονικά επίσης ο Καναδάς, η Δανία, η Εσθονία, η Λιθουανία, το Λουξεμβούργο και το Μαυροβούνιο έχουν αυξήσει το ποσοστό αυτό στην περίοδο 2011-2016, ενώ στις υπόλοιπες χώρες έχουν καταγραφεί μειώσεις ή έχουν ακολουθήσει σχετικά στάσιμη πορεία (Πίνακας 3.12) (NATO, 2018).

Πίνακας 3.12. Κατανομή αμυντικών δαπανών χωρών NATO σε αμυντικό εξοπλισμό (ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών), 2011-2018

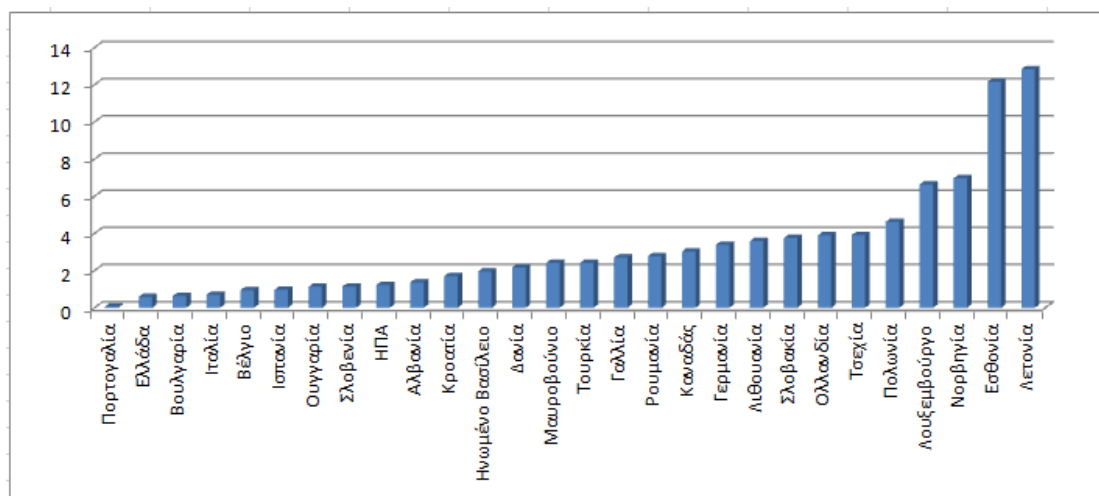
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Αλβανία	13,36	14,44	16,29	16,65	8,92	8,01	6,96	10,72
Βέλγιο	6,27	3,57	2,84	3,52	3,44	4,66	6,41	8,20
Βουλγαρία	6,33	3,68	4,52	1,03	3,47	9,15	8,10	28,86
Καναδάς	9,67	8,31	11,16	13,03	10,47	10,61	11,02	17,61
Κροατία	15,79	14,72	10,72	7,35	10,58	10,09	7,53	13,25
Τσεχία	13,30	14,78	9,49	6,53	11,76	6,70	11,12	12,39
Δανία	9,68	9,03	11,26	10,99	11,50	13,68	10,39	13,43
Εσθονία	10,11	13,69	14,48	22,15	12,82	17,86	19,22	18,15
Γαλλία	28,17	30,58	28,56	24,64	25,04	24,44	24,17	23,66
Γερμανία	16,41	16,45	12,74	12,94	11,93	12,21	13,75	14,13
Ελλάδα	5,86	7,47	12,06	8,17	10,40	13,45	15,47	12,40
Ουγγαρία	12,29	5,84	11,08	7,76	9,75	13,37	15,34	15,08
Ιταλία	11,74	8,87	12,51	10,92	9,72	19,09	20,68	21,12
Λετονία	10,78	10,45	12,09	7,55	13,60	19,05	19,57	31,58
Λιθουανία	9,38	11,20	9,23	14,06	21,55	30,06	31,61	28,88
Λουξεμβούργο	21,86	17,11	14,57	22,61	33,33	30,07	42,06	41,03
Μαυροβούνιο	1,73	4,44	1,32	7,46	5,43	4,46	4,89	9,66
Ολλανδία	14,43	13,41	12,57	10,68	11,16	14,14	16,80	24,93
Νορβηγία	17,04	17,76	18,89	21,17	22,49	24,05	24,70	26,77
Πολωνία	16,13	15,16	13,90	18,84	33,20	21,62	22,04	23,95
Πορτογαλία	12,07	9,34	8,65	8,43	8,70	9,95	10,02	12,97
Ρουμανία	7,57	4,14	10,71	15,77	19,65	20,43	33,20	34,69
Σλοβακία	7,15	9,56	7,39	11,12	18,28	15,32	17,74	21,05
Σλοβενία	5,70	1,20	1,27	0,66	1,85	1,02	4,04	8,22
Ισπανία	6,74	22,86	12,37	13,49	14,82	6,65	20,39	23,04
Τουρκία	24,57	21,21	26,89	25,08	25,13	25,55	30,60	31,55
Ηνωμένο Βασίλειο	22,01	19,54	21,89	22,82	21,75	21,56	22,03	21,68
ΗΠΑ	26,99	26,97	25,83	25,97	25,41	25,05	28,43	26,81

Πηγή: NATO, 2018

3.2.3.3. Δαπάνες αμυντικών υποδομών

Οι δαπάνες για αμυντικές υποδομές είναι το είδος της δαπάνης με την μικρότερη κατανομή, ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών των χωρών του NATO, σε σχέση με τα προηγούμενα είδη δαπάνης. Μεταξύ των χωρών το ποσοστό αυτό κυμαίνεται από 0,06% έως και 18,83%. Οι χώρες με το μεγαλύτερο ποσοστό είναι η Λετονία (12,83%) και η Εσθονία (12,15%) και με μικρότερα ποσοστά ακολουθούν η Νορβηγία (6,96%) και το Λουξεμβούργο (6,64%). Οι χώρες με το χαμηλότερο

ποσοστό είναι η Πορτογαλία (0,06%), η Ελλάδα (0,58%), η Βουλγαρία (0,63%) και η Ιταλία (0,7%) (Διάγραμμα 3.12).

Διάγραμμα 3.12. Κατανομή αμυντικών δαπανών χωρών NATO σε αμυντικές υποδομές, (ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών), 2016

Πηγή: NATO, 2018

Διαχρονικά μεταξύ των ετών 2011-2016 οι περισσότερες καταγράφουν αυξομειώσεις στο ποσοστό αυτό. Χαρακτηριστικό είναι ότι τόσο οι ΗΠΑ όσο και ο Καναδάς έχουν μειώσει σταδιακά την κατανομή αυτού του είδους της δαπάνης με την πάροδο των ετών. Στις ΗΠΑ το ποσοστό αυτό έχει φτάσει το 2016 σε 1,22% από 3,14% που ήταν το 2011, ενώ αντίστοιχα στον Καναδά το 2016 ήταν 3,03% από 5,48% που ήταν το 2011. Σταδιακή μείωση καταγράφει επίσης και η Γερμανία, φτάνοντας από 4,13% που ήταν το 2011, σε 3,39% το 2016. Από την άλλη η Λετονία, η Λιθουανία, η Νορβηγία και η Ρουμανία (Πίνακας 3.13) (NATO, 2018).

Πίνακας 3.13. Κατανομή αμυντικών δαπανών χωρών NATO σε αμυντικές υποδομές (ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών), 2011-2018

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Αλβανία	0,78	0,64	1,17	0,86	1,40	1,37	0,92	1,08
Βέλγιο	1,69	1,59	2,28	1,81	0,93	0,95	1,04	1,49
Βουλγαρία	1,53	0,76	0,47	0,63	1,27	0,63	0,83	0,48
Καναδάς	5,48	5,47	4,12	3,81	3,63	3,03	3,13	4,17
Κροατία	0,71	0,57	1,21	1,63	2,62	1,70	4,75	1,89
Τσεχία	2,51	1,61	2,72	2,34	3,32	3,91	4,00	4,98
Δανία	1,45	1,24	1,16	0,97	1,09	2,16	1,95	2,22
Εσθονία	13,57	8,85	11,54	8,20	8,45	12,15	11,27	7,98
Γαλλία	2,68	3,42	2,30	2,33	2,80	2,70	2,88	3,51
Γερμανία	4,13	3,53	3,55	3,75	3,60	3,39	3,91	3,94
Ελλάδα	1,26	0,79	0,63	1,10	0,65	0,58	0,37	0,14
Ουγγαρία	1,31	2,11	2,32	1,07	1,21	1,13	1,64	4,54
Ιταλία	1,31	1,02	1,57	1,40	1,30	0,70	0,94	1,92
Λετονία	9,29	4,16	6,26	8,89	6,64	12,83	14,21	11,13
Λιθουανία	1,37	1,47	2,04	2,17	2,16	3,59	3,92	5,09
Λουξεμβούργο	7,18	8,20	11,81	10,26	7,79	6,64	4,64	6,85
Μαυροβούνιο	2,50	0,03	0,09	0,96	2,47	2,41	0,87	2,68
Ολλανδία	3,77	3,70	2,74	4,77	3,19	3,90	3,34	4,03
Νορβηγία	4,22	4,86	5,64	6,00	5,60	6,96	7,35	7,97
Πολωνία	4,80	4,76	5,62	5,47	4,74	4,62	4,21	3,66
Πορτογαλία	0,01	0,04	0,04	0,11	0,25	0,06	0,03	0,37
Ρουμανία	1,47	1,19	1,16	1,09	1,27	2,77	2,09	4,49
Σλοβακία	1,01	0,37	0,29	0,57	1,99	3,75	2,97	4,96
Σλοβενία	2,61	2,02	1,33	0,65	0,61	1,14	0,45	0,49
Ισπανία	1,88	0,85	0,67	0,66	0,97	0,97	0,68	0,39
Τουρκία	2,91	3,70	2,72	2,77	2,56	2,42	2,95	2,38
Ηνωμένο Βασίλειο	1,64	1,91	2,04	1,95	1,63	1,96	1,95	2,27
ΗΠΑ	3,14	2,38	2,08	1,71	1,45	1,22	1,21	1,34

Πηγή: NATO, 2018

3.2.3.4. Λοιπές δαπάνες

Οι λοιπές δαπάνες καταλαμβάνουν επίσης ένα σημαντικό ποσοστό επί των συνολικών αμυντικών δαπανών στις χώρες του NATO, το οποίο κυμαίνεται από 41,85% το ανώτερο στο Ηνωμένο Βασίλειο, έως 8,61% το χαμηλότερο στην Πορτογαλία για το 2016 (Πίνακας 3.14).

Πίνακας 3.14. Κατανομή αμυντικών δαπανών χωρών NATO σε λοιπές δαπάνες (ως % των συνολικών αμυντικών δαπανών), 2011-2018

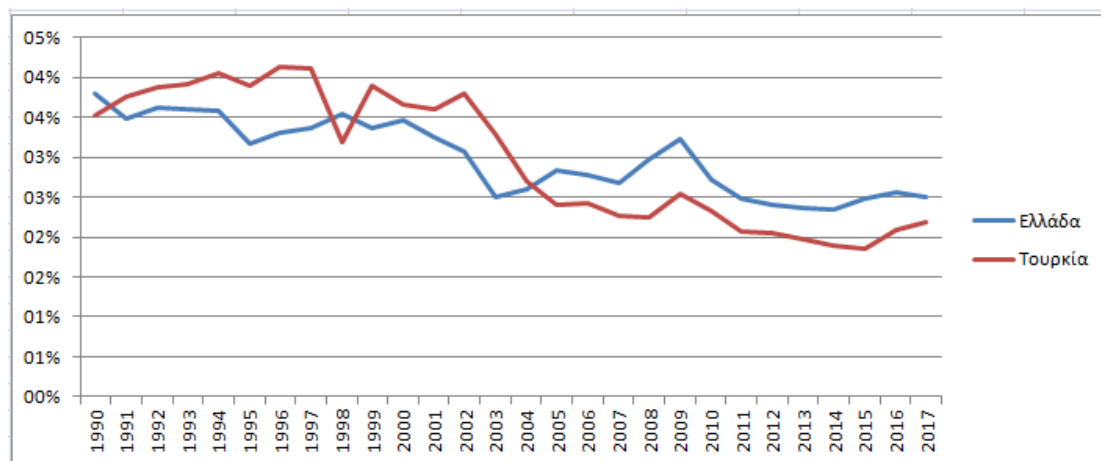
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (π)	2018 (π)
Αλβανία	8,79	14,95	7,30	14,44	11,53	22,57	23,92	20,01
Βέλγιο	16,15	16,31	17,53	16,83	17,40	17,28	16,95	18,25
Βουλγαρία	24,78	30,85	29,64	25,51	21,60	24,57	22,74	12,62
Καναδάς	37,75	37,12	32,28	32,26	32,14	33,25	30,73	33,33
Κροατία	16,33	16,58	20,01	21,78	23,16	21,08	24,99	22,98
Τσεχία	27,91	21,95	25,75	29,73	29,65	27,43	28,69	27,37
Δανία	36,65	40,68	35,84	36,78	35,40	34,65	40,66	38,13
Εσθονία	44,04	47,71	34,14	31,03	39,18	31,30	34,62	42,12
Γαλλία	19,80	16,89	19,91	24,43	24,37	24,92	24,97	25,92
Γερμανία	27,17	29,42	33,84	32,63	34,61	36,05	33,58	34,96
Ελλάδα	16,84	18,55	12,75	13,55	16,90	12,84	11,97	16,10
Ουγγαρία	35,76	44,35	37,64	41,40	40,83	35,84	40,62	36,77
Ιταλία	12,17	13,06	10,93	11,27	11,42	9,42	10,80	11,30
Λετονία	28,62	29,23	28,68	30,59	29,69	24,25	29,70	24,36
Λιθουανία	22,39	20,56	22,20	26,24	27,79	20,85	23,67	24,53
Λουξεμβούργο	18,67	20,46	22,52	17,82	16,11	17,73	18,90	19,83
Μαυροβούνιο	12,89	12,85	10,91	13,06	14,07	17,80	14,67	16,01
Ολλανδία	27,14	25,34	26,16	28,05	30,14	30,20	28,90	27,35
Νορβηγία	35,31	35,00	34,45	33,46	33,21	31,71	31,84	30,94
Πολωνία	21,27	22,73	22,78	24,24	20,11	26,61	23,76	23,87
Πορτογαλία	9,62	12,22	11,46	10,19	9,15	8,61	8,43	14,87
Ρουμανία	11,85	10,68	9,13	11,98	15,78	11,79	10,04	9,50
Σλοβακία	22,38	23,55	22,19	19,16	23,49	22,22	21,08	21,29
Σλοβενία	17,05	17,87	16,88	16,38	15,31	21,80	20,46	18,87
Ισπανία	26,58	19,11	18,71	18,50	19,03	19,78	17,28	19,27
Τουρκία	19,49	19,07	15,80	15,27	15,49	14,43	15,43	20,79
Ηνωμένο Βασίλειο	38,80	39,64	38,22	38,63	39,82	41,85	41,97	38,80
ΗΠΑ	36,86	38,53	37,72	36,87	36,51	28,73	28,29	29,43

Πηγή: NATO, 2018

3.4. Αμυντικές δαπάνες Ελλάδας – Τουρκίας

Πολλά κράτη μέλη του NATO προσπάθησαν να περιορίσουν τις εθνικές αμυντικές τους δαπάνες, κατά την τελευταία δεκαετία, μετά την τελευταία κρίση και τα επακόλουθα προγράμματα λιτότητας. Μεταξύ των λίγων οικονομιών που εξακολουθούν να ξοδεύουν περισσότερο από το 2% του ΑΕΠ σε αμυντικές δαπάνες είναι η Ελλάδα και η Τουρκία, αν και αυτές οι χώρες δεν είναι ούτε οι πλουσιότερες ούτε οι πιο ανθεκτικές σε οικονομικές και χρηματοπιστωτικές αναταράξεις, μεταξύ των χωρών του NATO. Τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία έχουν εκπληρώσει το όριο του 2% του ΑΕΠ, ανεξάρτητα από τις οικονομικές τους επιδόσεις. Η Ελλάδα αντιμετωπίζει ήδη μεγάλες διαρθρωτικές ανισορροπίες για αρκετά χρόνια, ενώ συνεχίζει να υπερβαίνει το στόχο της 2% του ΑΕΠ. Ομοίως, παρά την οικονομική

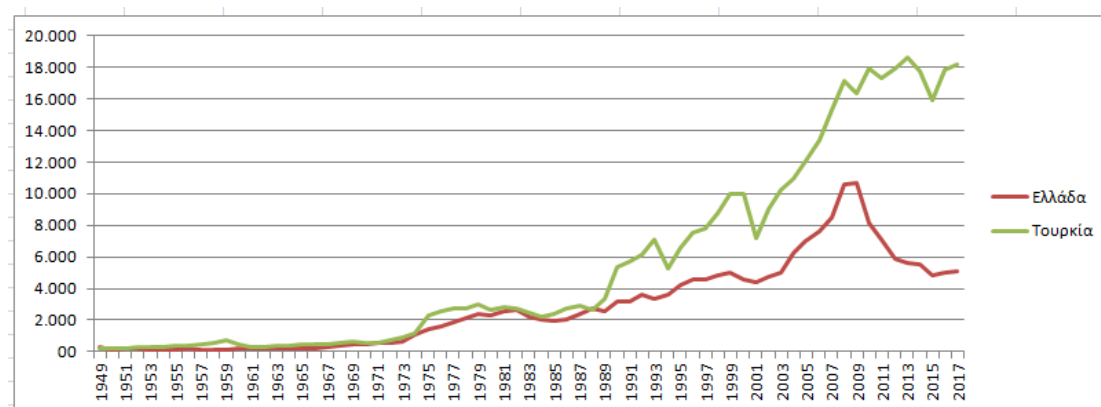
κρίση της Τουρκίας το 2001 και τα μέτρα λιτότητας που ακολούθησαν (συμπεριλαμβανομένου του αποπληθωρισμού και του μειωμένου δημόσιου χρέους), οι στρατιωτικές της δαπάνες υπερέβησαν επίσης την απαίτηση του ΑΕγχΠ του ΝΑΤΟ (Διάγραμμα 3.13) (Waszkiewicz, 2016).

Διάγραμμα 3.13. Αμυντικές δαπάνες Ελλάδας- Τουρκίας, ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1990-2017

Πηγή: SIPRI, 2018

Σε τρέχουσες τιμές, ιστορικά οι αμυντικές δαπάνες Ελλάδας – Τουρκίας έχουν ακολουθήσει μια παρόμοια πορεία, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ενώ στην συνέχεια και μέχρι σήμερα, οι αμυντικές δαπάνες της Τουρκίας ήταν υψηλότερες σε σχέση με της Ελλάδας (Διάγραμμα 3.14.) (SIPRI, 2018).

Διάγραμμα 3.14. Ιστορική εξέλιξη αμυντικών δαπανών Ελλάδας- Τουρκίας (τρέχουσες τιμές, εκ. δολ), 1949-2017

Πηγή: SIPRI, 2018

Η ανάλυση της διαρθρωτικής κατανομής των αμυντικών δαπανών μεταξύ των δύο χωρών, δείχνει ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά στο μερίδιο των κεφαλαίων που δαπανώνται για την αγορά προσωπικού και εξοπλισμού. Η Ελλάδα επικεντρώνεται κυρίως στο προσωπικό (δαπάνες για στρατιωτικούς και πολιτικούς υπαλλήλους), ενώ η Τουρκία προσπαθεί να διατηρήσει τα σύγχρονα όπλα του στρατού - επενδύοντας περισσότερο από το 25% του προϋπολογισμού της σε αγορές οπλισμού, έρευνα εξοπλισμών και ανάπτυξη εξοπλισμών, συστήματα και εξοπλισμό (Πίνακας 3.15) (NATO, 2018).

Πίνακας 3.15. Κατανομή των αμυντικών δαπανών, Ελλάδα – Τουρκία, 2000-2014 (% του συνόλου των αμυντικών δαπανών)

	Ελλάδα			Τουρκία		
	2000-2004	2005-2009	2010-2014	2000-2004	2005-2009	2010-2014
Στρατιωτικό προσωπικό	68.9	71.2	73.1	46.1	50.0	54.1
Εξοπλισμός	12.3	16.1	9.5	32.6	28.5	25.0
Άλλες δαπάνες	16.4	10.5	15.4	15.7	18.2	17.7

Πηγή: NATO, 2018

Συνοπτικά, οι δαπάνες για την άμυνα στην Ελλάδα και την Τουρκία ήταν υψηλές σε σχέση με άλλα μέλη του NATO την τελευταία δεκαετία, αλλά κάτω από το μέσο όρο για την περιοχή (NATO, 2018). Ως εκ τούτου, οι περιφερειακές απειλές φαίνεται να επηρεάζουν περισσότερο τα επίπεδα των στρατιωτικών δαπανών σε αυτά τα δύο κράτη του NATO από τις απαιτήσεις της συμμαχίας (Kollias, 1996; Athanassiou et al, 2002; Waszkiewicz, 2016).

Λαμβάνοντας υπόψη την επικράτεια, τον πληθυσμό και τον συνολικό πλούτο, η Ελλάδα είναι μικρότερη από την Τουρκία. Παρ' όλα αυτά, στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ η Ελλάδα κατατάσσεται υψηλότερα και είναι πιο ανταγωνιστική από την Τουρκία και παρουσιάζει χαμηλότερη εισοδηματική ανισότητα (Waszkiewicz, 2016).

Ιστορικά η δεκαετία του 1960 ήταν η «χρυσή περίοδος» της ελληνικής οικονομίας με τεράστια ανάπτυξη, υψηλή παραγωγικότητα και μεγάλες επενδύσεις από εγχώριες

αποταμιεύσεις. Κατά την περίοδο της δικτατορίας (1967-1974) ο πληθωρισμός αυξήθηκε, το χρέος τριπλασιάστηκε και οι ρυθμοί ανάπτυξης μειώθηκαν. Επιπλέον, η ελληνική οικονομία έπρεπε να αντιμετωπίσει και τις συνέπειες της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο (1974). Τα επόμενα 10 χρόνια, η χώρα είχε τους μικρότερους (και μερικές φορές αρνητικούς) ρυθμούς ανάπτυξης της ιστορίας της. Τα οικονομικά προβλήματα είχαν επιδεινωθεί. Το 1981 ήταν πολύ σημαντικό για την ιστορία της Ελλάδας, καθώς ήταν η χρονιά που η χώρα έγινε μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Κατά τη δεκαετία του 1990, η ελληνική οικονομία παρουσίασε μικρή βελτίωση και κατάφερε να επιτύχει τα κριτήρια ένταξης στην ΟΝΕ. Από τότε η οικονομία παραμένει αδύναμη και κάτω από το μέσο όρο της ΕΕ (Stylianou, 2012).

Πιο αναλυτικά από το 1990, η Ελλάδα προσπάθησε να εκπληρώσει τα κριτήρια σύγκλισης και το 2001 έγινε μέλος της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ). Η υιοθέτηση ενός κοινού νομίσματος επέτρεψε στην Ελλάδα να εισάγει υψηλή οικονομική αξιοπιστία από τις οικονομίες της ευρωζώνης και να δανειστεί κεφάλαια στο εξωτερικό με φτηνό επιτόκιο. Ταυτόχρονα, τα κεφάλαια που προέρχονταν από την ΟΝΕ δημιούργησαν την εικόνα μιας σταθερής οικονομίας δεδομένου ότι ο τραπεζικός τομέας δεν ήταν διατεθειμένος να μεταφέρει χρήματα σε πολιτικά ασταθείς θέσεις (Athanassiou, 2002). Οι στρατιωτικές δαπάνες στην Ελλάδα και την Τουρκία ως ποσοστό του ΑΕΠ, το 2000 είναι υψηλότερες σε σύγκριση με τις χώρες του ΝΑΤΟ και τις ευρωπαϊκές χώρες του ΝΑΤΟ. Επιπλέον, από το 1990, οι στρατιωτικές δαπάνες εξακολουθούν να αυξάνονται, ενώ σε άλλες χώρες της Ευρώπης και του ΟΟΣΑ έχουν μειωθεί. Αυτό συνέβη εξαιτίας των έντονων σχέσεων με την Τουρκία και της ανάγκης της Ελλάδας να υπερασπιστεί μια πολύ μεγάλη ακτογραμμή, έχοντας ταυτόχρονα σύνορα με μη ευρωπαϊκές χώρες (Paparas et al, 2016).

Οι υψηλές αμυντικές δαπάνες της Ελλάδας στηρίζουν εν μέρει την κρατική αντίληψη της σταθερότητας, καθώς ένας καλά χρηματοδοτούμενος στρατός παρέχει στους πολίτες (επενδυτές) υψηλότερη αίσθηση ασφάλειας, πράγμα που ενθαρρύνει τη συσσώρευση κεφαλαίου, τις επενδύσεις και την παραγωγή. Η οικοδόμηση της οικονομικής σταθερότητας απαιτούσε συμμόρφωση με τους ευρωπαϊκούς δημοσιονομικούς κανόνες (Μάαστριχτ, Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης) στην Ελλάδα. Αυτές οι υποχρεώσεις περιόρισαν, τις απεριόριστες δημοσιονομικές δαπάνες, συμπεριλαμβανομένων των στρατιωτικών δαπανών. Έτσι, οι απαιτήσεις

σύγκλισης περιόρισαν την ικανότητα της ελληνικής κυβέρνησης να χρηματοδοτήσει στρατιωτικές δαπάνες, οι οποίες συνέχισαν να μειώνονται από τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Μέχρι τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, η χρηματοδότηση κεφαλαίων από κρατικά χρέη που προέρχονται από άλλες ευρωπαϊκές χώρες χρηματοδοτούσε τις δαπάνες για την άμυνα της Ελλάδας, συμπεριλαμβανομένων των εξαγορών ξένων όπλων. Τα επόμενα χρόνια η Ελλάδα ήρθε αντιμέτωπη με την οικονομική κρίση (Dokos και Kollias, 2013). Η κρίση κρατικού χρέους που ξέσπασε το 2009 και η συνακόλουθη βαθιά και παρατεταμένη ύφεση προκάλεσαν μια τραυματική αντιστροφή στην απόδοση της οικονομίας. Από τους υγιείς ρυθμούς ανάπτυξης της δεκαετίας του 1990 και για το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 2000, η οικονομία ακολούθησε μια άνευ προηγουμένου ελεύθερη πτώση από την οποία προσπαθεί να ανακάμψει με σταθερό ρυθμό. Η κρίση χρέους προκάλεσε αυστηρά μέτρα λιτότητας και επέβαλε σοβαρές δημοσιονομικές περικοπές με συνολικά μειούμενες δημόσιες δαπάνες (Kollias et al, 2016).

Ως ποσοστό του ΑΕΠ, ωστόσο, οι στρατιωτικές δαπάνες δεν φαίνεται να επηρεάστηκαν σημαντικά. Από το μέσο όρο 3,5% στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 και του 2,9% κατά την περίοδο προ της κρίσης το 2000, μειώθηκαν οριακά στο 2,6% κατά την περίοδο ύφεσης (2009-2014). Ωστόσο, το μερίδιο του ΑΕΠ στις στρατιωτικές δαπάνες δεν αποκαλύπτει πλήρως το μέγεθος των περικοπών που σημειώθηκαν στον προϋπολογισμό για την άμυνα. Σε πραγματικούς όρους, οι στρατιωτικές δαπάνες το 2014 ήταν πάνω από 50% χαμηλότερες σε σύγκριση με το 2009 (Kollias et al, 2016). Με βάση τα στοιχεία του SIPRI (2018), το επίπεδο των ελληνικών αμυντικών δαπανών το 2014 ήταν, σε πραγματικούς όρους, το χαμηλότερο σε ολόκληρη τη μετα-διπολική περίοδο. Σύμφωνα με τα στοιχεία του SIPRI, οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες το 1973 ήταν περίπου 4,9 δις δολ. και το 2014 5,5 δις δολ, ενώ το 2009, το έτος που ξεκίνησε η τρέχουσα οικονομική κρίση, ήταν περίπου 11,5 δις δολ. Επί του παρόντος, η χώρα προσπαθεί να εξισορροπήσει τον προϋπολογισμό της, ωστόσο οι αμυντικές δαπάνες παραμένουν υψηλές, παρά το γεγονός ότι μειώθηκαν κατά 28,9% σε πραγματικούς όρους, μεταξύ των ετών 2009 και 2011. Η Ελλάδα αντιμετωπίζει εδώ και δεκαετίες το δίλημμα του πώς μπορεί να επιτύχει τον διπλό στόχο της δημοσιονομικής εξυγίανσης και παράλληλα τη διασφάλιση της εθνικής ασφάλειας (Dokos και Kollias, 2013).

Σχεδόν ταυτόχρονα με την έκρηξη της κρίσης του ελληνικού χρέους, σημειώθηκε μια σημαντική αλλαγή στη γεωπολιτική περιοχή της χώρας, που είχε άμεση σχέση με την περιφερειακή θέση της Ελλάδας. Λόγω μιας σειράς διπλωματικών επεισοδίων και συγκρούσεων μεταξύ του 2008 και του 2012, η ισραηλινοτουρκική σχέση εισήλθε σε περίοδο έντασης και δυσπιστίας, διακόπτοντας δεκάδες χρόνια εγκαρδιότητας και συνεργασίας. Το επακόλουθο ρήγμα και το χάσμα που δημιούργησε στη στρατηγική ασφαλείας του Ισραήλ αντικαταστάθηκε γρήγορα από το γρήγορο σχηματισμό πολιτικών, στρατιωτικών και ενεργειακών σχέσεων με την Ελλάδα και την Κύπρο. Για παράδειγμα, αφού η Τουρκία ανέστειλε όλες τις κοινές στρατιωτικές ασκήσεις με το Ισραήλ, η Ελλάδα πρότεινε να αναλάβει, αντικαθιστώντας την Τουρκία, τη θέση της ως στρατηγικός αμυντικός εταίρος του Ισραήλ. Τα ενεργειακά αποθέματα ήταν ο καταλύτης για τη βελτίωση των διμερών σχέσεων μεταξύ Ισραήλ και Ελλάδας, καθώς η τελευταία επιδιώκει να αναβαθμίσει το ενεργειακό της προφίλ βραχυπρόθεσμα ως κράτος διέλευσης για τις ενεργειακές ροές φυσικού αερίου που προέρχονται από το Ισραήλ και την Κύπρο στην ευρωπαϊκή αγορά, και, μακροπρόθεσμα, ως παραγωγός ενέργειας. Παρόμοια εξέλιξη των γεγονότων εκτυλίχθηκε στην περίπτωση των αιγυπτιακών - τουρκικών διπλωματικών σχέσεων μετά το πραξικόπημα του 2013 που ανέτρεψε την κυβέρνηση Morsi στο Κάιρο. Η επιδείνωση των διμερών σχέσεων μεταξύ της Αιγύπτου και της Τουρκίας άνοιξε το δρόμο για τη βελτίωση των διπλωματικών σχέσεων της Ελλάδας με την Αίγυπτο, οι οποίες σφραγίστηκαν με κοινές ελληνικές αιγυπτιακές στρατιωτικές ασκήσεις (Kollias et al, 2016).

Η Τουρκία είναι μια χώρα που ακολουθεί μια πολιτική εκβιομηχάνισης μέσα σε μια κλειστή οικονομία. Η οικονομία είναι εσωτερικά προσανατολισμένη με υψηλό βαθμό προστασίας. Η δεκαετία του 1960 ήταν μια περίπλοκη περίοδος για την Τουρκία με υψηλό πληθωρισμό, ανεργία και κενό στους ξένους λογαριασμούς. Η πετρελαϊκή κρίση κατά το 1973 είχε επιζήμια αποτελέσματα στην οικονομία και η εισβολή στην Κύπρο το 1974 προκάλεσε μείωση των ρυθμών ανάπτυξης. Το 1981 η Τουρκία γνώρισε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και μείωση του πληθωρισμού. Αν και υπήρξε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη τα τελευταία 20 χρόνια, η Τουρκία αντιμετωπίζει σοβαρά οικονομικά προβλήματα όπως η πληθωρισμός και η ανεργία. Επιπλέον, η Τουρκία πρέπει να αντιμετωπίσει πολλές ανησυχίες για την ασφάλεια που οδηγούν την οικονομία σε διακυμάνσεις (Stylianou, 2012).

Η τουρκική οικονομία βελτιώθηκε από το 2000 και έγινε περισσότερο φιλική προς τις επιχειρήσεις. Ωστόσο, η υψηλή αβεβαιότητα σε περιφερειακό επίπεδο εξακολουθεί να προκαλεί στους ξένους επενδυτές να αποφεύγουν τις αγορές της Τουρκίας. Η κυβέρνηση έχει σημαντικό έλεγχο της εθνικής οικονομίας και αποτελεί πηγή πολιτικού κινδύνου. Οι αποφάσεις της προκάλεσαν κρίση το 2001, μετά την υιοθέτηση της κυμαινόμενης ισοτιμίας. Οι προκύπτουσες αναταράξεις έδειξαν πόσο επικίνδυνες είναι κάποιες κυβερνητικές πολιτικές στις εγχώριες τράπεζες, καθώς το δημοσιονομικό κόστος για τη διάσωση του τραπεζικού τομέα ανήλθε σε περίπου 18,2% του ΑΕΠ της Τουρκίας το 2000 (Burnside, 2003). Αυτή η κρίση οδήγησε σε υψηλό επίπεδο δημόσιου χρέους (πάνω από 73% του ΑΕΠ το 2002), το οποίο μειώθηκε στο 40% το 2007. Τελικά, η τουρκική κυβέρνηση συμπλήρωσε τον πληθωρισμό, μείωσε το χρέος των δημόσιων οικονομικών και επανέφερε την οικονομική ανάπτυξη (Waszkiewicz, 2016).

Λιγότερο από δέκα χρόνια αργότερα ολοκληρώθηκε μια θεμελιώδης μετατόπιση της πολιτικής εξουσίας στην Τουρκία με το κόμμα ΑΚΡ του Ερντογάν να αναδεικνύεται ως ο ισχυρότερος πυλώνας της εγχώριας πολιτικής. Παράλληλα, ξεκίνησε μια αξιοσημείωτη δυναμική οικονομική ανάκαμψη, αν και τώρα με σαφή σημάδια μιας επικείμενης επιβράδυνσης. Η άνοδος της Τουρκίας σε μία από τις πιο ζωντανές οικονομίες του G20 συνέπεσε με την κρίση του χρέους της Ελλάδας, η οποία προκάλεσε μια πρωτοφανή ύφεση με ευρεία κοινωνική δυστυχία και δυσαρέσκεια καθώς και βαθιές αλλαγές στην εγχώρια πολιτική και οικονομική σκηνή (Kollias et al, 2016).

Ταυτόχρονα, η φιλοδοξία της Τουρκίας να διαδραματίσει έναν κυρίαρχο περιφερειακό ηγέτη άρχισε να ξεδιπλώνεται. Όπως και η Ελλάδα, έτσι και η Τουρκία δαπανά σημαντικά ποσά για τα όπλα, γεγονός που επηρεάζει το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Το 2010-2014, η Τουρκία ήταν ένας από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς όπλων παγκοσμίως (3%) και κατέλαβε τη δεύτερη θέση μεταξύ των αγοραστών της ΕΕ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής. Κατά την περίοδο 2009-2013 η Ελλάδα κατέλαβε την τρίτη θέση στην κατηγορία αυτή, αγοράζοντας μεγάλες προμήθειες από τη Γερμανία (8%), αν και οι αμυντικές εξαγορές μειώθηκαν κατά τη διάρκεια της δημοσιονομικής κρίσης (Waszkiewicz, 2016).

Οι αμυντικές δαπάνες και στις δύο χώρες επηρεάζονται από πολιτικούς παράγοντες που προέρχονται από τη στρατηγική τους θέση σε μια ασταθή περιοχή, καθώς και από τη δική τους αμοιβαία άλυτη διαμάχη (Kollias, 1996). Ο τερματισμός της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα (1967-1974) συνέπεσε με την κλιμάκωση της σύγκρουσης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στην Κύπρο, η οποία ενέπνευσε ένα πραξικόπημα εναντίον του Προέδρου της Κύπρου, η πολιτική του οποίου ήταν απαράδεκτη για τις στρατιωτικές αρχές στην Αθήνα. Η Τουρκία συνδέθηκε ως τρίτος με την επικράτεια του νησιού και εξακολουθεί να ελέγχει αυτή την περιοχή. Η έλλειψη μιας σαφούς λύσης για το Κυπριακό, χρησιμοποιείται συχνά ως επιχείρημα για το λόγο ότι ο Ελληνικός Στρατός πρέπει να διατηρήσει την ισορροπία δυνάμεων με την Τουρκία. Επιπλέον, η Ελλάδα, η οποία διατηρεί κυριαρχία σε πάνω από χίλια μικρά νησιά, απαιτεί έντονο έλεγχο των συνόρων λόγω της πρόσφατης κρίσης των προσφύγων (Teixeira και Pinto, 2012).

Ιστορικά σε μελέτες που έχουν γίνει με αντικείμενο τον προσδιορισμό των παραγόντων που καθορίζουν τη ζήτηση για αμυντικό εξοπλισμό στην Ελλάδα, επιλέγεται ως μεταβλητή για την έρευνα της επιρροής του κινδύνου για την εθνική ασφάλεια το ύψος των τουρκικών αμυντικών δαπανών. Η αμοιβαία και άμεση αντίδραση Ελλάδας και Τουρκίας σε αλλαγές στο ύψος των αμυντικών τους δαπανών, οδηγεί στο συμπέρασμα πως οι δύο χώρες επιδίδονται σε έναν συνεχή εξοπλιστικό ανταγωνισμό. Ωστόσο από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 διαπιστώνεται μια ανισορροπία εξοπλισμών εις βάρος της Ελλάδας, οφειλόμενη στα εξής: πρώτον από το 1985 παρατηρείται μια επιδείνωση των δημοσιονομικών μεγεθών της χώρας μας, που της αφαίρεσε τη δυνατότητα να ακολουθεί κατ' αναλογία τις τουρκικές αμυντικές δαπάνες και, δεύτερον, η αντιμετώπιση της έντασης του κουρδικού προβλήματος στο εσωτερικό της Τουρκίας, καθώς και η πολιτική της για να αναγορευθεί σε περιφερειακή ηγεμονική δύναμη, την οδήγησαν σε επιπλέον στρατιωτικές δαπάνες (Kollias, 1996).

Το βασικό χαρακτηριστικό της αμυντικής στρατηγικής στην Ελλάδα στις δεκαετίες 1950 και 1960 ήταν η ανησυχία για την επέκταση του κομμουνισμού, όπως αυτή εκφραζόταν μέσα από το Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Με την πτώση της δικτατορίας το 1974, η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο, και η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας στην Ελλάδα οδήγησαν σε defacto αλλαγή της κατεύθυνσης της άμυνας της Ελλάδας έναντι της Τουρκίας. Η επίσημη στροφή στην αμυντική στρατηγική επήλθε ωστόσο

αργότερα με την θέσπιση του Νέου Αμυντικού Δόγματος το 1985. Μια σειρά από γεγονότα που ακολούθησαν την πτώση του Συμφώνου της Βαρσοβίας, όπως η διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, ο εμφύλιος πόλεμος στη Βοσνία - Ερζεγοβίνη, ζητήματα μειονοτήτων στις βαλκανικές χώρες, και οι διαφωνίες για το νέο όνομα της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, προσέθεσαν στη δεκαετία του 1990 επιπλέον δυσκολίες στο σχεδιασμό της αμυντικής στρατηγικής, με την Τουρκία όμως να παραμένει η αποκλειστική απειλή (Kollias, 1996).

Οι ελληνοτουρκικές διαφορές συνολικά εστιάζονται στα εξής ζητήματα: στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο και κατάληψη του 40% περίπου των εδαφών, στην υφαλοκρηπίδα, στον εναέριο χώρο στο Αιγαίο και στο καθεστώς ελληνικών βραχονησίδων. Τελευταία μάλιστα προστέθηκαν στη λίστα και η τουρκική απειλή πολέμου σε περίπτωση που η Ελλάδα επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στα δώδεκα μίλια, όπως και οι διαφωνίες σχετικά με την εγκατάσταση αντιαεροπορικών πυραυλικών συστημάτων στην Κύπρο (Waszkiewicz, 2016).

Οι απειλές της Τουρκίας για την εθνική ασφάλεια προέκυψαν από εσωτερικές και εξωτερικές πηγές. Σύμφωνα με τον Ozsoy (2008), τρεις παράγοντες αποκλείουν τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών της Τουρκίας. Πρώτον, τα σύνορα με τις γειτονικές χώρες (Ελλάδα, Ιράκ, Ιράν, Συρία), δεύτερον, η εγχώρια εθνοτική ποικιλομορφία και κοινωνική ανισότητα (συμπεριλαμβανομένου του μεγάλου κουρδικού πληθυσμού με το Κουρδικό Κομμουνιστικό Κόμμα που δραστηριοποιείται στη νοτιοανατολική Τουρκία και επιδιώκει ένα ξεχωριστό σοσιαλιστικό κράτος μέσω της τρομοκρατίας), και τρίτον, η πολιτική της για «μηδενικά προβλήματα με τους γείτονες», η οποία σχεδιάστηκε για να προσδώσει ηγετική θέση σε περιφερειακό επίπεδο, αν και αποδείχθηκε μη ρεαλιστική (Davutoglu, 2012).

Υπάρχουν επίσης έρευνες οι οποίες έχουν μελετήσει τη σχέση μεταξύ των αμυντικών δαπανών και της οικονομικής ανάπτυξης και στις δύο χώρες. Οι Paparas et al (2016) μελέτησαν πρόσφατα τη σχέση μεταξύ των αμυντικών δαπανών και της οικονομικής ανάπτυξης για την Ελλάδα και την Τουρκία κατά την περίοδο 1957-2013 και βρήκαν την ύπαρξη μιας μακροχρόνιας σχέσης μεταξύ των αμυντικών δαπανών και της οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα, ενώ στην περίπτωση της Τουρκίας, δεν βρέθηκε η σχέση αυτή. Παρόμοια έρευνα από τους Dunne et al (2001), είχε επίσης

εντοπίζει μια μακροχρόνια σχέση μεταξύ των αμυντικών δαπανών και της οικονομικής ανάπτυξης στην Ελλάδα αλλά όχι στην Τουρκία.

Σύμφωνα με τις ίδιες πηγές, οι αμυντικές δαπάνες επηρεάζουν αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη και στις δύο χώρες, ειδικά στην Ελλάδα, οι μεγάλες αμυντικές δαπάνες κατά τις τελευταίες δεκαετίες είχαν αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Οι Dunne και Nikolaidou (2001) διαπίστωσαν ότι οι στρατιωτικές δαπάνες έχουν θετικό αντίκτυπο στην Ελλάδα και αρνητικές στην Τουρκία. Ως εκ τούτου έχει προταθεί ότι αν οι χώρες αυτές επιθυμούν να βελτιώσουν την οικονομική τους απόδοση και να μειώσουν τα δημοσιονομικά ελλείμματα, πρέπει να μειώσουν την τεράστια στρατιωτική επιβάρυνση.

Συνολικά, τα όρια των ελληνικών αμυντικών δαπανών είναι ως επί το πλείστον μακροοικονομικά και οικονομικά και οι αμυντικές δαπάνες της Τουρκίας είναι συνάρτηση της αίσθησης ανασφάλειας (από το εσωτερικό και έξω από τη χώρα), που χρηματοδοτείται από μια σχετικά ισχυρή οικονομία. Η Ελλάδα, κατά τα τελευταία χρόνια, προσπαθεί να μειώσει τις αμυντικές της δαπάνες, αλλά το ποσό ως ποσοστό του ΑΕΠ, συνεχίζει να ξεπερνά τον στόχο του 2% του ΑΕΠ στο NATO, λόγω ανησυχιών για την ασφάλεια (συγκρούσεις με την Τουρκία στο Αιγαίο, Κύπρος). Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία είναι ένας από τους σημαντικότερους αμυντικούς αγοραστές του κόσμου και αυτό έχει να κάνει με τις σημαντικές ανησυχίες για την ασφάλεια που αντιμετωπίζει εκτός από την Ελλάδα (εξωτερικές απειλές από τους Κουρδικούς διαχωριστές, το Ιράκ, το Ιράν και τη Συρία) (Stylianou, 2012; Paparas et al, 2016). Κανένα σημαντικό αρνητικό επεισόδιο δεν έχει παραβιάσει τις ελληνοτουρκικές διμερείς σχέσεις Ελλάδας - Τουρκίας από τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Αν μη τι άλλο, φαίνεται ότι περνούν από μια παρατεταμένη περίοδο σχετικής ηρεμίας. Παρ' όλα αυτά, δεν έχει σημειωθεί πραγματική πρόοδος στον στρατηγικό πυρήνα των θεμάτων που διαιρούν τις δύο χώρες. Πρέπει να αναφερθεί ότι, τους τελευταίους μήνες, οι διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού επαναλήφθηκαν, δημιουργώντας προσδοκίες για μια επικείμενη διευθέτηση σε αυτό το μακρόπνοο πρόβλημα που υπήρξε βασικό αγκάθι στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Ωστόσο, αυτή η αισιοδοξία μπορεί να μην διατηρηθεί, δεδομένου ότι τα ακανθώδη ζητήματα σχετικά με την ιδιοκτησία, τις εδαφικές προσαρμογές, τη δημογραφική σύνθεση, τις ρυθμίσεις ασφαλείας και την κατανομή της εξουσίας εξακολουθούν να φαίνονται ασυμβίβαστα (Kollias et al, 2016).

Στο τελευταίο στάδιο των εξετάσεων των αμυντικών δαπανών των δύο χωρών κρίνεται σκόπιμο να σχολιαστεί το εξαιρετικά φιλόδοξο πρόγραμμα ανάπτυξης της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας που εκτελεί, ή τουλάχιστον προσπαθεί να εκτελέσει η Τουρκία. Τα πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει τόσο ανάπτυξη νέων όπλων, όπως εγχώρια αεροσκάφη ή άρματα μάχης, αλλά και προσπάθεια για απόκτηση καινοτόμου τεχνολογίας και στη συνέχεια την περαιτέρω ανάπτυξη της. Η Τουρκία αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους εισαγωγείς αμυντικού υλικού παγκοσμίως και μέσω αυτού του προγράμματος θέλει να γίνει και ένας μεγάλος εξαγωγέας πολεμικής τεχνολογίας σε αναπτυσσόμενες χώρες κυρίως της Αφρικής,

Επίσης η Τουρκία ανέκαθεν ακολουθούσε την τακτική της εμπλοκής της σε προγράμματα συμπαραγωγής οπλικών συστημάτων τα οποία της παρείχαν τόσο τα οφέλη από τις συμμαχίες που εδραίωνε αλλά και από την τεχνολογία που αποκτούσε. Αυτή η εμπλοκή της στην συμπαραγωγή οπλικών συστημάτων εκτός από τα οφέλη που αναφέρθηκαν της προσέφεραν και ένα έμμεσο διπλωματικό πλεονέκτημα με προστιθέμενη αξία στις βλέψεις της αλλά και στην πρακτική εκτέλεση της εξωτερικής της πολιτικής. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί το πολυδιαφημισμένο αεροσκάφος των ΗΠΑ F-35 στο πρόγραμμα ανάπτυξης αλλά και κατασκευής μετέχει και η Τουρκία ως συμπαραγωγός. Παρά τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί ανάμεσα στις σχέσεις των ΗΠΑ και της Τουρκίας το πρόγραμμα δεν σταματά, η Τουρκία έχει παραλάβει τα πρώτα της αεροσκάφη, οι πιλότοι της εκπαιδεύονται και αναμένεται τα επόμενα χρόνια να ενταχθούν στον στόλο της τουρκικής Πολεμικής αεροπορίας μεταβάλλοντας τις συνθήκες ισορροπίας σε όλη της περιοχή της Νοτιανατολικής Μεσογείου αλλά και στο Αιγαίο. Οι όποιες αντιδράσεις ακούστηκαν στο εσωτερικό των ΗΠΑ για αναστολή παράδοσης των F-35 στην Τουρκία γρήγορα ξεχάστηκαν διότι το πρόγραμμα είναι πολύ ακριβό και η έξοδος της Τουρκίας από αυτό θα οδηγούσε σε μία ενδεχόμενη κατάρρευση του με το γόητρο των ΗΠΑ να πλήττεται ανεπανόρθωτα ιδιαίτερα την παρούσα χρονική περίοδο της ανακατανομής των παγκόσμιων συντελεστών ισχύος.

Επί του παρόντος, τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία αντιμετωπίζουν προκλήσεις που απαιτούν συνεργασία, παρά αντιπαράθεση. Η αυξανόμενη ροή των παράνομων μεταναστών και των προσφύγων δημιουργεί σημαντικές δυσκολίες και για τις δύο χώρες και για την ΕΕ. Οι δυσκολίες αυτές μπορούν να αποτελέσουν τη βάση επί της οποίας ο αμοιβαίος συντονισμός μπορεί να οδηγήσει σε προσεκτικά βήματα προς τα

εμπρός στις διμερείς τους σχέσεις. Αλλά μπορούν επίσης να φέρουν στην επιφάνεια μακροπρόθεσμες στρατηγικές διαφορές κατά την οριοθέτηση των χωρικών υδάτων. Τέτοιες διαφορές μπορούν να τονιστούν περαιτέρω από την φιλοδοξία των δύο χωρών να διαδραματίσουν βασικό ρόλο στο αναπτυσσόμενο περιφερειακό ενεργειακό παιχνίδι. Τελικά, αυτό θα περιλαμβάνει την οριοθέτηση αποκλειστικών οικονομικών ζωνών τόσο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, όσο και με την Κύπρο, την Αίγυπτο και το Ισραήλ. Αυτή η διαδικασία μπορεί να αποδειχθεί πολύ ακανθώδης, οδηγώντας σε επιδείνωση των διμερών σχέσεων. Ωστόσο, επί του παρόντος αμφότερες οι χώρες ανησυχούν για περισσότερο πειστικά προβλήματα: η Ελλάδα ασχολείται με τις προσπάθειες για την ανάκαμψη της οικονομίας της και η Τουρκία με σημαντικές προκλήσεις ασφάλειας στα νοτιοανατολικά της σύνορα και τις πιθανές απειλές από ένα *de facto* κουρδικό κράτος που προέκυψε από την αναταραχή στην περιοχή (Kollias et al, 2016; Paparas et al, 2016).

3.5. Μελλοντικές εκτιμήσεις

Οι προκλήσεις ασφάλειας που αντιμετωπίζει η Συμμαχία του NATO είναι σημαντικές και σύνθετες. Η ευρωπαϊκή ασφάλεια απειλείται τόσο από τις αποσταθεροποιητικές ενέργειες της Ρωσίας όσο και από διάφορες χώρες στο τόξο της αστάθειας που καλύπτει τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική. Η Ρωσία βλάπτει την ευρωπαϊκή ασφάλεια παραβιάζοντας την ακεραιότητα των κυρίαρχων κρατών και μέσω των προσπαθειών της να επεκτείνει την επιρροή της στο «εγγύς εξωτερικό» και να υποσκάψει την αξιοπιστία του NATO και της ΕΕ. Επιπλέον, η Ευρώπη είναι ευάλωτη σε τρομοκρατικές επιθέσεις και πρέπει στο εγγύς μέλλον να έχει κατά νου τη σοβαρή προοπτική τρομοκρατικών ενεργειών από οργανώσεις, μεμονωμένους ή οργανωμένους μαχητές ISIS που επιστρέφουν από τη Συρία και το Ιράκ. Η Ευρώπη αντιμετωπίζει άμεσες απειλές κατά της ασφάλειας της, που προέρχονται από τη Βόρεια Αφρική, συμπεριλαμβανομένης της τρομοκρατίας και του θρησκευτικού εξτρεμισμού, της διακίνησης ναρκωτικών και του λαθρεμπορίου όπλων και της διάδοσης των όπλων (AIV, 2018).

Υπό το πρίσμα αυτών των σημαντικών απειλών, είναι ακόμη πιο ανησυχητικό το γεγονός ότι η εσωτερική ενότητα του NATO υφίσταται πιέσεις. Ο απρόβλεπτος

χαρακτήρας της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής υπό τον Πρόεδρο Donald Trump προκαλεί αβεβαιότητα όσον αφορά τη συμμετοχή των Ηνωμένων Πολιτειών στο NATO και την αξία του άρθρου 5 της Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού. Από τον Ιανουάριο του 2017, η μεγαλύτερη χώρα μέλος του NATO, η οποία έχει διαμορφώσει την πολιτική και στρατιωτική ραχοκοκαλιά της Συμμαχίας από την ίδρυσή της το 1949, δεν μπορεί να εξαρτηθεί από την παροχή ηγεσίας. Οι σχέσεις με το στρατηγικά τοποθετημένο μέλος του NATO, της Τουρκίας καθίστανται όλο και πιο δύσκολες καθώς ο Πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν λαμβάνει όλο και λιγότερο υποστήριξη από τους συμμάχους του στο NATO. Η επικείμενη αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ ως αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος του Brexit έχει βλάψει σοβαρά την παγκόσμια θέση της ΕΕ. Επιπλέον, οι Ευρωπαίοι Σύμμαχοι διαφωνούν για τις προτεραιότητες του NATO. Τα κράτη της Βαλτικής και η Πολωνία φοβούνται τη Ρωσική επέκταση. Αντίθετα, ορισμένα μέλη κυβερνώντων συνασπισμών σε χώρες όπως η Ουγγαρία, η Βουλγαρία και η Τουρκία συμπράττουν με τη Ρωσία. Οι χώρες της Νότιας Ευρώπης ανησυχούν ιδιαίτερα για τις απειλές κατά της ασφάλειας που προέρχονται από τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική. Η εσωτερική διαφωνία δεν είναι ασυνήθιστη στο πλαίσιο του NATO, αλλά οι σύγχρονες προκλήσεις δοκιμάζουν σοβαρά την ενότητα της Συμμαχίας (AIV, 2018).

Το νέο περιβάλλον ασφάλειας φαίνεται να παρέχει αρκετούς λόγους για την αναθεώρηση της στρατηγικής του NATO. Η πιο πρόσφατη Στρατηγική Αντίληψη, με τίτλο «Ενεργός Συμμετοχή, Σύγχρονη Άμυνα», η οποία καθόρισε τα βασικά καθήκοντα της Συμμαχίας ως συλλογική άμυνα, διαχείριση κρίσεων και συνεταιριστική ασφάλεια, χρονολογείται από το 2010. Στα πρώτα 40 χρόνια του μέχρι την πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989, το NATO κυριαρχείται από τη διαίρεση Ανατολής-Δύσης. Η ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης διαμορφώθηκε στην πολιτική ασφάλειας στην Ευρώπη. Την εποχή εκείνη, τα βασικά καθήκοντα της Ατλαντικής Συμμαχίας συνίσταντο στην αποτροπή και την άμυνα. Μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου, το στρατηγικό πλαίσιο άλλαξε, οι περισσότεροι πρώην αντίπαλοι προσχώρησαν στην ΕΕ ή / και το NATO και η εστίαση της Συμμαχίας μετατοπίστηκε στη διαχείριση κρίσεων (Binnendijk et al, 2016).

Το NATO αναγκάζεται να ξανασκεφτεί τη συλλογική άμυνα ως βασικό καθήκον της Συμμαχίας. Η σύγχρονη έλλειψη αμερικανικής ηγεσίας, σε συνδυασμό με τις

εσωτερικές διαφορές απόψεων, παρεμποδίζει τη συμφωνία για μια νέα Στρατηγική Αντίληψη. Ωστόσο, τα επόμενα χρόνια, το ΝΑΤΟ θα πρέπει να λάβει αποφάσεις σχετικά με μια σειρά θεμάτων που θα καθορίσουν το μέλλον της Συμμαχίας. Αυτές οι αποφάσεις αφορούν την επάρκεια των μέτρων που εγκρίθηκαν κατά τη διάρκεια των συνόδων κορυφής του ΝΑΤΟ στην Ουαλία (Σεπτέμβριος 2014) και στη Βαρσοβία (Ιούλιος 2016) για να αντιμετωπιστεί η ρωσική απειλή, τον έλεγχο των συμβατικών όπλων, την ενίσχυση της πολιτικής διάστασης της Συμμαχίας, τον ρόλο που η Συμμαχία μπορεί να διαδραματίσει στην αντιμετώπιση των απειλών κατά της ασφάλειας που προέρχονται από τη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική, όπως η τρομοκρατία και η παράνομη μετανάστευση και τον τρόπο με τον οποίο μπορεί η Ευρώπη να αυξήσει τη συμβολή της στην υπεράσπιση της Συμμαχίας (ΑΙΥ, 2018).

Σε ότι αφορά την εξέλιξη των αμυντικών δαπανών μελλοντικά, αυτές αναμένεται ότι θα συνεχίσουν να αυξάνονται, με τις ΗΠΑ να παραμείνουν τον ηγέτη των αμυντικών δαπανών έναντι της Ευρώπης. Μία από τις πιο εντυπωσιακές πτυχές της στρατηγικής και της δέσμευσης της κυβέρνησης Trump στις ΗΠΑ για τη συμμαχία του ΝΑΤΟ είναι η κλίμακα των αυξήσεων που έχει επιφέρει στις δαπάνες τα τελευταία χρόνια. Ο προϋπολογισμός για την άμυνα στην κυβέρνηση Trump για το οικονομικό έτος 2019 απαιτεί 686 δις δολ. για το βασικό προϋπολογισμό του Υπουργείου Άμυνας και για τις πράξεις έκτακτης ανάγκης στο Αφγανιστάν, το Ιράκ και αλλού. Αυτό ισοδυναμεί με μια αύξηση του πληθωρισμού κατά 4,3%, σε σχέση με τον προϋπολογισμό του 2018, ενώ στους αριθμούς αυτούς δεν περιλαμβάνονται ποσά άνω των 30 δις δολ. για δαπάνες πυρηνικών όπλων από το Υπουργείο Ενέργειας. Η καθαρή αύξηση κατά τη διάρκεια των ετών 2018 και 2019 ήταν σχεδόν 9% συνολικά, περίπου 100 δις. δολ. πάνω από το επίπεδο του 2017. Οι ΗΠΑ δεν έχουν λειτουργικό προϋπολογισμό προγράμματος και έχουν πάψει να αναφέρουν τις δαπάνες τους για το ΝΑΤΟ. Ωστόσο, είναι σαφές ότι μεγάλο μέρος αυτής της αύξησης θα επηρεάσει την ικανότητα των ΗΠΑ να υποστηρίξουν τους ευρωπαϊούς συμμάχους τους. Η πιο άμεση ένδειξη είναι η περιοχή στην οποία οι ΗΠΑ καθορίζουν συγκεκριμένες αυξήσεις στις δαπάνες για την Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Άμυνας (ΕΔΙ) - τους βασικούς τομείς στους οποίους οι ΗΠΑ ενώνονται με τους συμμάχους τους για να ενισχύσουν την άμεση δυνατότητα αντιμετώπισης οποιασδήποτε απειλής από τη Ρωσία (Cordesman, 2018).

Παρ' όλα αυτά οι θέσεις των ΗΠΑ σχετικά με τη σημασία του ΝΑΤΟ, αντιπροσωπεύουν μια έκκληση προς τα ευρωπαϊκά μέλη να αναλάβουν την ευθύνη για τη δική τους ασφάλεια και να μειώσουν την εξάρτηση από τις ΗΠΑ. Το σημείο εκκίνησης πρέπει να είναι ότι όλες οι αποφάσεις για την άμυνα είναι εθνικές και πρέπει να αντανakλούν τις εσωτερικές προτεραιότητες. Η κρίσιμη διαφορά για την ΕΕ θα είναι η ενίσχυση της στρατηγικής αυτονομίας. Αυτό σημαίνει την ανάπτυξη μιας συνεκτικής ευρωπαϊκής άμυνας που βασίζεται στους συνήθεις πυλώνες της αμυντικής πολιτικής - ανάλυσης των στρατηγικών απειλών και απαιτήσεων, αξιόπιστα αμυντικά σχέδια, ορθολογική κατανομή των καθηκόντων και αντιστοίχιση των αναγκών σε ικανότητες με τους διαθέσιμους πόρους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την παροχή μιας αυστηρότερης ευρωπαϊκής πολιτικής - στρατιωτικής οντότητας εντός του ΝΑΤΟ, παρέχοντας ουσιαστική σύνδεση μεταξύ των ευρωπαϊκών στρατιωτικών δυνάμεων και μέσω και της πολιτικής εξουσίας της ΕΕ (Lunn και Williams, 2015).

Όσο αφορά τις σχέσεις της Ελλάδος και της Τουρκίας, υφίσταται μία ανησυχία από την κρίση που υπάρχει το τελευταίο διάστημα, παρόλο που παρουσιάζεται ως χαμηλής ισχύος, και έχει σαν αφορμή τα κοιτάσματα υδρογονανθράκων στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο. Οι συνεχείς αιτιάσεις από την Τουρκική πλευρά, η ανάπτυξη της Τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας, με το συνεχώς αναπτυσσόμενο φιλόδοξο σχέδιο της, αλλά και η πάγια τακτική της για εξαγωγή της εσωτερικής της κρίσης μπορεί να οδηγήσει εκ νέου σε έναν ανταγωνισμό προμήθειας πολεμικού υλικού ανάμεσα στις δύο αυτές χώρες, που θα εστιάζεται τόσο στην εξισορρόπηση της στρατιωτικής ισχύς αλλά και στην δημιουργία συμμαχιών. Αυτές δύναται να εδράζονται στην προμήθεια νέων συστημάτων και τεχνολογιών, όπως πχ παρουσιάζεται από την ανάγκη προμήθειας φρεγατών τύπου BELH@ARRA της Ελλάδας από την Γαλλία με την άδεια χρήσης των βλημάτων NAVAL SCALP τα οποία εικάζεται ότι θα της δώσουν μεγάλο στρατηγικό πλεονέκτημα έναντι της Τουρκίας.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία μελέτησε τη διάρθρωση των αμυντικών προϋπολογισμών και δαπανών, συγκριτικά μεταξύ των χωρών του NATO, με ιδιαίτερη έμφαση στην περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας. Οι συνολικές αμυντικές δαπάνες του NATO έφτασαν τις 911.692 εκ. δολ. το 2016, ενώ οι προβλέψεις για τα έτη 2017 και 2018 δείχνουν αύξηση των συνολικών αμυντικών δαπανών σε 958.711 εκ. δολ. και 1.013.406 δις δολ. αντίστοιχα. Οι ΗΠΑ είναι ο σύμμαχος με τον μεγαλύτερο όγκο αμυντικών δαπανών στο NATO, ο οποίος ξεπερνά το σύνολο των χωρών της Ευρώπης.

Οι αμυντικές δαπάνες των χωρών του NATO κατέγραψαν κυρίως μείωση κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών, κυρίως μέχρι το 2014. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν αυτές οι αρνητικές τάσεις των αμυντικών δαπανών, να ενισχυθεί η ασφάλεια από την απειλή της Ρωσίας και να επιτευχθεί ισόρροπη κατανομή μεταξύ των μελών της συμμαχίας, το NATO έθεσε τον στόχο του ύψους των αμυντικών δαπανών στο 2% του ΑΕΠ, για όλα τα μέλη, μέχρι το 2024. Προκειμένου επίσης να διασφαλιστεί ότι τα μέλη του NATO επενδύουν στον εκσυγχρονισμό και στον τομέα που αφορά τις μάχες σε νέο σύγχρονο επιχειρησιακό περιβάλλον, τέθηκε επίσης ο στόχος ότι οι χώρες του NATO θα πρέπει να δαπανούν τουλάχιστον το 20% των αμυντικών προϋπολογισμών τους για σημαντικό νέο εξοπλισμό, συμπεριλαμβανομένης της σχετικής έρευνας και ανάπτυξης. Αν και οι περισσότερες χώρες του NATO έχουν θεσπίσει εθνικά σχέδια για να δαπανήσουν το 2% του ΑΕΠ για την άμυνα μέχρι το 2024, η πρόοδος μέχρι σήμερα έχει υπάρξει αργή, καθώς το 2016, μόνο 4 από τις 29 χώρες του NATO (ΗΠΑ, Ελλάδα, Εσθονία, Γαλλία) πληρούσαν την κατευθυντήρια γραμμή του 2%.

Ειδικότερα για τις αμυντικές δαπάνες Ελλάδας – Τουρκίας, οι οποίες εξετάστηκαν ιδιαίτερα στην παρούσα εργασία, οι στρατιωτικές δαπάνες της Τουρκίας (σε σχέση με το ΑΕΠ) είναι υψηλότερες από αυτές σε άλλες χώρες του NATO και αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό τμήμα των κρατικών δαπανών. Εντούτοις, σε σχέση με επιλεγμένες οικονομίες από τη Μέση Ανατολή (και τη Ρωσία), οι αμυντικές δαπάνες στην Ελλάδα και την Τουρκία, ως ποσοστό, φαίνεται να βρίσκονται στο ενδιάμεσο. Ως εκ τούτου, οι δαπάνες τους, οι οποίες υπερβαίνουν τις απαιτήσεις του NATO κατά περίπου 2%, φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο από την περιφερειακή τους κατάσταση παρά από την κατάσταση της συμμαχίας.

Μεταξύ των παραγόντων που επηρεάζουν αυτές τις δαπάνες είναι η βούληση των πολιτικών δυνάμεων κάθε χώρας που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη τους και πρέπει να τύχει ιδιαίτερης προσοχής. Στην Ελλάδα οι εξωτερικές απειλές παίζουν ρόλο στην εθνική ασφάλεια, ενώ στην Τουρκία τόσο οι εγχώριες όσο και οι ξένες απειλές είναι κρίσιμες. Η περίπλοκη οικονομική και πολιτική κατάσταση και στις δύο χώρες και η επιμονή της Ελλάδας στις υψηλές στρατιωτικές δαπάνες πηγάζει από τις οικονομικές της προτεραιότητες και ειδικότερα τις απαιτήσεις ασφάλειας και την αντιμετώπιση της Τουρκίας. Για την Τουρκία ο σημαντικότερος παράγοντας είναι η εθνική ασφάλεια, ακολουθούμενη από οικονομικές δυνατότητες. Στην Τουρκία η πολιτική και η υλοποίηση των πολιτικών (στρατηγικών) στόχων αντικαθιστούν τους οικονομικούς παράγοντες. Ως εκ τούτου, ο πολιτικός κίνδυνος αποτελεί αθέμιτα μεγαλύτερη απειλή στην Τουρκία από ό, τι στην Ελλάδα, η οποία προέρχεται όχι μόνο από αποφάσεις των αρχών (στο πλαίσιο της οικονομικής πολιτικής) αλλά και από εγχώριες και ξένες απειλές για την εθνική ασφάλεια. Αντίθετα, η Ελλάδα, ως μέλος της ΕΕ, επηρεάζεται περισσότερο από οικονομικούς περιορισμούς στις αποφάσεις της για τις στρατιωτικές δαπάνες, οι οποίες αντίστοιχα επηρεάζουν την εισροή του διεθνούς κεφαλαίου αλλά και το κόστος αυτού του κεφαλαίου. Αυτό αντανakλά τους οικονομικούς παράγοντες που κυριαρχούν πάνω από τις πολιτικές στην Ελλάδα και διαφοροποιούν την γενική θεώρηση των δυο χωρών επί των αμυντικών δαπανών, παρόλο που και οι δύο χώρες μοιράζονται τη ίδια στρατηγική θέση σε μια ευρύτερη ασταθή περιοχή η οποία παρουσιάζει πολλαπλά προβλήματα και προκλήσεις.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Κασκαρέλης Β. (2017). *Η τέλεια καταιγίδα. Το NATO μετά την 11^η Σεπτεμβρίου*. Αθήνα: Μεταίχμιο

Μαρκαντωνάτος Λ. (2010). *NATO – Ιστορία, Καταστατικό, Δομή και Λειτουργία*.

Ξένη

Albalade, D., Bel, G., & Elias, F. (2012). Institutional determinants of military spending. *Journal of Comparative Economics*, 40(2), 279-290.

Athanassiou, E., Kollias, C., Nikolaidou, E., & Zografakis, S. (2002). Greece: Military Expenditure, Economic Growth, and the Opportunity Cost of Defense. In *Arming the South* (pp. 291-317). Palgrave Macmillan, London.

Bel, G., & Elias-Moreno, F. (2009). Institutional determinants of military spending. *Research Institute of Applied Economics, Working Papers*, 22.

- Belkin, P., Mix, D. E., & Woehrel, S. (2014). NATO: response to the crisis in Ukraine and security concerns in Central and Eastern Europe. *Current Politics and Economics of Russia, Eastern and Central Europe*, 29(2), 281.
- Binnendijk, H., Hamilton, D. S., & Barry, C. L. (2016). Alliance Revitalized: NATO for a New Era. *Center for Transatlantic Relations, Washington, DC, April*.
- Bove, V., & Cavatorta, E. (2012). From conscription to volunteers: budget shares in NATO defence spending. *Defence and Peace Economics*, 23(3), 273-288.
- Brzoska, M. (1995). World military expenditures. *Handbook of defense economics*, 1, 45-67.
- Burnside, C., Eichenbaum, M., & Rebelo, S. (2006). Government finance in the wake of currency crises. *Journal of Monetary Economics*, 53(3), 401-440.
- Carpenter, T. G. (2013). *The future of NATO*. NY: Routledge.
- Čížik, T., & Novák, P. (2015). North Atlantic Treaty Organization. Centre for European and North Atlantic Affairs
- Davutoğlu, A. (2012). Principles of Turkish foreign policy and regional political structuring.
- Davutoğlu, A. (2012). Principles of Turkish foreign policy and regional political structuring.
- Dokos, T., & Kollias, C. (2013). Greek defence spending in times of crisis: The urgent need for defence reform. *ELIAMEP Thesis, March*, 1(2013), 1-11.
- Dunne, P., & Nikolaidou, E. (2001). Military expenditure and economic growth: A demand and supply model for Greece, 1960–96. *Defence and Peace Economics*, 12(1), 47-67.
- Dunne, P., Nikolaidou, E., & Vougas, D. (2001). Defence spending and economic growth: a causal analysis for Greece and Turkey. *Defence and peace economics*, 12(1), 5-26.

- Fonfría, A., & Marín, R. (2012). Determinants of the Demand for Defence Expenditure in the NATO Countries. *Journal of the Higher School of National Defense Studies*, 9-30.
- Gorbanova M., Wawro L., (2011). The Transparency of National Defence Budgets. An initial review. Transpareny International UK
- Hatzivassiliou, E., & Triantaphyllou, D. (Eds.). (2017). *NATO's First Enlargement: A Reassessment*. NY: Routledge
- Kollias, C. G. (1996). The Greek-Turkish conflict and Greek military expenditure 1960-92. *Journal of Peace Research*, 33(2), 217-228.
- Kollias, C., Paleologou, S. M., & Stergiou, A. (2016). Military expenditure in Greece: Security challenges and economic constraints. *The Economics of Peace and Security Journal*, 11(1).
- Kumar, G. (2017). Countries Military Expenditures: Definitions and Determinants. *Economic Affairs*, 62(4), 647-654.
- Lindley-French, J. (2006). *The North Atlantic Treaty Organization: The Enduring Alliance*. Routledge.
- Nikolaidou, E. (2008). The demand for military expenditure: Evidence from the EU15 (1961–2005). *Defence and Peace Economics*, 19(4), 273-292.
- O'Donnell, C. M. (2012). The Implications of Military Spending Cuts for NATO's Largest Members. *Centre on the United States and Europe at Brookings*.
- Özsoy, O. (2008). Defence spending and the macroeconomy: The case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 19(3), 195-208.
- Paparas, D., Richter, C., & Paparas, A. (2016). Military Spending and economic growth in Greece and the Arms Race between Greece and Turkey. *Journal of Economics Library*, 3(1), 38-56.
- Persson, T., Roland, G., & Tabellini, G. (2000). Comparative politics and public finance. *Journal of political Economy*, 108(6), 1121-1161.

Reynal-Querol, M. (2005). Does democracy preempt civil wars?. *European Journal of Political Economy*, 21(2), 445-465.

Sandler, T., & George, J. (2016). Military expenditure trends for 1960–2014 and what they reveal. *Global Policy*, 7(2), 174-184.

Stylianou, T. (2012). Economic Growth and Defense Spending in Greece, Turkey and Cyprus: Evidence from Cointegrated Panel Analysis.

Teixeira, N.S., Santos Pinto, A. (2012), Southern Europe Defence in Times of Austerity.

Waszkiewicz, G. (2016). Drivers of Greek and Turkish defense spending. *International Journal of Management and Economics*, 51(1), 33-46.

Διαδικτυακές Πηγές

AIV, (2018). The future of NATO and European Security. Διαθέσιμο από <https://aiv-advies.nl/download/6934b2f7-1331-4af1-9be0-07c300c28bbc.pdf> [Πρόσβαση 10/11/2018]

CEPAL, (2005). Methodology for the comparison of military expenditures. Διαθέσιμο από https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/3544/1/S2005023_en.pdf [Πρόσβαση 20/10/2018]

CordesmanA. (2018). The U.S., NATO, and the Defense of Europe: Underlying Trends. Διαθέσιμο από <https://www.csis.org/analysis/us-nato-and-defense-europe-underlying-trends> [Πρόσβαση 06/11/2018]

DCAF, (2006). Defence Budgeting. Διαθέσιμο από http://www.davidmlaw.com/wp-content/uploads/2012/01/Parliaments-role-in-Defence_Budgeting_2009.pdf [Πρόσβαση 20/10/2018]

Dempsey N. (2018). UK Defence Expenditure. Διαθέσιμο από <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8175/CBP-8175.pdf> [Πρόσβαση 20/10/2018]

Friedman G. (2017). NATO and the United States. Διαθέσιμο από <https://geopoliticalfutures.com/nato-and-the-united-states-3/> [πρόσβαση 06/11/]

NATO (2004). Το NATO στον 21^ο αιώνα. Διαθέσιμο από https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20120117_21st_gr.pdf [Πρόσβαση 12/10/2018]

NATO (2017). Defence Expenditure of NATO Countries (2010-2017). Διαθέσιμο από https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_06/20170629_170629-pr2017-111-en.pdf [Πρόσβαση 10/11/2018]

North Atlantic Treaty Organization, (2018). NATO on the map. Διαθέσιμο από <https://www.nato.int/nato-on-the-map/#lat=65.87434289107155&lon=-86.2314431323133&zoom=1&layer=1> [Πρόσβαση 16/10/2018]

NATO, (2018). Defence Expenditure of NATO Countries (2011-2018). Διαθέσιμο από https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180709_180710-pr2018-91-en.pdf [Πρόσβαση 05/11/2018]

PWC, (2018). Global Defense Perspectives 2017 Updating the Map of Defense Prioritization and Posture in a Challenging World. Διαθέσιμο από <https://www.pwc.com/gx/en/government-public-sector-research/pdf/global-defense-perspectives-2017.pdf> [Πρόσβαση 10/11/2018]

RobertsonL. (1999). Το NATO στη νέα χιλιετία. Οργανισμός ΒορειοΑτλαντικού Συμφώνου. Διαθέσιμο από <https://www.nato.int/docu/rev-pdf/gr/9904-gr.pdf> [Πρόσβαση 12/10/2018]

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute), (2018). SIPRI Definition of military expenditure. Διαθέσιμο από <https://www.sipri.org/databases/milex/definitions> [Πρόσβαση 22/10/2018]

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) (2018). Trends in world military expenditure, 2017. Διαθέσιμο από https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-05/sipri_fs_1805_milex_2017.pdf [Πρόσβαση 10/11/2018]

SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) (2018). SIPRI Military Expenditure Database. Διαθέσιμο από <https://www.sipri.org/databases/milex> [Πρόσβαση 11/11/2018]